

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

**МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
Навчальний посібник**

Київ 2021

УДК 339.92(076.6)

М 581

Автори: Мізюк С.Г. (керівник колективу авторів), Андрієнко М.М., Грущинська Н.М., Жаворонкова Г.В., Князева Т.В., Коваленко Н.В., Литвиненко С.Л., Ороховська Л.А., Сімахова А.О.

Рецензенти:

Дятлова В.В., д.е.н.;

Новікова А.М., д.е.н.;

Поліщук Є.А., д.е.н.

Рекомендовано вченою радою Національного авіаційного університету (протокол № 5 від 01.07.2020 р.).

Міжнародні стратегії економічного розвитку: навчальний посібник / С.Г.Мізюк, М.М. Андрієнко, Н.М. Грущинська [та ін.]. – К. : НАУ, 2021. – 164 с.

ISBN 978-966-932-148-0

Навчальний посібник укладений відповідно до навчальної та робочої навчальної програм з дисципліни «Міжнародні стратегії економічного розвитку». Видання містить основні теоретичні відомості, вказівки до проведення практичних занять, питання для самоконтролю, тести, рекомендовану літературу.

Навчальний посібник призначений для студентів освітнього ступеня «Магістр» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність 051 «Економіка», освітньо-професійна програма: «Міжнародна економіка».

УДК 339.92(076.6)

ISBN 978-966-932-148-0

©Мізюк С.Г., Андрієнко М.М.,
Грущинська Н.М. [та ін.], 2021
©НАУ,2021

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Сутність, види, суб'єкти та об'єкти міжнародних економічних стратегій (Сімахова А.О.)	6
Розділ 2. Формування та реалізація міжнародних стратегій економічного розвитку (Князева Т.В.)	24
Розділ 3. Моделі розвитку національних економік (Ороховська Л.А.)	42
Розділ 4. Економічні стратегії розвинутих країн світу (Коваленко Н.В.)	59
Розділ 5. Особливості формування стратегій країн транзитивної економіки (Грущинська Н.М.)	76
Розділ 6. Стратегії економічного розвитку країн, що розвиваються (Андрієнко М.М.)	91
Розділ 7. Глобалізація та стратегії економічного розвитку країн (Жаворонкова Г.В.)	109
Розділ 8. Стратегії інтеграційних об'єднань(Мізюк С.Г.)	125
Розділ 9. Формування стратегії економічного розвитку України (Литвиненко С.Л.)	144

ВСТУП

Важливість та необхідність розробки й реалізації довгострокової стратегії економічного розвитку, що забезпечує високі темпи економічного зростання, обумовлюється сформованою парадигмою розвитку світового господарства, трансформацією економічної системи, розвитком постіндустріального суспільства, яке є також новим принципом соціально-технологічного устрою суспільства.

Дисципліна «Міжнародні стратегії економічного розвитку» сприяє формуванню фахових компетенцій та відповідає вимогам сучасної вищої освіти. Дана навчальна дисципліна є теоретичною та практичною основою сукупності знань та вмінь, що формують профіль фахівця в галузі міжнародної економіки.

Метою викладання дисципліни є формування у студентів знань щодо теоретичних питань економічного розвитку країн світу, методів розробки та реалізації макроекономічних стратегій.

Завданнями вивчення навчальної дисципліни є:

- вивчення та засвоєння основних міжнародних стратегій економічного розвитку країн світу;
- формування у студентів системи знань щодо дослідження проблем глобального та регіонального економічного розвитку;
- вивчення та засвоєння характеристики національних стратегій економічного розвитку;
- оцінка ефективності стратегій економічного розвитку;
- аналіз міжнародних інтеграційних стратегій.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен набути наступні компетентності:

- здатність застосовувати науковий, аналітичний, методичний інструментарій для обґрунтування стратегії розвитку економічних суб'єктів та пов'язаних з цим управлінських рішень;
- здатність збирати, аналізувати та обробляти статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, які необхідні для розв'язання комплексних економічних проблем, робити на їх основі обґрунтовані висновки;
- здатність до розробки сценаріїв і стратегій розвитку соціально-економічних систем.

Внесок авторів у створення монографії такий: С. Г. Мізюк – вступ, розділ 8; А. О. Сімахова – розділ 1; Т. В. Князева – розділ 2; Л. А. Ороховська – розділ 3; Н. В. Коваленко – розділ 4; Н. М. Грущинська – розділ 5; М. М. Андрієнко – розділ 6; Г. В. Жаворонкова – розділ 7; Л. А. Литвиненко – розділ 9.

Авторський колектив висловлює щирю подяку за висловлені критичні зауваження рецензентам – доктору економічних наук, професору Дятловій В.В., д.е.н.; доктору економічних наук, старшому науковому співробітнику Новіковій А.М., доктору економічних наук, професору Поліщук Є.А.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ, ВИДИ, СУБ'ЄКТИ ТА ОБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СТРАТЕГІЙ

1.1. Міжнародні стратегії економічного розвитку як категорія міжнародної економіки. Економічні інтереси та економічні стратегії

Необхідність довгострокової стратегії економічного розвитку країн світу, що забезпечує високі темпи економічного зростання, обумовлюється сформованою парадигмою розвитку світового господарства щодо глобалізаційних та інтеграційних процесів, а також розвитку постіндустріального суспільства.

У науковій літературі на сьогоднішній день існує широкий спектр дефініцій поняття «стратегія». Зокрема, одні науковці розглядають стратегію як концептуально-філософське поняття стратегічного планування, тобто спосіб мислення і дій, якими визначається лінія ділової поведінки на тривалий проміжок часу. Інші науковці мають суто технологічний погляд на стратегію як на набір правил і засобів досягнення стратегічних цілей, тобто технологію прийняття управлінських рішень.

У широкому розумінні само поняття «стратегія» походить з грецької, де воно означає складову частину військового мистецтва [stratos – військо + ago – веду], яка опікується питанням підготовки, планування й ведення війни. Термін «стратегія» до ХХ ст. використовувався переважно у військовій сфері. Генетично він походить з суто військової сфери та зазвичай визначався як найважливіша складова військового мистецтва, яка опікується питаннями підготовки, планування і ведення війни, військових кампаній та операцій, які вирішують результат війни.

Згодом словом «стратегія» стали позначати майстерність керівництва у суспільних та політичних процесах. Категорія знайшла своє відображення у різних наукових та суспільних сферах. Загальноживана дефініція: стратегія – мистецтво керівництва; загальний план ведення цієї роботи, виходячи з дійсності, яка склалася на даному етапі розвитку.

Досить часто категорію «стратегія» спрощено розглядають як план дій, розрахований на довгостроковий період. Між тим, вже воєнними теоретиками було показано, що її слід розуміти значно ширше. Адже саме значний ступінь невизначеності у перебігу

військових операцій, пов'язаний із непередбачуваністю дій противника, поставив питання щодо необхідності певного ідеологічного «стержня», який би скеровував дії військових сил у відповідності з визначеними цілями та намірами. Таким чином, на відміну від плану як жорсткого переліку обов'язкових до виконання дій, стратегія здавна розглядалася як логікаповедінки, яка може модифікуватися залежно від поведінки супротивної сторони.

Завдяки розвитку менеджменту, відбулася так звана «конверсія» терміну «стратегія», адже ця наука запозичила даний військовий термін, адаптувавши його до умов і реалій діяльності організацій. Категорія «стратегія» активно почала вживатися в економічній науці. Так, у менеджменті економічна стратегія – це план, який інтегрує головні цілі організації, її політику та дії у певне узгоджене ціле. При цьому, термін «план» в трактуванні стратегії не є ознакою жорстких дій організації. Ключовим у цьому визначенні є поняття узгодженості дій.

Стратегія економічного розвитку, за своїм змістом, має п'ять ключових атрибутів: це план, орієнтир, напрям розвитку; це принцип поведінки, дотримання певної моделі поведінки; це позиція, тобто утворення найвигіднішого сполучення елементів економічної політики або бізнесу; це перспектива, тобто основний спосіб дії організації або теорія бізнесу; це засіб, маневр, за допомогою якого можна перехитрувати конкурента.

Характерні риси стратегії економічного розвитку:

- стратегія виступає засобом досягнення соціально-економічної мети та орієнтиром-ціллю, яких прагне досягти суб'єкт міжнародних економічних відносин протягом певного часу;

- процес розробки стратегії економічного розвитку не завершується вживанням негайних заходів, а спрямований на перспективу;

- сформульована стратегія використовується для розробки подальших стратегічних проєктів;

- постійна орієнтація на розвиток та досягнення більш високої його результативності;

- активізація та самоорганізація діяльності всередині системи господарювання;

- поява певного стилю поведінки;

- успішна реалізація економічної стратегії неможлива без оцінки її діяльності;

- необхідність у певній стратегії економічного розвитку зникає, як тільки починаються нові процеси в економіці країни чи в діяльності суб'єкта господарювання;

- у процесі формування стратегії доводиться користуватися узагальненою, неповною та неточною інформацією щодо альтернатив економічного розвитку.

Елементи стратегії економічного розвитку:

- головна мета економічного розвитку суб'єкта господарювання;

- стратегічні альтернативи (сценарії розвитку), що формуються залежно від мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища;

- драйвери розвитку, які обираються залежно від стійкості розвитку суб'єкта господарювання;

- заходи щодо реалізації стратегічних альтернатив;

- ресурсне забезпечення реалізації економічної стратегії;

- прогнозні результати реалізації стратегії економічного розвитку.

Стратегія економічного розвитку – це комплексний план, спрямований на досягнення довготермінової економічної мети, що включає напрями, завдання та пріоритети економічного розвитку суб'єкта і комплекс відповідних заходів, дій та рішень.

У вище наведеному контексті варто акцентувати увагу на обов'язковій наявності в стратегії певних цільових орієнтирів (мети, цілей, завдань), на досягнення яких має бути орієнтована стратегія. Таким чином, цілевстановлення є вихідною точкою формування стратегії.

Важливим у формуванні стратегії є інтеграція управлінських рішень з економічними знаннями. Знання економіки дозволяє формулювати прозоріші та ефективніші стратегії, оскільки дає можливість встановити взаємозв'язок між стратегічним вибором та отриманим результатом. І дійсно, стратегічні менеджери, володіючи економічними знаннями, змушені приймати до уваги багато чинників як об'єктивно задані, що, безперечно, обмежує простір для управлінського маневру, але суттєво підвищує адекватність управлінських рішень та подальшої стратегічної поведінки.

Стратегія економічного розвитку країни – це довготерміновий курс соціально-економічної політики, який передбачає вирішення великомасштабних економічних і соціальних завдань в країні.

Міжнародна стратегія економічного розвитку є документом, в якому визначаються пріоритети, стратегічні цілі та напрями розвитку об'єднань держав, держави, окремих галузей економіки (сфер діяльності) або окремих адміністративно-територіальних одиниць. Іншими словами, міжнародна стратегія економічного розвитку – це довгострокові, найважливіші та достатньо принципові установки, плани, наміри урядів країн щодо виробництва, надходжень і витрат бюджету, податків, інноваційного, інвестиційного, зовнішньоекономічного розвитку, капіталовкладень, цін, соціального захисту населення, охорони довкілля тощо. За своїм змістом стратегічний план оприлюднює наміри в сфері формування економічної політики об'єднань держав або окремої держави. Процес підготовки такого презентаційного документу називається стратегічним плануванням.

Стратегічне планування є досить складним і трудомістким процесом, але воно забезпечує успіх стратегії, адже, після початку реалізації, стратегія стає інструментом для управління соціально-економічним розвитком. Вона обирається відповідно до поточного стану та прогнозів умов для розвитку, наявних ресурсів, сподівань суспільства, кінцевих та проміжних цілей, можливих етапів розвитку та альтернатив.

Стратегія економічного розвитку країни втілюється у найбільш важливих і принципових планах, програмах, установах чи намірах органів, які приймають рішення щодо довготермінового економічного розвитку на всіх рівнях управління: центральному, галузевому, регіональному, підприємств, фірм та інших господарських суб'єктів та стосується різних напрямів розвитку – економічного, соціального, інноваційного, інвестиційного, кредитного-грошового, зовнішньоекономічного, екологічного тощо. На сьогодні, в постіндустріальних умовах розвитку, провідним напрямом державного стратегічного управління стає посилення інноваційного спрямування економічного розвитку.

Таким чином, формулювання стратегії економічного розвитку в термінах економічної теорії є важливим кроком на шляху до формування ефективної економічної стратегії певної країни. Нині все частіше поняття «стратегія» застосовується у сфері економічної теорії, економічної політики, бізнесу та міжнародної економіки.

Варто зазначити, оскільки різні країни світу мають неоднакові стан соціально-економічного розвитку та місце в системі світового

господарства, то й стратегії їх економічного розвитку, у системі світового господарства, певною мірою відрізняються, залежно від своїх стратегічних економічних інтересів, цілей, пріоритетів, а також рівня економічного розвитку.

Економічні інтереси суб'єктів міжнародної економіки – це суспільна форма прояву розвитку економічних потреб. Ця форма прояву має такі складові:

- суспільно-економічні інтереси (частина інтересів країни та інших суб'єктів господарювання, яка збігається. Наприклад, державні субсидії та дотації, державне стимулювання тощо);

- інтереси громадянського суспільства (держава виражає не інтерес певного класу чи прошарку суспільства, а є демократичним виразником громадянського консенсусу).

Поряд з економічними інтересами, на формування стратегії економічного розвитку впливають геополітичні та гео економічні інтереси країни, які є системою пріоритетів у діяльності держави по зміцненню економічного, політичного та військового потенціалу, з урахуванням особливостей його геополітичного положення. Схожість геополітичних інтересів держав є каталізатором в утворенні різних міжнародних об'єднань та спілок. За своєю суттю, геополітичні інтереси є складовою частиною національних економічних інтересів держав.

Гео економічні інтереси представляють собою інтереси суб'єктів міжнародних економічних відносин щодо участі у формуванні та розподілі світового доходу на основі високих гео економічних технологій, національних економік та державних інститутів.

Відправною позицією інтеграції міжнародних інтересів щодо формування сучасної гео економічної стратегії розвитку слугують спільні програмні документи, які прийняті в процесі інтеграційних змін на теренах Європи, а саме: «Резолюція Ради Європи про керівні принципи регіональної політики» (1969 р.), «Європейська хартія регіонального/просторового планування» (1983 р.), «Резолюція Європейського парламенту з питань європейської політики просторової організації та конкретизації завдань спільної діяльності» (1990 р.), «Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту» (2000 р.) тощо.

В основі геополітичних та гео економічних інтересів держав лежать традиційні та нові показники геополітичного й

геоекономічного становища країни. Це своєрідна матриця, яка є універсальною для оцінки геополітики й геоекономіки будь-якої країни. До числа традиційних показників відносяться: клімат і ландшафт; розмір території і пов'язана з ним щільність населення; вихід країни до моря та міжнародних торгових шляхів; просторові характеристики країни; характеристика кордонів (включаючи ландшафтні характеристики і рівень їх технічного обладнання); характеристика країн-сусідів (союзники, стратегічні партнери, нейтралі, потенційні супротивники, противники); зведена характеристика основних корисних копалин, біоресурсів, лісових багатств, ексклюзивних за місцем виробництва товарів.

Зміст і структура нових показників пов'язані з інноваційним розвитком, науковим прогресом, новими можливостями сучасної техніки і технологій. Саме нові показники визначають сучасну динаміку конкурентної боротьби основних геополітичних акторів на міжнародній арені та співвідношення сил між ними. До нових показників геополітичного становища країни відносяться: наявність (або відсутність) в країні континентального шельфу, в зоні якого може бути організована видобуток корисних копалин і біоресурсів (нафта, газ тощо); забезпечення безпеки країни в умовах можливого застосування ракетно-ядерної зброї; наявність (або відсутність) в країні трансконтинентальних нафто- і газопроводів; наявність у країні зон можливого суміщення природних і техногенних катастроф.

Чітке визначення та закріплення у масовій свідомості базових економічних, геополітичних, геоекономічних пріоритетів та національних інтересів є однією з найважливіших передумов розробки ефективної загальнодержавної стратегії на перспективу.

Економічні інтереси, як економічні цілі та пріоритети суб'єктів міжнародної економіки відображаються в їх стратегіях економічного розвитку.

1.2. Види, рівні, суб'єкти та об'єкти формування міжнародних економічних стратегій

Для національних економік, зважаючи на сучасні реалії геополітичних процесів та конфігурацію світової економіки, важливим є визначення оптимальної стратегії економічного розвитку. З огляду на це, слід визначити різновиди міжнародних економічних стратегій. Переходячи до розгляду конкретних стратегій соціально-

економічного розвитку, які притаманні певним країнам світової спільноти, треба зауважити, що історично існують різні класифікації стратегій економічного розвитку за різними ознаками та характеристиками.

У першу чергу, в загальному вигляді усі стратегії економічного розвитку можна поділити на закриті та відкриті стратегії в залежності від відкритості економіки відповідної країни. У даному випадку для країн існує альтернатива: чи ізолювати національну економіку від світової, чи залишати національну економіку частиною світової економіки.

Відомим є факт, при відкритій стратегії національна економіка є частиною світової економіки. Внутрішній ринок такої країни відкритий для іноземних товаровиробників. Іноземні ринки так само відкриті для національних виробників з відповідними обмеженнями, оскільки абсолютної відкритості не буває. Основними спільними рисами відкритих стратегій соціально-економічного розвитку виступають: ринковість, всі відкриті економіки є ринковими, адже міжнародна економіка побудована й функціонує на основі закономірностей ринку; залежність від конкуренції, при цьому держава може по-різному ставитися до конкурентної боротьби (сприяти чи не сприяти). Виділяють такі види відкритих стратегій економічного розвитку:

1. Національноорієнтована, головною ознакою якої є здійснення допомоги з боку держави товаровиробникам, підтримка якогось виду експорту (існують у вигляді енергосировинної та обробної стратегії).

2. Неорієнтована, при якій відсутні допомога експортерам з боку держави та її втручання в конкурентну боротьбу, прискорюється приватизація.

3. Американорієнтована, яка характеризується невтручанням держави в конкурентну боротьбу при можливості її припинення через певні поступки.

4. Євроорієнтована, при якій допомога національним товаровиробникам базується на використанні позицій геополітичних союзників.

При закритій стратегії економічного розвитку національна економіка відмежовується від світової економіки, тобто країна перетворюється на закритий ринок з мінімальними зовнішньоекономічними зв'язками. Розвиток усіх виробництв,

необхідних для задоволення численних внутрішніх потреб, відбувається за рахунок власних ресурсів. Технічно ізоляція від світової економіки здійснюється надзвичайно просто: введенням монополії на здійснення зовнішньої торгівлі та відміною конвертованості національної валюти.

В умовах сучасних інтеграційних та глобалізаційних процесів країни майже відмовились від закритих стратегій розвитку та намагаються інтегрувати національну економіку у світову економіку, зайняти відповідне місце у міжнародному поділі праці. Через цей факт в подальшому розглядатимуться виключно відкриті економічні системи.

Формування спектра соціально-економічних стратегій передбачає послідовний розгляд альтернатив серед можливостей, цілей та пріоритетів економічного розвитку для держав та інших суб'єктів міжнародних економічних відносин на сучасному етапі.

Досвід економічного розвитку, накопичений за останні століття, у першу чергу в Європі, створює передумови для певної класифікації його стратегій. Виділяється шість стратегій економічного розвитку за його типами і формами, які склалися історично:

1. Стратегія відмежованого розвитку. Цей вид стратегії економічного розвитку спирається на динаміку внутрішнього ринку: приватне підприємництво, інвестиції приватного сектору, масове споживання виробничих і споживчих товарів приватними, домашніми господарствами. Публічні інвестиції та публічний попит, так само як і державне сприяння розвитку аграрного сектору та промисловості, є допоміжними. Зовнішня торгівля домінувала, але відчутно не впливала на економічний розвиток. Така стратегія економічного розвитку найповніше проявився в Бельгії у другій чверті XIX ст. (1830), у США, Австрії, Німеччині, Франції – у другий половині XIX ст.

2. Стратегія асоціативного розвитку, вона орієнтована на експорт. Даний тип стратегії економічного розвитку ґрунтується на рікардіанській моделі економічного розвитку, згідно з якою національна економіка отримує імпульси розвитку шляхом інтеграції в систему міжнародного поділу праці, відповідно до принципу порівняльних переваг. При цьому, стимулюється експортна активність, у результаті чого дуже часто внутрішній ринок не розвивається (залишається на низькому рівні розвитку). Основним положенням цього типу розвитку є участь усієї економіки (її

експортних галузей та, опосередковано, внутрішнього ринку) у конкуренції на світовому ринку. Протекціоністські заходи, як правило, вживаються для короткотермінового захисту нових галузей з метою досягнення паритету у розвитку цих галузей з аналогічними закордонними галузями, з якими важко конкурувати за початкових умов. У цілому, це вид стратегії економічного розвитку, який спирається на принципи вільної торгівлі. Прикладами такої стратегії економічного розвитку є Швейцарія кінця XVIII ст. та Нідерланди кінця XIX ст.

3. Стратегія асоціативно-дисоціативного розвитку розпочинається з піднесення експортного сектору (з переважанням асоціативної фази). Експорт формується, насамперед, за рахунок сільськогосподарських товарів, продуктів лісівництва та мінеральних ресурсів. На подальшій фазі здійснювалася дисоціативна політика розвитку, яка перекликала з відомою моделлю імпортозамінної індустріалізації: заміщення місцевими продуктами імпортних споживчих товарів, а згодом – і базових капіталів та інвестиційних товарів. Позитивні приклади таких стратегій економічного розвитку демонстрували Скандинавські країни: Данія, Швеція, Норвегія та Фінляндія, а також Канада, Австралія і Нова Зеландія.

Аналіз індивідуальних особливостей експортної орієнтації країн дає підстави виділити в межах стратегії асоціативно-дисоціативного розвитку наступні підтипи:

- перший підтип, який був притаманний країнам із переважанням базових товарів (лісоматеріали, руди, зерно), що десятиліттями залишалися у складі їхнього товарного кошика. Експортне зростання розпочиналося з експорту базових товарів і визначало товарний профіль на відносно тривалий період. Такий підтип стратегії економічного розвитку набув поширення в Австралії, Новій Зеландії, Канаді, а також на початковому етапі в Норвегії та Фінляндії;

- другий підтип. Відмінність цього підтипу полягає в тому, що на початковому етапі головним експортним товаром були сільськогосподарські продукти. Однак, у подальшому вони трансформувались у перероблені сільськогосподарські товари та зросла їхня частка в експорті. Класичним прикладом такої стратегії економічного розвитку була Данія, з якою можна порівняти також Голландію та Нову Зеландію;

- третій підтип, доповнюючи характерні риси перших двох типів, характеризувався експортом кінцевої продукції. Найтипівішим є приклад Швейцарії, економіка якої базувалася на місцевих сировинних ресурсах, що на початковому етапі експортувалися необробленими, а потім, на подальших етапах, набули форми як напівфабрикатів, так і готових виробів;

- четвертий підтип, при якому досягається інтеграція у світовий ринок. До експорту товарів, притаманному трьом попереднім типам, додаються міжнародні послуги (транзитна торгівля, пасажирські й вантажні перевезення кораблями тощо). Такі елементи проявлялися в окремих випадках у Нідерландах та Швейцарії, але найбільше в Норвегії, флот якої у 1880 р. був третім за обсягами у світі (після Англії та США). У період 1865-1914 рр. дохід Норвегії від надання послуг із морського перевезення становив понад 40 % загальних доходів від експорту і більше 20 % національного доходу.

4. Стратегія дисоціативного державно-капіталістичного розвитку. Характеризується динамічним розвитком внутрішнього ринку. На відміну від першого типу, динамічні імпульси надходили не від автономної приватної економічної діяльності та зростання приватного попиту на споживчі та інвестиційні товари, а за рахунок значного рівня розвитку державного сектору, шляхом переважного інвестування в галузі важкої індустрії та машинобудування, забезпечуючи державний попит (замовлення) на озброєння, а також на інфраструктуру. Держава здійснювала значні капіталовкладення та своїми закупівлями позитивно впливала на сукупний попит. Особливе значення надавалося важкій індустрії.

5. Стратегія дисоціативного державно-соціалістичного розвитку. За 1-3 видами стратегії економічного розвитку приватна економічна діяльність превалювала, а масштаби державного сектору економіки мали вторинне значення. При стратегії державно-капіталістичного розвитку держава не лише захищала та сприяла приватній економічній діяльності, а й сама стала агентом розвитку. Остання функція найяскравіше виражена в умовах розвитку за державно-соціалістичним типом. Ця стратегія економічного розвитку характеризувала країни, що мали статус периферійних у традиційній світовій економічній системі або залишалися відносно ізольованими чи слаборозвинутими. З різних причин ці країни були обмежені у доступі до репродуктивного механізму світової капіталістичної економічної системи впродовж останнього століття (колективна

автаркія). СРСР і Монголія першими репрезентували такий шлях розвитку. Після Другої світової війни до них приєдналися Китай, Північна Корея, Албанія й Куба, країни Східної та Південно-Східної Європи, значною мірою також колишня периферія – Польща, Угорщина, Болгарія, Румунія та Югославія.

6. Стратегія наздоганяючого (відкладеного) розвитку. Цей вид стратегії економічного розвитку притаманний новим індустріальним країнам, хоча остаточно думка щодо пріоритету тих чи інших процесів для формування передумов розвитку даного типу ще досі не сформувалася. Тобто, йдеться про те, що наздоганяючий розвиток деяких периферійних країн може мати лише концептуальне значення. Тоді, з погляду таких країн, ця стратегія економічного розвитку є орієнтованою на експортну спеціалізацію, що спрямована на утвердження позицій на світовому капіталістичному ринку. Це доводить досвід таких країн, як Тайвань, Сінгапур, Південна Корея тощо.

Згідно з поведінкою країни у глобальному середовищі, виділяють такі стратегії економічного розвитку:

- стратегія виживання в міжнародному конкурентному середовищі (подолання економічної кризи тощо);
- стратегія поступального розвитку (стабільний поступальний розвиток);
- стратегія наздоганяючого розвитку (інноваційний розвиток);
- стратегія економічного прориву (мобілізаційна модель);
- стратегія домінування (підпорядкування);
- глобальна антикризова стратегія;
- глобальна стратегія розвитку.

За рівнями формування виділяють стратегії мега-, макро- та макрорівня.

Також стратегії економічного розвитку можна згрупувати за ознакою рівня економічного інтересу:

- стратегії наднаціональних інституцій (ООН, МВФ, МБРР тощо) – це переважно стратегії сталого глобального розвитку та антикризові стратегії, які, у свою чергу, спрямовані як на національні економіки, так і на глобальну економіку;

- стратегії двостороннього, або багатостороннього розвитку країн та угруповань (знаходять своє відображення в двосторонніх та багатосторонніх угодах);

- стратегії економічного розвитку країн світу;

- стратегії ТНК і підприємств, що самостійно виходять на ринок, які мають на меті реалізацію вузькокорпоративних інтересів.

За рівнем прийняття рішень розрізняють такі види стратегій:

- загальносистемну стратегію економічного розвитку (стратегія, яка встановлює порядок розподілу ресурсів між різними напрямками діяльності всієї системи);

- функціональну стратегію (визначає, за допомогою яких дій, ресурсів, конкурентних переваг система домагатиметься успіху в рамках певного напрямку діяльності);

Залежно від спрямованості дій виокремлюють такі стратегії економічного розвитку:

- стабілізаційну стратегію;
- стратегію спостереження;
- програмно-орієнтовану стратегію;
- стратегію оптимізації.

Залежно від взаємодії з зовнішнім середовищем виокремлюють такі стратегії економічного розвитку:

- активну стратегію;
- пасивну стратегію.

Залежно від основ розвитку стратегії економічного розвитку класифікують на:

- стратегії зростання;
- стратегії диверсифікації;
- стратегії структурних перетворень.

За характером зростання виділяють такі стратегії:

- стратегії інтенсивного зростання;
- стратегії обмеженого зростання;
- стратегії диверсифікованого зростання;
- стратегії скорочення.

Залежно від спрямованості виділяють такі стратегії:

- стратегії, що визначають перспективні орієнтири, умови та напрями економічного розвитку;

- стратегії, що визначають довгострокові орієнтири розвитку окремих елементів системи (підсистем);

- стратегії, що покликані визначити курс розвитку важливих сфер життєдіяльності соціально-економічної системи.

Залежно від результатів прогнозування та вибору пріоритетів виділяють такі стратегії економічного розвитку:

- стратегія прориву;

- стратегія еволюційного розвитку;
- стратегія виживання;

Рівнями формування міжнародних стратегій економічного розвитку виступають:

- глобальний рівень: рівень міжнародних економічних відносин, який вимагає від сформульованої стратегії узгодження економічних інтересів суб'єктів усіх рівнів господарювання;
- регіональний рівень: рівень окремих регіональних угруповань, що вимагає від стратегії узгодження економічних інтересів суб'єктів, які представляють дане угруповання, але передбачає протиставлення регіональних економічних інтересів інтересам глобальним, а іноді й національним.

Суб'єкти формування міжнародних стратегій економічного розвитку:

- наднаціональні (глобальні, міжнародні) інституції і організації;
- регіональні інституції та організації;
- країни та їх уряди;
- керівництво конфесій;
- ТНК та міжнародні компанії, їх власники та менеджери.

Об'єктами міжнародних стратегій економічного розвитку є глобальний економічний простір, окремі країни, окремі організації та компанії, ринки та їх сектори, регіональний та субрегіональний рівні економічних відносин.

1.3. Концептуальні засади та цілі формування стратегій економічного розвитку

Розробка стратегії економічного розвитку починається з визначення головної цілі розвитку, що виступає найбільш складним та відповідальним елементом стратегії. Цілі стратегії економічного розвитку мають відповідати таким вимогам:

1. Ціль має бути об'єктивно реальною, тобто, такою, що може бути досягнутою взагалі. Інакше мета являтиме собою ілюзію, утопію. Прикладом можуть бути уявлення соціалістів-утопістів про ідеальне суспільство.

2. Здійснення визначеної цілі реально можливе саме в цій країні, тобто ціль повинна відповідати об'єктивним можливостям даної країни. Як приклад, якщо невелика країна, що розвивається, з

низьким рівнем виробництва й вкрай обмеженими ресурсами ставить собі за мету перетворення на найпотужнішу державу в світі, то реальність досягнення цієї мети маловірогідна.

3. Визначені строки досягнення цілі повинні бути реальними. Якщо цілі стратегії не досягнуто у задекларований строк, то це підриває привабливість стратегічної ідеї в людських масах. До того ж, неправильно визначені строки досягнення мети, їх штучне прискорення ведуть до нераціонального використання ресурсів, зниження ефективності економіки в цілому.

4. Цілі та строки стратегії повинні реально співвідноситись із наявними в країні матеріальними, людськими та фінансовими ресурсами, а також з можливим залученням кредитів, інвестицій та фінансової допомоги з інших країн та міжнародних організацій.

5. Ціль не визначається «раз і назавжди», вона не повинна стати догмою. Із суттєвою зміною внутрішніх і зовнішніх обставин змінюється і головна ціль, а, відповідно, і вся стратегія економічного розвитку країни.

6. Зміст цілі стратегії має бути чітко, лаконічно сформованим та охоплювати найважливіші сфери соціально-економічного життя країни.

Мета визначає, що представляє собою економіка країни по завершенні строку стратегії. Визначаються найважливіші параметри: характер економічних відносин, структура економіки, макроекономічні показники, рівень життя населення. У стратегічній програмі можуть визначатися й проміжні цілі, наприклад, вступ країни до важливих міжнародних спільнот і організацій (наприклад, вступ України до ЄС).

Пріоритетною ціллю економічної стратегії демократичної держави є людина, піднесення її добробуту, створення гідних умов для всебічного розвитку особистості. Стратегічна мета визначається як подолання несприятливого (або недостатньо сприятливого) сьогоденного стану економіки країни й досягнення більш високих параметрів її розвитку.

Найчастіше стратегії економічного розвитку розробляються тоді, коли економіка країни знаходиться у складному, а то й кризовому становищі. Так, наприклад, економічна стратегія, розроблена під керівництвом американського президента Ф. Рузвельта, являла собою план виходу США з економічної кризи 1929-1932 років. Зразу ж по закінченні Другої світової війни, уряди

багатьох європейських країн розробили стратегії відбудови зруйнованого господарства.

Стратегічне управління полягає в умінні моделювати ситуацію; здатності виявляти необхідність змін; розробці самої стратегії; здатності втілювати стратегію у життя. Розрізняють такі методи стратегічного управління:

- розрахунково-аналітичні, до числа яких можна віднести балансовий, нормативний, інженерно-економічний та ін.;

- графо-аналітичні, наприклад екстраполяційні (трендові), мережеві, регресійно-аналітичні, методи кореляції трендів і т. ін.;

- економіко-аналітичні, в тому числі методи лінійного, нелінійного і динамічного програмування, моделі теорії ігор і теорії масового обслуговування та ін.;

- евристичні, до яких належать методи експертної оцінки (індивідуальної, колективної, систематичної колективної, колективної спільної, масової та ін.), метод сценаріїв тощо.

Однак стратегічне управління не позбавлене деяких недоліків, які завжди присутні при моделюванні процесів реального світу:

- не дає детальної картини майбутнього, а є лише якісним описом бажаного стану суб'єкту господарювання;

- не дає можливості повністю формалізувати процес управління, оскільки являє собою органічне поєднання інтуїції і мистецтва розробників стратегії економічного розвитку;

- вимагає коригувань стратегії у міру виникнення змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі;

- велика ціна можливих помилок у разі вибору неправильної стратегії;

- розробка якісного стратегічного плану не гарантує позитивного результату, оскільки багато що залежить від впровадження необхідних змін у сферах діяльності суб'єкта міжнародної економіки.

Стратегічне управління, разом із стратегічним аналізом, є етапами розробки стратегії економічного розвитку, що ґрунтується на оцінці внутрішнього та зовнішнього середовища, в якому знаходиться суб'єкт міжнародної економіки.

Запитання та завдання для перевірки знань

1. Здійсніть теоретичне дослідження міжнародних економічних стратегій.
2. Назвіть теоретичні засади визначення категорії «стратегія».

3. Виділіть характерні ознаки стратегії економічного розвитку.
4. Надайте загальну класифікацію стратегій.
5. Охарактеризуйте економічні інтереси та їх вплив на формування економічної стратегії.
6. Визначіть види, рівні, суб'єкти та об'єкти формування світових економічних стратегій.
7. Наведіть концептуальні засади та цілі формування стратегій.
8. Охарактеризуйте геополітичні та геоекономічні інтереси і економічні стратегії.

Практичні завдання

1. Розробіть схему еволюції концепції стратегії економічного розвитку.
2. Сформулюйте геополітичні та геоекономічні інтереси Європейського Союзу. Охарактеризуйте їх вплив на стратегію розвитку ЄС.

Питання для самостійного вивчення

1. Охарактеризуйте стратегію економічного зростання.
2. Розкрийте зв'язок стратегії економічного зростання і державного регулювання ринкової економіки.
3. Опишіть зв'язок напрямків державної політики із стратегією економічного розвитку.
4. Визначіть новітні тенденції щодо формування стратегій економічного розвитку різних суб'єктів.

Тести

1. *Стратегія економічного розвитку країни це:*
  - а) це моніторинг національної економічної політики й економіки світогосподарських зв'язків;
  - б) економічна політика уряду, спрямована на досягнення основних цілей бізнесу промислової, товарної чи іншої організації;
  - в) форма господарської діяльності, що має на меті задоволення попиту споживачів, бізнесу та держави на товари і послуги;
  - г) комплексний план, спрямований на досягнення довготермінової економічної мети, що включає напрями, завдання та пріоритети економічного розвитку суб'єкта і комплекс відповідних заходів, дій та рішень
2. *Ціль при розробці економічної стратегії повинна відповідати наступним вимогам:*
  - а) вона повинна бути адекватною та реальною;
  - б) повинна відповідати об'єктивним можливостям даної країни;

в) ціль не повинна бути догмою;

г) усі відповіді вірні.

3. *Суб'єктом економічної стратегії може виступати:*

а) сфера дії суб'єкта; б) інституційна система;

в) фірма, корпорація, держава, економічне об'єднання тощо;

г) регіон.

4. *Стратегія – це...*

а) план, який інтегрує головні цілі організації, її політику та дії у певне узгоджене ціле;

б) цілісна система дій суб'єкта, спрямованих на реалізацію мети, завдань та пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу впливів ендогенних та екзогенних чинників, розрахована на тривалий період часу;

в) комплекс адаптивних заходів впливу суб'єкта на перебіг конкретних економічних процесів;

г) сфера дії органів влади.

5. *Дисципліна «Міжнародні стратегії економічного розвитку» вивчає:*

а) формування й реалізацію довгострокової економічної політики, спрямованої на суттєве поліпшення соціально-економічних показників;

б) стимулювання динамізму економічного розвитку на національному, регіональному та глобальному рівнях;

в) трансформацію економіки і перехід на ринкові засади;

г) відповіді А і Б.

6. *ТНК та міжнародні компанії виступають:*

а) суб'єктами міжнародних економічних стратегій;

б) об'єктами міжнародних економічних стратегій;

в) рівнями міжнародних економічних стратегій;

г) процесами міжнародних економічних стратегій.

7. *Які є стратегії в залежності від взаємодії з зовнішнім середовищем:*

а) активна та пасивна стратегії; б) зростання та диверсифікації;

в) інтенсивна та обмежена; г) глобальна та регіональна.

8. *Інтереси суб'єктів міжнародних економічних відносин щодо участі у формуванні та розподілі світового доходу на основі високіх гео економічних технологій, національних економік та державних інститутів – це...*

а) економічні інтереси; б) гео економічні інтереси;

в) національні інтереси; г) політичні інтереси.

Термінологічний словник:

Геоекономічні інтереси – інтереси суб'єктів міжнародних економічних відносин щодо участі у формуванні та розподілі світового доходу на основі високих геоекономічних технологій, національних економік та державних інститутів.

Економічні інтереси – це суспільна форма прояву розвитку економічних потреб суб'єктів господарювання.

Міжнародна стратегія економічного розвитку – документ, у якому визначаються пріоритети, стратегічні цілі та напрями розвитку об'єднань держав, держави, окремих галузей економіки (сфер діяльності) або окремих адміністративно-територіальних одиниць на міжнародній арені.

Стратегія – мистецтво керівництва; загальний план ведення цієї роботи, виходячи з дійсності, яка склалася на даному етапі розвитку певного об'єкта.

Стратегія економічного розвитку – це комплексний план, спрямований на досягнення довготермінової економічної мети, що включає напрями, завдання та пріоритети економічного розвитку суб'єкта і комплекс відповідних заходів, дій та рішень.

Список літературних джерел:

1. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А. С. Філіпенко. – К. : Знання, 2007. – 670 с.
2. Економічна енциклопедія у 3 томах / [редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002– – Т. 3. – 2002. – 592 с.
3. Інноваційна складова економічного розвитку: Монографія / За ред. Л. К. Безчасного. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2000. – 201 с.
4. Бальцерович Л. Свобода і розвиток: Економія вільного ринку / Л. Бальцерович; [пер. з польської]. – Львів : «Арсенал», 2000. – 332 с.
5. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій: Монографія / Ред.: Е.М. Лібанова; НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України. – К., 2006. – 356 с.
6. Белорус О.Г. Глобальные трансформации и стратегии развития / О. Г. Белорус, Д. Г. Лукьяненко. – К. : Юрияне, 2000. – 424с.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТРАТЕГІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Внутрішнє та зовнішнє середовище формування і реалізації національних та міжнародних економічних стратегій

Формування глобального економічного простору, а відповідно й глобальних стратегій економічного розвитку відбувається під впливом чотирьох груп факторів: культурні (цінності, норми, релігія, мова), географічні (територіальне розташування та кордони, географічна віддаленість, часовий пояс, кліматичні умови, стан навколишнього середовища), політичні (державна захищеність, членство у блоках та організаціях, наявність корупції), економічні (розмір економіки, дохід на душу населення, валюта, природні ресурси, фінансові ресурси та ринок капіталів, людські ресурси та ринок праці, товарний ринок, інфраструктура, інформація та знання, технології).

Таким чином, глобальний економічний простір утворюється на основі взаємодії та взаємопроникненні регіональних угруповань, які, в свою чергу, формуються на основі міжнародних економічних інтересів спільних за пріоритетами національних економік.

У результаті формування глобального економічного простору постає необхідність у створенні глобальних стратегій економічного розвитку, основними причинами виникнення яких є:

- зростання гомогенності світу;
- транснаціоналізація економіки;
- посилення глобальної інтеграції;
- зростання ролі метасистем;
- зниження конкурентоспроможності продуктів на глобальному ринку;
- зниження рівня впливу держави на глобальні економічні процеси.

Глобальна стратегія економічного розвитку країни – це довгостроковий план діяльності країни, що:

- 1) базується на внутрішніх ресурсах та можливостях країни;
- 2) складається з системи глобальних цілей об'єднання, з яким асоціює себе країна;
- 3) ключовими факторами впливу на який є діяльність інших країн та угруповань;
- 4) реалізація якого забезпечує досягнення глобальної стратегічної мети або позиції країни у глобальному економічному просторі.

Особливості глобальних стратегій економічного розвитку, в першу чергу, відрізняються в залежності від особливостей кожної країни та її основних можливостей. З іншого боку, реалізація глобальної стратегії виражається у вмінні вести переговори та впроваджувати єдину, спільну ефективну глобальну політику.

Національна стратегія розвитку розробляється й здійснюється виходячи з інтересів та можливостей країни, але з обов'язковим урахуванням впливу міжнародних факторів. Оскільки, національні економіки є елементами системи світового господарства, вони залежать одна від одної і взаємно впливають одна на одну; кожній системі притаманна взаємодія та взаємозалежність її елементів. Тому економічна стратегія кожної країни сьогодні, так чи інакше, впливає на динаміку розвитку міжнародної економіки, і це не байдуже для інших суб'єктів світового господарства. Економічна стратегія окремої держави може сприйматися схвально або негативно її партнерами, іншими державами та міжнародними організаціями. У процесі інтернаціоналізації економіки здійснюється зближення національних стратегій, вони набувають багатьох спільних рис, зокрема, в механізмі досягнення цілей. Таким чином, *національні стратегії водночас є міжнародними стратегіями.*

Важливим напрямком, складовою частиною національних стратегій є зовнішньоекономічна політика, яка безпосередньо залучає країну до глобального простору міжнародних економічних відносин. Але й внутрішня економічна політика держави формує, хоч і опосередковано, міжнародний аспект національної стратегії (наприклад, впливаючи на темпи економічного зростання, галузеву структуру народного господарства, рівень цін на товари та послуги, ємкість внутрішнього ринку тощо). Крім національних стратегій, реалізуються також стратегії на макрорегіональному та глобальному рівнях.

Національні стратегії розвитку розробляються й реалізуються в світовому ринковому господарстві. *Чинниками, що являють собою зовнішнє, глобальне середовище формування стратегій економічного розвитку,* є функціонування світового ринку, мобільність факторів виробництва, інтернаціоналізація світового господарства, його галузева структура, науково-технічний прогрес, транснаціоналізація економічних відносин, міжнародна економічна інтеграція, глобалізація соціально-економічних процесів.

Утворенню світового господарства передувало становлення світового ринку. Світовий ринок характеризується інтенсивним обміном товарів та послуг між країнами, причому цей процес поширюється й розгалужується з поглибленням міжнародного поділу праці. Розвиток продуктивних сил і міжнародної торгівлі у світі призвів до того, що став переміщуватися не тільки товар, а й фактори виробництва. Так виникло світове господарство на зламі XIX й XX століть. Отже, світове господарство – це сукупність національних економік країн світу, сполучених між собою товарообміном і мобільними факторами виробництва.

Фактори виробництва звичайно об'єднуються в такі групи: природні умови та ресурси (земля, клімат, корисні копалини тощо); трудові ресурси (робоча сила); капітал; технології.

За походженням фактори виробництва іноді поділяють ще на такі дві групи:

основні, такі, що дісталися країні від природи або є наслідком тривалого історичного розвитку, – географічне положення, природні ресурси, некваліфікована робоча сила;

розвинуті, такі, що набуті країною внаслідок прогресивного економічного розвитку – сучасні технології, капітал, кваліфіковані кадри, науково-технічна база. Ця група факторів більш мобільна, ніж перша.

Обидві групи факторів є важливими для економічного розвитку країни. У залежності від забезпеченості тими або іншими факторами, уряд країни розробляє свою економічну стратегію. Проте, в умовах науково-технічного прогресу й інтенсифікації виробництва, друга група факторів має набагато більше значення.

Проявом закономірності в світовому розподілі факторів виробництва є опора на природні ресурси й дешеву й некваліфіковану робочу силу в найменш розвинутих країнах. Корисні копалини або специфічні кліматичні умови часто є головним, а то й єдиним багатством цієї групи країн, яке можна використати як фактор економічного розвитку. За виключно сприятливих умов, природний ресурс може надати відчутного імпульсу економічній динаміці країни. Найяскравішим прикладом є нафтовидобувні країни, зокрема, регіону Перської затоки, що вже декілька десятиліть вдало використовують сприятливу кон'юнктуру на ринку енергоносіїв. Завдяки тривалому

припливу «нафтодоларів», деякі з цих країн поступово модернізують структуру економіки; поряд з видобутком нафти з'являються підприємства нафтохімії, енергоємні виробництва (виплавка алюмінію тощо). Проте в цілому природно-ресурсний фактор сьогодні не може бути ефективним стрижнем економічної стратегії розвитку, принаймні, у тривалій перспективі. Країни, що спираються лише на свої природні багатства, приречені на безнадійне відставання від розвинутих країн.

2.2. Методи аналізу середовища формування міжнародних економічних стратегій

У світі транскордонних інформаційних потоків, транснаціональних загроз, де не тільки пріоритетним, але і життєво важливим завданням будь-якої держави є адекватна оцінка її міжнародного становища, виникає проблема вибору інструментів для такої оцінки. З огляду на те, що мова йде про таку масштабну одиницю, як державне утворення, незалежно від його територіальних розмірів, очевидно, що аналіз потребує використання різних методів. Крім того, для найбільш адекватної оцінки, необхідно провести ряд системних аналітичних досліджень. Однак на першому етапі питання стоїть таким чином, щоб обрати такий інструмент, який міг би не тільки сформулювати спільне бачення міжнародного становища держави, але й надати міцний базис для проведення подальших досліджень. Таким інструментом може стати SWOT-аналіз. Як винахід західної економічної думки, найбільше число публікацій з методики проведення SWOT-аналізу належить західним маркетологам і економістам. Використання SWOT-аналізу у зовнішній політиці поширене не так широко.

SWOT-аналіз – метод аналізу в стратегічному плануванні, вперше озвучений в 1963 році професором Кеннетом Ендрюсом в Гарварді на конференції з проблем бізнес-політики, що полягає в поділі чинників і явищ на чотири категорії: *strengths* (сильні сторони), *weaknesses* (слабкі сторони), *opportunities* (можливості) і *threats* (загрози). Хоча спочатку SWOT-аналіз застосовувався виключно в економічній сфері (наприклад, для визначення проблем і можливостей підприємствана ринку), але через відсутність спеціальних економічних категорій у SWOT-аналізу в загальному вигляді, представляється логічним застосувати його не тільки до організацій, окремих осіб, а й до країн для побудови стратегій в самих різних галузях діяльності.

Згідно з методологією SWOT-аналізу, в першу чергу, шляхом аналізу умов всередині країни виявляються сильні і слабкі сторони внутрішніх факторів, що впливають на розвиток держави як суб'єкта міжнародної економічної системи. При оцінці умов всередині країни, враховуються такі параметри як політична стабільність, виробництво, фінанси, кадрові та організаційні питання, а також інші реалії. Далі, на підставі вивчення впливу зовнішніх умов, вивчаються потенційні небезпеки, а також можливості, що ведуть до їх реалізації державних проєктів.

Під час SWOT-аналізу, при вивченні внутрішніх і зовнішніх чинників, перш за все даються відповіді на наступні питання:

Як ми повинні використовувати наші сильні сторони?

Як ми повинні усунути слабкі сторони?

Як нам потрібно ефективно використовувати наявні можливості?

За допомогою яких стратегічних дій потрібно усунути майбутні небезпеки?

При проведенні SWOT-аналізу, досліджуються активи конкуренції (реалізація можливостей за допомогою використання сильних сторін – S-O), пасиви конкуренції (зниження небезпеки шляхом усунення слабких рис – W-T), звуження перспектив (реалізація можливостей шляхом усунення слабких властивостей – WO), безпека і захист (усунення небезпек шляхом максимального використання сильних сторін у сфері – ST), тобто спільно аналізуються пари: сильні сторони – можливості (SO), сильні сторони – небезпеки (ST), слабкі сторони – можливості (WO) і слабкі сторони – небезпеки (W-T). Далі заповнюється матриця за прикладом в табл. 2.1, формуються стратегічні комплекти по кожній з проаналізованих пар.

Таблиця 2.1

Матриця SWOT

	Можливості (<i>Opportunities</i>)	Загрози (<i>Threats</i>)
Сильні сторони (<i>Strengths</i>)	Поле «S-O»	Поле «S-T»
Слабкі сторони (<i>Weaknesses</i>)	Поле «W-O»	Поле «W-T»

SWOT-аналіз – простий і всеохоплюючий аналіз, що допомагає виявити не тільки слабкі сторони і загрози, а й сильні сторони і

можливості. Якщо поєднувати його з іншими моделями аналізу, то мислення в цих рамках дає правильний напрямок для прийняття рішень. Додатково варто проаналізувати такі сфери, як політичні, соціальні, технологічні, місію суб'єкта міжнародної економічної системи, його стратегії і тактики.

SWOT-аналіз допомагає вирішити велику кількість питань. Але його проведення без попереднього знання цілей, показників і стратегій проведення змін буде неефективним і помилковим.

Простий і зручний метод для аналізу макросередовища (зовнішнього середовища) – *PEST-аналіз*. Методика PEST-аналізу часто використовується для оцінки ключових ринкових тенденцій галузі, а результати PEST-аналізу можна використовувати для визначення списку загроз і можливостей при складанні SWOT-аналізу компанії. PEST-аналіз є інструментом довгострокового стратегічного планування і складається на 3-5 років вперед, з щорічним оновленням даних. Може бути виконаний у вигляді матриці з 4 квадрантів або в табличній формі.

PEST аналіз є аббревіатурою наступних показників галузі: політичні (P), економічні (E), соціально-культурні (S) і технологічні (T). Розберемо кожен групу показників більш детально.

P (Political) – фактори політико-правового середовища компанії. При аналізі політико-правового оточення галузі, ринку або країни рекомендується відповісти на питання щодо ключових змін в області політичної стабільності та правового регулювання.

Політика відіграє важливу роль у формуванні бізнес-середовища в регіоні, державі і на загальносвітовому рівні. Один прийнятий закон може обмежити перспективи ведення того чи іншого бізнесу або, навпаки, подарувати нові можливості для компанії.

Тому завжди потрібно моніторити такі чинники:

загальносвітова політична ситуація. Які країни в добрих партнерських відносинах між собою, між якими намічаються розбіжності, які країни стануть ареною військових дій або політичних санкцій;

зовнішня політика країни;

входження або вихід країни в різні союзи і суспільства (тут приховано багато можливостей для зростання);

внутрішня політика на державному рівні;

податкова політика;

рівень впливу держави на галузь, її ставлення до галузі;

ставлення держави до іноземного капіталу, рівень впливу на інвестиційні процеси;

субсидування державою конкретних регіонів, законодавчі послаблення для регіонів;

внутрішня політика на регіональному і муніципальному рівні;

різні міждержавні угоди про розкриття інформації, про уникнення подвійного оподаткування та ін.

E (Economical)– фактори економічного стану ринку. У ході аналізу даної групи факторів необхідно визначити ключові параметри, що характеризують стан економіки країни або ринку.

Вплив факторів цієї групи важко переоцінити, тому їх потрібно розглядати особливо ретельно. *Перелічимо основні:* динаміка ВВП, рівень інфляції, ставка рефінансування і пов'язана з нею динаміка в банківській сфері, зміна курсу валют, рівень безробіття, динаміка доходів населення, ціни на нафту, зростання і насиченість галузевих ринків, рівень конкуренції, динаміка на суміжних ринках, рівень використання податкових схем у галузі.

S (Socio-cultural)– фактори соціального та культурного стану ринку. У ході аналізу даної групи факторів, необхідно описати 5 ключових параметрів:

зміна демографічного стану: рух населення (спад або зростання), статеві-вікова структура ринку, расова приналежність;

рівень освіченості населення, у тому числі, рівень кваліфікації кадрів;

особливості менталітету, важливі культурні цінності;

зміна соціальних верств населення;

зміна смаків і уподобань аудиторії, усталені міфи й упередження.

T (Technological)– фактори, що характеризують технологічний прогрес у галузі. Дана група чинників вимагає детального аналізу, так як в епоху технологічного процесу саме зміна в технології може кардинально змінити усталену стан ринку. У ході аналізу технологічних факторів, необхідно звернути увагу на 4 параметра:

можливі зміни в ключових технологіях, використовуваних на ринку (інновації в обладнанні, матеріалах, в бізнес-моделях і методах ведення бізнесу);

вплив Інтернету на розвиток ринку;

вплив мобільних технологій на розвиток ринку;

інновації в інформаційних технологіях, що дозволяють більш ефективно конкурувати на ринку.

PEST-аналіз – це всього лише інструмент, за допомогою якого компанія може оцінити вплив зовнішніх факторів і ризику для бізнесу. І, як будь-який інструмент, він легко піддається зміні та набуває все нові варіації. Найбільш поширеною варіацією PEST-аналізу є PEST+EL аналіз. У PESTEL аналіз входять ще два показники: фактори правового характеру (*L – Legal*) і фактори екологічного характеру (*E – Environmental or Ecological*).

Фактори правового характеру представляють юридичне середовище функціонування бізнесу і більш детально розглядають можливу зміну правових актів, які можуть вплинути на прибутковість існування в галузі. Фактори екологічного характеру визначають ступінь впливу на екологічну ситуацію в державі; а також чинники екологічного характеру, які можуть відбитися на ефективності бізнесу держави або міжнародної компанії.

Інші варіації і розширені варіанти PEST-аналізу представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Розширені варіанти PEST-аналізу

<i>Варіанти PEST-аналізу</i>	<i>Розшифровка</i>
PEST	Political + Economic + Social + Technological (політичні, економічні, соціально-культурні та технологічні чинники)
PESTEL	PEST + Environmental / Ecological + Legal (PEST + природні (екологічні) + правові чинники)
PESTELI	PESTEL + Industry analysis (PESTEL аналіз, доповнений галузевим аналізом ринку)
STEEP	PEST + Ethical (PEST + фактори етичного характеру)
LONGPEST	PEST + Local + National + Global factors (PEST аналіз з оцінкою чинників на місцевому, національному та глобальному рівні)

Проводячи PEST-аналіз, необхідно описувати не просто поточний стан кожного фактора, а й прогнозувати його зміну на найближчі 3-5 років.

2.3. Співвідношення національних, регіональних та глобальних стратегій економічного розвитку

Забезпечення національного, регіонального і, відповідно, глобального контролю є пріоритетною задачею для глобальних

гравців сьогодні, а саме для країн та угруповань. Механізмом протидії безпеки розвитку при цьому виступають стратегії безпеки, антикризові стратегії, адже глобальне управління неможливе без чітко визначених стратегічних цілей та алгоритму їх виконання. Ключову роль у сучасних світових економічних відносинах відіграють національні стратегії розвитку, а також міжнародні, регіональні, глобальні (рис. 2.1).

Глобальний ринок – це міжнаціональний ринок, попит на якому можна задовольнити пропозицією одного базового товару, підтримуючи цей попит інструментами продажів і маркетингу.

У структурному плані глобальний ринок інтегрує, з одного боку, ринки за просторовою ознакою, а з другого – факторні ринки і ринки товарів, послуг, інвестицій, інновацій.

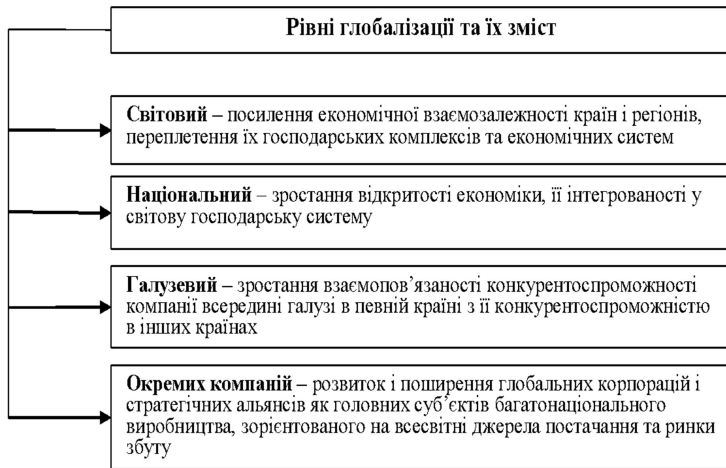

Рис.2.1. Рівневі прояви глобалізації та їх вплив на формування стратегій розвитку

За *просторовою ознакою* глобальний ринок інтегрує національні, регіональні та транснаціональні ринки. За *факторною ознакою* глобальний ринок інтегрує ринок товарів, послуг, фінансів, інвестицій, праці, інновацій.

Становлення глобального ринку ускладнює суб'єктна ієрархія конкуренції, що супроводжується зростанням впливу

транснаціональних корпорацій, організацій, а також залишки державної політики протекціонізму національних економік.

Ефективне функціонування глобального ринку передбачає формування глобальної економічної рівноваги. Однак, в дійсності на глобальних ринках, зокрема ресурсних ринках (глобальний ринок енергоресурсів, нафтовий, газовий ринок), спостерігаються значні дисбаланси.

Глобальний ринок – це система обміну товарами і послугами і країнами, що виникла на основі міжнародного поділу праці і міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин.

До складу глобального світового товарного ринку входять: ринок споживчих товарів, ринок засобів виробництва і ринок послуг. *Суб'єктами глобального світового ринку* є державні органи різних рівнів (центральні, регіональні, муніципальні), а також підприємства й організації, міжнародні організації, транснаціональні корпорації та міжнародні об'єднання, окремі особи.

Об'єктами глобального світового ринку є товари (ресурси, продукти й послуги), що обертаються в міжнародній торгівлі.

До механізмів функціонування глобальних ринків належать:

- 1) інфраструктура глобальних ринків,
- 2) рух товарів та послуг у глобальному масштабі, міжнародний обмін технологіями, міжнародний рух капіталу, міжнародний рух позикових коштів, міжнародний рух валют, міжнародний рух трудових ресурсів;

- 3) конкретні ринкові засоби, інструменти, за допомогою яких і відбуваються вказані рухи-процеси, що, власне, і відображають зміст функціонування ринків у глобальному міжнародному масштабі: експорт, імпорт, міжнародний кредит, венчурний бізнес.

Виходячи з перерахованого вище, можна зробити наступні висновки:

- 1) Світовий ринок являє собою сферу міжнародного балансу, попиту і пропозиції на товари, що експортуються та імпортуються країнами.

- 2) Розміри експорту визначаються розмірами надлишкової пропозиції товару, а розміри імпорту визначаються розмірами надлишкового попиту на товари.

- 3) Факт наявності надлишкової пропозиції та надлишкового попиту встановлюється в процеси, що відбувається на міжнародному

ринку порівняння внутрішніх рівноважних цін на однакові товари в різних країнах.

4) Ціна, за якою здійснюється міжнародна торгівля, знаходиться між мінімальною та максимальною внутрішніми цінами рівноваги, існуючими в розвинених країнах до початку торгівлі.

5) Зміна світової ціни, з одного боку, веде до зміни кількості експортованих та імпортованих товарів на світовому ринку, з іншого боку, зміна кількості експортованих та імпортованих товарів призводить до зміни світової ціни.

Локальний ринок (утворює) → Національний ринок →
Регіональний ринок → Світовий ринок

Світовий ринок – це сфера обміну між державно-відокремленими національними ринками. Він сформувався, в основному, як товарний, а після утворення світового господарства, поряд з товарним, виникають ринки капіталів, валют, послуг, робочої сили.

Обсяг і спрямування розвитку даного ринку відображає характер міжнародного поділу праці. Світовий ринок має досить складну структуру, елементи якої тісно взаємопов'язані.

У порівнянні з національним ринком, світовий ринок має низку специфічних рис:

- 1) мобільність ресурсів;
- 2) посилення контролю з боку держави;
- 3) існування власної системи цін;
- 4) використання своєї валюти кожною країною вимагає розрахунку паритету купівельної спроможності даної валюти.

Регіональний ринок – комплексне поняття, яке характеризується ринковими відносинами у відкритій динамічній системі. У вузькому сенсі – це територіально обмежена система товарних відносин між пред'явниками пропозиції і попиту (між виробниками товарів(послуг) та споживачами). У межах таких відносин здійснюється кругообіг речових або грошових потоків у конкретному регіоні.

Регіональний ринок відображає соціально-економічні відносини, які виникають з моменту купівлі-продажу. У ході таких відносин формується розподіл і обмін продукції / послуг з урахуванням цінових еквівалентів, попиту, а також пропозиції.

Класифікація регіональних ринків широка – вона будується з урахуванням механізму функціонування ринку, об'єкта купівлі-продажу, видів та ін. У залежності від виду, всі ринки поділяються на:

- ринку робочої сили;
- ринку фінансів (цінних паперів, кредитний, іпотечний, валютно-грошовий та ін.);
- споживчої продукції;
- інвестиційних товарів;
- земельних ресурсів;
- нерухомості (житлової / комерційної);
- послуг (виробничих / матеріальних);
- інформаційний (знання і авторське право);
- ринку інновацій.

Регіональний ринок виконує ряд функцій, які діляться на дві великі категорії: опосередковані і безпосередні.

Опосередковані функції – функції регіонального ринку, які сприяють розвитку міжрегіональних товарно-ринкових відносин, а також зростання національної економіки, міжнародних економічних зв'язків з впливом на соціальну сферу в конкретній державі.

Безпосередні функції регіонального ринку включають:

- обмін з розподілом продукції або послуг;
- реалізацію відносин матеріальної / нематеріальної власності;
- створення конкурентного середовища з індивідуальним відтворенням конкурентоспроможних товарів / послуг;
- розвиток сегментованої ринкової структури.

Стратегічний план розвитку регіонального ринку залежить від конкретної держави. На практиці вдаються до наступних механізмів розвитку регіональних товарно-ринкових відносин:

своєчасної реструктуризації виробничої сфери в конкретному регіоні;

розвитку регіональної економіки з урахуванням ресурсного потенціалу території;

розвитку конкурентоспроможного середовища;

загальному економічному розвитку регіону (один з ефективних заходів – заборона на монополію);

підвищення купівельної спроможності у населення (для можливості купувати пропоновану виробниками продукцію або користуватися ринковими послугами).

Пріоритетною задачею кожної країни є розвиток найбільш прибуткових галузей економіки. Як наслідок, створюються сприятливі умови для розвитку підприємств тих галузей, які здатні забезпечувати не лише внутрішній попит, а й створюють товари, що є конкурентоспроможними на зовнішніх ринках. Таким чином, з метою підтримки національних інтересів країни не лише взаємодіють між собою, а й співпрацюють, реалізують спільні програми, що передбачає створення міжнародної стратегії економічного розвитку.

Національний рівень стратегічного управління – це формування стратегії економічного розвитку, з притаманними для кожної країни особливостями, з метою забезпечення ефективного функціонування та розвитку економічної, фінансової, політичної, соціальної, екологічної, культурної сфер. Основою діяльності щодо підтримки національних пріоритетів є власні джерела та ресурси. Але ефективність реалізації національної стратегії здійснюється за допомогою залучення зовнішніх джерел, базуючись на взаємовигідних відносинах з іншими країнами.

Поступовий процес інтеграції економік, що будується на взаємовигідному партнерстві країн різних культур, рівнів економічного розвитку та геополітичного становища, сприяє формуванню єдиного глобального простору. Конкуренція на глобальному рівні передбачає створення угруповань, нових організацій, глобальних корпорацій. Унаслідок чого, дедалі гострішим стає питання захисту національних інтересів, який залежить від ефективності застосування як міжнародних, так і глобальних механізмів управління та формування зваженої глобальної стратегії економічного розвитку.

Запитання та завдання для перевірки знань:

1. Назвіть характерні риси світового ринку та його відмінність від національних ринків.
2. Сутність та основні риси регіональних ринків.
3. Структура внутрішнього середовища реалізації національних економічних стратегій.
4. Сутність та особливості формування міжнародних економічних стратегій.
5. Характеристика та необхідність проведення SWOT-аналізу.
6. Необхідність PEST-аналізу для формування міжнародних стратегій розвитку, їх варіації.

7. Вкажіть взаємозв'язок стратегії національних економік та типів економічного зростання.

Практичні завдання:

1. Обґрунтуйте взаємозв'язок тенденцій розвитку оточуючого середовища із його інституціональною структурою.
2. Побудуйте та поясніть кореляцію еволюції оточуючого середовища та розвитку міжнародних стратегій розвитку.
3. Складіть матрицю SWOT та проведіть PEST-аналіз будь-якої країни світу на вибір.

Питання для самостійного вивчення:

1. Історичний генезис тенденцій розвитку зовнішнього середовища формування міжнародних стратегій розвитку.
2. Інституціональна структура середовища формування розвитку стратегій розвитку.
3. Особливості сучасного розвитку середовища формування стратегій розвитку.
4. Альтернативні теорії аналізу оточуючого середовища формування міжнародних стратегій розвитку.

Тести:

1. *Середовище прямого впливу – це:*
  - а) фактори, що можуть не надавати негайного впливу на діяльність фірми;
  - б) фактори, на які фірма не може надавати свій вплив;
  - в) фактори, що безпосередньо впливають на діяльність суб'єкта міжнародної економічної системи;
  - г) фактори, до яких варто ставитися як до даних.
2. *До чинників культурного середовища відносяться:*
  - а) комунікації;
  - б) ВВП на душу населення;
  - в) структура господарства;
  - г) ставлення до закупівель з-за кордону.
3. *Елементами середовища непрямого впливу є:*
  - а) культурне середовище;
  - б) контактні аудиторії;
  - в) товарний асортимент;

г) конкурентне середовище.

4. *Якщо майбутнє може бути передбачене шляхом екстраполяції історично сформованих тенденцій зростання, то це:*

- а) стратегічне планування;
- б) середньострокове планування;
- в) довгострокове планування;
- г) інша відповідь.

5. *Результат аналізу сильних і слабких сторін організації, а також визначення можливостей і перешкод її розвитку, це:*

- а) стратегічне планування;
- б) стратегія;
- в) SWOT-аналіз;
- г) стратегічне управління.

6. *Визначте неправильне твердження:*

- а) при здійсненні стратегічного управління основний упор робиться на стратегічне планування;
- б) здійснення процесу стратегічного управління вимагає великих витрат часу і ресурсів;
- в) стратегічне управління не може бути зведене до набору правил, процедур і схем;
- г) стратегічне управління дає точну і детальну картину майбутнього.

7. *Вихідним процесом стратегічного управління є:*

- а) визначення місії і цілей;
- б) вибір стратегії;
- в) аналіз середовища;
- г) оцінка і контроль стратегії.

8. *Покупці, постачальники, конкуренти, ринок робочої сили – це елементи:*

- а) макрооточення;
- б) мікрооточення;
- в) безпосереднього оточення;
- г) внутрішнього середовища.

9. *Метод аналізу середовища, який передбачає виявлення сильних і слабких сторін організації, а також, зовнішніх загроз і можливостей:*

- а) SWOT-аналіз;
- б) матриця можливостей;
- в) матриця загроз;
- г) метод складання профілю середовища.

10. Що має на увазі PEST-аналіз?

а) аналіз політичних, економічних, соціальних і технологічних аспектів зовнішнього середовища;

б) угруповання всіх факторів внутрішнього середовища і вивчення кожної з них в контексті впливу на розвиток суб'єкта міжнародної економічної системи;

в) вивчення найбільш сильних конкурентів на конкретному ринку;

г) аналіз чинників зовнішнього середовища – політичні, економічні, соціально-культурні, технологічні, екологічні та правові фактори.

Термінологічний словник:

Глобальний ринок – сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, заснованих на міжнародному поділі праці та інших факторів виробництва.

Глобальна стратегія економічного розвитку країни – це довгостроковий план діяльності країни, що: базується на внутрішніх ресурсах та можливостях країни; складається з системи глобальних цілей об'єднання, з яким асоціює себе країна; ключовими факторами впливу на який є діяльність інших країн та угруповань; реалізація якого забезпечує досягнення глобальної стратегічної мети або позиції країни у глобальному економічному просторі.

Національний рівень стратегічного управління – це формування стратегії економічного розвитку з притаманними для кожної країни особливостями з метою забезпечення ефективного функціонування та розвитку економічної, фінансової, політичної, соціальної, екологічної, культурної сфер.

Національний ринок – вся система соціально-економічних відносин у сфері обміну, в якій відбувається реалізація товарів і послуг, визначення характеру використання національних ресурсів, формування інформації про стан справ в галузях і сферах господарського життя, пристосування суспільного виробництва і його структури до обсягу і структури суспільних потреб в країні.

Регіональний ринок – товарний ринок, територіальні (географічні) межі якого охоплюють територію одного регіону або його частини.

Світовий ринок – це сфера обміну між державно-відокремленими національними ринками, що сформувався, в основному, як товарний, а

після утворення світового господарства, поряд з товарним, виникають ринки капіталів, валют, послуг, робочої сили.

PEST-аналіз (іноді позначають як STEP) – це інструмент стратегічного менеджменту, призначений для виявлення політичних (Political), економічних (Economic), соціальних (Social) і технологічних (Technological) аспектів зовнішнього середовища.

SWOT-аналіз – метод стратегічного планування, що полягає у виявленні факторів внутрішнього і зовнішнього середовища суб'єкта і поділі їх на чотири категорії: Strengths (сильні сторони), Weaknesses (слабкі сторони), Opportunities (можливості), Threats (загрози). Сильні (S) і слабкі (W) сторони є факторами внутрішнього середовища об'єкта аналізу, (тобто тим, на що сам об'єкт здатний вплинути); можливості (O) і загрози (T) є факторами зовнішнього середовища.

Список літературних джерел:

1. Амеліна І.В. Міжнародні економічні відносини / Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 256 с.
2. Глобальные трансформации и стратегии развития: монография / О.Г. Белорус, Д.Г. Лукьяненко. – К. : Ориане, 2000. – 424 с.
3. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура / Хелд Д. и др. / Пер. с англ. В. В. Сапова и др. – М. : Праксис, 2004. – 576 с.
4. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 116 с.
5. Зеліч (Яцко) В.В. Міжнародна економіка: навчально-методичний комплекс / В.В. Зеліч (Яцко). – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2015. – 80 с.
6. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях [текст] підруч./ Ю.Г. Козак. – К. : Центр учбової літератури, 2017. – 228 с.
7. Міжнародна економіка: навчальний посібник / ред. С. В. Фомішин. – Львів : Новий світ-2000, 2012. – 448 с. – (Вища освіта в Україні).
8. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини : навч. посібник / Т.В. Шталь [та ін.]. – Харків : Видавництво «Форт», 2015. – 364 с.

9. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. пос. / [Ю.Г. Козак, В.В. Ковалевський, Н.С. Логвінова та ін.]; За ред. Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського, І.В. Ліганенко: [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 356 с.

10. Сучасні тенденції міжнародних економічних відносин. Економічна інтеграція України у світове господарство: кол. монографія / За ред. І.М. Посохова, П. Г. Перерви, О. Д. Матросова, В.Г. Дюжева, В.О. Матросової. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – 450 с.

РОЗДІЛ 3. МОДЕЛІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

3.1. Еволюція основних моделей управління національною економікою

Сучасна глобальна система міжнародної економіки, відображаючи ступінь розвитку соціально-економічних відносин суспільства, виступає в певних конкретних моделях, що відповідають сукупності економічних, соціальних, історичних, географічних умов, у яких знаходиться країна.

Національні моделі ринкової економіки історично поділяються на:

- 1) традиційні моделі (з домінуванням контролю держави в економіці);
- 2) ліберальні моделі (зі зменшенням ролі державного регулювання в економіці).

До країн, де переважає традиційна модель, відносять Японію та Німеччину, до ліберальної моделі економіки – англосаксів та Францію. Кожна з моделей має свої особливості. Зокрема, традиційні моделі більшою мірою забезпечують інтереси нації, у той час як ліберальні є більш оптимальними для накопичення капіталу олігархічними структурами та великими власниками капіталів, як правило, у збиток населенню.

Становлення певної моделі має свої історичні особливості. *Класичній моделі вільної ринкової економіки* був властивий економічний егоїзм і воля підприємництва. Проте вже в період Першої світової війни пріоритети в національному господарстві зміщуються у бік держави, оскільки приватний сектор виявився не спроможним реалізувати військові замовлення уряду, виготовляючи збиткову, для себе, продукцію. Держава стає основним замовником і основним споживачем в економіці воєнного часу, бере під контроль стратегічно важливі підприємства, контролює фінанси та систему грошового обігу. Встановлення державного контролю полегшувалося, за умов класичного капіталізму, процесом концентрації та централізації капіталу в зв'язку з виникненням монополій. Таку модель розвитку економіки називають *державно-монополістичним капіталізмом (регульована ринкова економіка)*. Характерною ознакою її є державне регулювання ринкових відносин. Держави, в умовах

війни, здійснювали не тільки законодавчий вплив на економічну сферу, а й все більшою мірою виступали в ролі самостійного господарського суб'єкта, а також безпосереднього регулятора економічних відносин.

Після закінчення Першої світової війни, у провідних країнах світу, спостерігається нетривалий період повернення до колишньої моделі вільного ринку. Але вже у період Світової економічної кризи 1929-1933 років починається криза вільної ринкової економіки і відбувається посилення державного втручання в економіку. Економічна криза розпочалася в США, але швидко охопила все світове господарство. Криза показала, що економіка капіталізму вільної ринкової конкуренції втратила спроможність до саморегулювання і, для виходу з неї, було необхідно радикально перебудувати економічну систему, що привело до створення різних моделей регульованого капіталізму. Державне регулювання економіки було втілено у доктринах міжвоєнного періоду: італійського корпоративізму, німецького націонал-соціалізму, численних соціалістичних концепціях.

Англійський економіст Джон Мейнард Кейнс у праці «Загальна теорія зайнятості, процента та грошей» (1936 р.) піддав конструктивній критиці класичну теорію макроекономічного регулювання та запропонував альтернативну макроекономічну теорію, в основі якої лежить державне регулювання економіки (етатизм).

Кейнсініанська модель отримала назву економіки попиту, оскільки одним із головних завдань макроекономічної політики держави стає стимулювання попиту. Згідно цієї моделі, уряди держав є найбільшим замовником. Уряди фінансують поставки, які здійснюють приватні підрядники, із державного бюджету. Приймаючи закони, держава встановлює норми поведінки, у тому числі, і в сфері економіки.

Згідно кейнсініанської моделі, держава регулює соціальну політику, організовує суспільні роботи, встановлює мінімальні стандарти на рівень заробітної плати, допомогу з безробіття та працевлаштування.

Політика державного регулювання продовжувалася і після виходу з кризи. Причинами цього були: крайній нестійкий післякризовий стан національних економік Заходу; посилення тенденцій до милітаризації в умовах підготовки провідних західних країн до Другої

світової війни; вплив досвіду централізованого планування й управління економікою СРСР.

Друга світова війна нанесла важкий удар по економіці провідних країн світу. Ведення військових дій вимагало мобілізації ресурсів для армії та оборони. Після закінчення війни завдання відновлення економіки, підтримки соціальної стабільності й далі покладали на державу роль гаранта суспільної безпеки. Тому кейнсіанську модель розглядають як таку, що оптимально відповідає ситуації кризового стану суспільства.

Кейнсіанська модель була притаманна капіталістичним країнам у 1930-і – 1970-і роки.

Вона включає :

- 1) неоліберальну англосаксонську модель (США, Великобританія, Ірландія, Чилі, Нова Зеландія);
- 2) соціально-ринкову модель (континентальні країни ЄС, Канада, Ізраїль);
- 3) державний капіталізм (Німеччина та Японія до 1945 р.).

Поряд з кейнсіанською моделлю, яка притаманна для капіталістичних країн, у 20-ті рр. ХХ ст. виникла і розвивалася *модель централізованої планової економіки тоталітарних держав*. Ця модель була притаманна економіці СРСР та інших соціалістичних країн, а також деяким країнам, які належать до капіталістичної системи. Зокрема, елементи централізованої планової економіки були притаманні Японії та гітлерівській Німеччині.

Для країн, що представляли модель централізованої планової економіки тоталітарних держав, характерні позаринкові механізми управління, карткова система розподілу, індустріальна гігантоманія, тотальний державний контроль та ідеологізація економіки.

Після закінчення Другої світової війни західні землі Німеччини і Японія перейшли на нову модель розвитку в результаті проведення реформ, розроблених американськими і німецькими економістами ліберальної орієнтації. На території Східної Німеччини, яка опинилася у радянській зоні окупації, була впроваджена соціалістична адміністративно-командна система.

Для планової економіки характерно:

- матеріальні ресурси складають державну власність;
- спрямування і координація економічної діяльності здійснюються за допомогою централізованого планування, управління і контролю;

- планова економіка функціонує на базі суспільної власності на економічні ресурси;
- основні економічні рішення приймаються централізовано у вигляді планів соціально-економічного розвитку;
- за допомогою виконання планів досягається збалансованість економічної діяльності.

Виокремлюють два види планової економіки:

- 1) демократична планова економіка;
- 2) командна планова економіка.

Для *демократичної планової економіки* характерна як суспільна, так і приватна власність на економічні ресурси, проте панівною формою залишається суспільна власність. Планування носить загальний, а не детальний характер. Виконання планів обов'язково лише для державних підприємств, а для решти учасників економіки плани мають рекомендаційний характер.

Елементи демократичної планової економіки притаманні як для розвинених країн (Франція, Німеччина), так і для країн, що розвиваються. Наприклад, в Індії з 1951 р. розробляються п'ятирічні плани соціально-економічного розвитку.

Командна планова економіка була характерна для колишнього СРСР, а також для низки країн Східної Європи та Азії. Вона базувалася на державній власності на економічні ресурси. Планування охоплювало всі сфери економічної діяльності, а виконання плану було обов'язковим для всіх суб'єктів економічної діяльності.

Для командної економіки характерно управління всіма підприємствами здійснюється з єдиного центру. Безпосередні виробники були обмежені у прийнятті економічних рішень, вони не мали можливості самостійно вибирати постачальників сировини, устаткування, а також здійснювати збут продукції. Відповідно, споживачі були обмежені у виборі пропонованих продуктів. Панування адміністративних методів у колишніх соціалістичних країнах, відсутність конкуренції, гальмування зростання якості продукції, продуктивності праці та введення інновацій привело до постійного дефіциту товарів і послуг, що дало підстави назвати таку економіку «економікою дефіциту».

Економічне змагання між двома системами – капіталістичною та соціалістичною, яке загострилося після Другої світової війни, призвело до того, що соціальні гарантії суспільству все активніше стали впроваджуватися на Заході. У країнах Західної Європи та в

Канаді регульована державою економіка, через систему соціальних гарантій, поступово перетворюється в соціальне ринкове господарство. Зростання соціального захисту населення в капіталістичних країнах формує «держави благоденства».

Теорія держави благоденства почала активно розроблятися в 50-і роки в умовах економічного піднесення в країнах Західної Європи, США, Японії. Одним з її творців був шведський економіст Гуннар Мюрдаль, автор праць «За межі держави благоденства», «Світова економіка». Суть теорії суспільного благоденства полягає в тому, щоб проводити в капіталістичній державі скоординовану публічну політику, яка привела б економіку країни у відповідність з інтересами більшості громадян.

«Державам благоденства» притаманна модель *соціально-ринкової економіки*. Для цієї моделі характерно:

- втілення програм, спрямованих на досягнення високого життєвого рівня шляхом створення державних систем освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення і підтримки житлового будівництва;

- надання допомоги громадянам, які не в змозі власними силами забезпечити собі прожитковий мінімум;

- поєднання ринкової економіки з державним плануванням, необхідним для підтримки рівноваги і стабільного росту економіки;

- тенденція до демократизації політичного життя, що дозволяє перейти до децентралізації держави і передачі частини її функцій органам місцевого самоврядування і добровільним об'єднанням громадян;

- участь громадян у розподілі соціальних благ та в народному контролі.

Поняття «соціальна держава», яке з часом замінило поняття «держава благоденства», закріплено в програмних документах багатьох політичних партій країн Заходу, а також у Конституціях ФРН (1949 р.), Франції (1958 р.) та Іспанії (1978 р.). У програмах ліберально-демократичних партій держава, яка здійснює належний соціальний захист населення в умовах, коли дія жорстких законів конкуренції і ринкова стихія значно пом'якшувалися проведеною в інтересах основної маси населення економічною політикою уряду, характеризується як «держава соціальних послуг».

Етапистська модель розвитку, яка була притаманна як капіталістичним, так і соціалістичним економікам, в умовах

екстенсивного росту, коли в різних країнах двох протилежних економічних систем ще були в наявності не залучені у виробництво природні й людські ресурси, проіснувала до кінця 70-х років ХХ ст. Економічні кризи кінця 70-х – початку 80-х років, особливо енергетична криза, спричинена реакцією країн – експортерів нафти на арабо-ізраїльські збройні конфлікти, стимулювали в країнах Заходу розвиток енергозберігаючих технологій.

Перехід економіки до інтенсивного розвитку у 80-ті роки призвів до кризи політики державного регулювання економіки. Це було викликано рядом причин:

- податкова система з високими ставками оподаткування доходів компаній та приватних осіб дестимулювала підприємницьку діяльність, частина бізнесу стала відходити в тінь, ховаючись від оподаткування;
- соціальна політика держави, з гарантіями допомоги з безробіття, породила утриманство в суспільстві;
- гігантоманія промислового розвитку загострила екологічні проблеми.

Перед країнами, які дотримувалися екстенсивної моделі етатистського спрямування, постали завдання: перегляд ролі держави в економіці та інтенсивний шлях розвитку на основі нових технологій, що заощаджують природні ресурси.

В економічній теорії цього періоду з'являються теорії про повернення до принципів лібералізму, але враховуючи особливості епохи. Так, на зміну кейнсіанству, приходять *неоконсерватизм*, який запропонував альтернативні державному регулюванню підходи функціонування ринкової економіки на основі дії механізму саморегулювання. Роль держави характеризується не прямим втручанням уряду в дію ринкових механізмів, а непрямым регулюванням економіки. Держава відмовляється від підприємницької діяльності в багатьох галузях економіки та проводить приватизацію приватної власності, у результаті чого відбувається роздержавлення економіки. У віданні держави залишається збереження життєво важливої суспільної інфраструктури, оборони, сфера законодавства і правопорядку, контроль над фінансовою та кредитно-грошовою системами. Зміни у податковій політиці спрямовуються на стимулювання підприємницької та трудової діяльності. Обмежуються соціальні програми.

Стійке економічного зростання, вважають прихильники неоконсерватизму, має відбуватися шляхом скорочення податкових ставок, що має забезпечувати зайнятість та дохід середньостатистичному громадянину. Тільки перспектива економічного росту, що дає суб'єктам однакові можливості для розвитку, може забезпечити демократичним державам легітимність та стабільність.

Для ідеології неоконсерватизму притаманні й такі риси, які критично оцінюються багатьма науковцями: прагнення до збагачення, максимізації прибутку, визнання існування нерівності в суспільстві, всебічне проникнення ринку в усі його сфери. Однак належної альтернативи положенням економічного неоконсерватизму поки що не існує, і він досі залишається панівною ідеологією функціонування господарської системи.

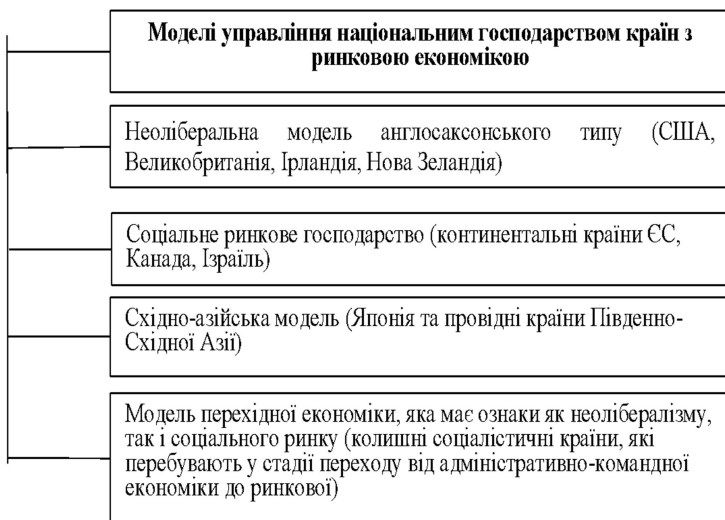
3.2. Основні моделі управління національним господарством країн з розвинутою економікою

Моделі різняться, насамперед, у залежності від того, до яких країн за рівнем розвитку вони відносяться.

Серед країн з розвинутою економікою в сучасну епоху найбільш поширені такі моделі управління національним господарством:

- неоліберальна модель *англосаксонського* типу (США, Великобританія, Ірландія, Нова Зеландія);
- соціальне ринкове господарство (континентальні країни ЄС, Канада, Ізраїль);
- східно-азійська модель (Японія та провідні країни Південно-Східної Азії);
- модель перехідної економіки, яка має ознаки як неолібералізму, так і соціального ринку (колишні соціалістичні країни, які перебувають у стадії переходу від панівної раніше адміністративно-командної економіки до ринкової системи).

Англосаксонська модель передбачає низький рівень перерозподілу ВВП (до 40 %), переважно пасивну державну політику зайнятості, високу частку приватних і суспільних компаній у наданні соціальних послуг.

Різновидом неоліберальної моделі *англосаксонського* типу є *американська модель*, про яку заговорили у 1990-х роках, коли лідерство в економічному зростанні перейшло до США. Ця модель заснована на вільному ринку товарів і послуг, низькому рівню податків, конкурентному бізнес-середовищі, акціонерному капіталізмі.

Держава в США з бюджету виділяє кошти на стимулювання розвитку нової техніки і технології, найбільш перспективних і ефективних виробництв, сприяє підприємницькій діяльності, збагаченню найбільш активної частини населення. Значна увага приділяється розширенню інформаційного і комунального секторів економіки, росту внутрішнього попиту, значно зростають інвестиції. За рахунок часткових пільг і допомог для малозабезпечених громадянам створюється прийнятний рівень життя. Пропагується важливість досягнення особистого успіху.

Для цієї моделі притаманний високий рівень продуктивності праці. Держава підтримує стабільну кон'юнктуру і економічну рівновагу. Серед всіх інших моделей вона вважається найефективнішою.

Проблемою такої моделі розвитку економіки є те, що в суспільстві зростає рівень соціальної диференціації.

Скандинавська модель є різновидом моделі соціального ринкового господарства (являє собою симбіоз елементів капіталізму та соціалізму). Вона відзначається найактивнішою соціальною політикою, спрямованою на постійне зростання добробуту населення, забезпечення соціальної солідарності. Основним джерелом фінансування соціальних програм є державний бюджет, через який перерозподіляються 50-60 % ВВП, що дає підстави відносити цю модель до соціал-демократичних, а не до соціальних ринкових економік.

У Швеції, Норвегії, Фінляндії сформувалася колективістсько-універсалістська модель соціально-економічного розвитку на основі приватної власності та ринку. У цих країнах економіка має соціальний аспект, який передбачає вирівнювання рівня життя населення за рахунок використання результатів приватно-капіталістичного підприємництва й економічного зростання. Держава встановлює високі ставки оподаткування і за рахунок цього доходи бюджету розподіляються на користь малозабезпечених громадян і розповсюджених різноманітних «вільних асоціацій».

У 1960-1980 роках *модель соціального ринкового господарства* була характерна для всіх скандинавських країн, насамперед, Швеції, і тому отримала назву «*шведська модель*». Ця модель дозволила скандинавським країнам у ці роки досягти найвищих, серед інших розвинених країн, показників соціалізації економіки, зокрема у розподілі ВВП на соціальні потреби, за ступенем рівномірності в розподілі доходів, зближенню рівнів оплати праці, зниженням кількості осіб, які перебувають нижче офіційної межі бідності.

Проте вже в першій половині 1980-х років, коли стала розпадатися централізована система колективно-договірного регулювання, ця модель почала знижувати свою ефективність, зокрема, до мінімуму зменшився вплив держави в сфері формування заробітної плати. Незначна відмінність заробітної плати від допомоги з безробіття стала дестимулюючим фактором у пошуках роботи. Високі індивідуальні прибуткові податки стали блокувати стимули до праці. Високі соціальні стандарти призвели до того, що став проявлятися дефіцит державного бюджету.

Зниження темпів економічного зростання обумовило завдання вдосконалення скандинавської моделі: лібералізації економіки, перегляду стратегії розвитку, дерегулювання, приватизації і посилення ролі ринку.

Іншим різновидом моделі соціального ринкового господарства є *саксонська (німецька) модель*, яка характеризується високими обсягами перерозподілу ВВП через бюджет (до 50 %), формуванням страхових фондів переважно за рахунок роботодавців, розвиненою системою соціального партнерства, орієнтацією на повну зайнятість населення. Ця модель ґрунтується на наданні всім формам господарства (великим, середнім, дрібним) можливості стало розвиватися й успішно конкурувати між собою. Держава приділяє особливу увагу розвитку дрібних і середніх високотехнологічних підприємств, фермерських господарств.

Для Німеччини характерний високий рівень освіти і перепідготовки. Німецьку модель відзначають як державу благоденства з потужною системою соціального захисту громадян, соціальною гармонією у суспільстві.

Східно-азійська модель діє в Японії та провідних країнах Південно-Східної Азії (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур). Характерними рисами цієї моделі є своєрідна східна клановість, тісне переплетення інтересів підприємців і держави, експортна орієнтація національної економіки.

Японська модель є різновидом східно-азійської моделі – моделі регульованого корпоративного капіталізму. Для неї характерний високий рівень розвитку національної самосвідомості, переважання інтересів нації над інтересами конкретної людини. Як на мікроекономічному, так і макроекономічному рівнях домінують корпоративні принципи, ідеї та символи.

За такої моделі розвитку економіки держава визначає і створює сприятливі умови для господарської діяльності найбільш перспективних галузей економіки. Хоч держава спеціально не займається підтримкою малого та середнього бізнесу, але й перешкод для їх розвитку не робиться.

У 1950-1960 роки ХХ ст. в Японії спостерігалось прискорення промислового зростання, якому сприяли: імпорт нових технологій, нарощування обсягів праці і капіталу, відносно низькі витрати на виробництво продукції, оскільки рівень заробітної плати і, відповідно,

рівень життя населення у цей період суттєво відставав від росту продуктивності праці.

З кінця 1990-х років в Японії, під впливом американської моделі господарювання, відбувається лібералізація економіки. З цього часу спостерігається суттєве наближення рівня життя людей у Японії до найбільш розвинених країн Заходу.

3.3. Основні моделі управління національним господарством країн з перехідною економікою

Обрання ефективної стратегії розвитку особливо важливе для країн з перехідною економікою, які перебувають на серйозному зламі історії. У соціалістичних країнах, у яких розвивалася адміністративно-командна система, криза планової економіки припала на кінець 1980-х років. Соціалістичні країни виявилися неконкурентоспроможними у змаганні з ринковою моделлю розвитку., оскільки планова економіка виявилася неспроможною відреагувати на виклики швидких змін у добу глобалізації та перейти на інтенсивний шлях розвитку.

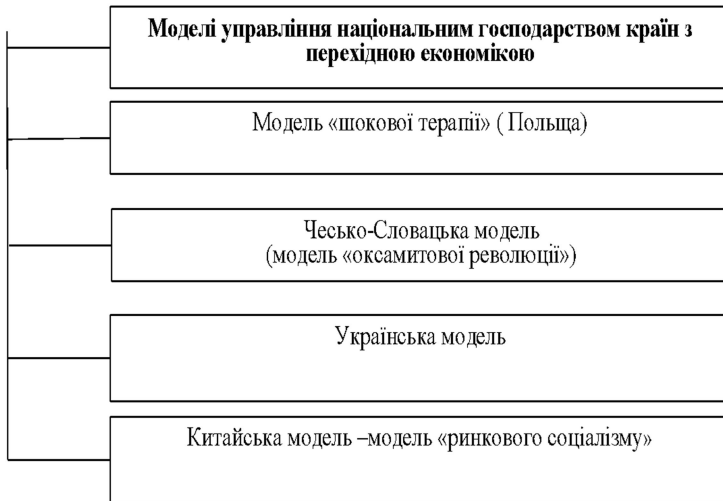
Модель перехідної економіки – це модель, притаманна особливим періодам в еволюції економіки, коли розпадається стара економічна система та формується нова. Оскільки у перехідному періоді здійснюється докорінна заміна конституючих ознак старої системи та формування нової системи, перехідна економіка є трансформаційною. З кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. у 29 постсоціалістичних країнах Центральної і Східної Європи та пострадянських республіках відбувається перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки, що дає підстави віднести їх до моделі перехідної економіки. Змістом економічної трансформації є перетворення командно-адміністративної системи на сучасну ринкову (змішану) систему, яка базується на сполученні різних механізмів координації поведінки економічних агентів: ринкового механізму, державного та корпоративного регулювання.

Економічна трансформація у постсоціалістичних країнах характеризується:

- роздержавленням власності;
- переходом від державної монополії до конкурентних засад функціонування економічних суб'єктів;
- переходом від централізованого розподілу ресурсів – до ринкового механізму,

- переходом від державного встановлення цін – до ринкового ціноутворення.

Різновидами моделі перехідної економіки є: модель «шокової терапії», чеська-словацька («оксамитової революції»), українська, китайська тощо.

Модель «шокової терапії» успішно реалізована у Польщі, яка мала сприятливі умови для проведення ринкових реформ, передусім, у сільському господарстві, де близько 80% орних земель перебували в приватній власності. Економічному зростанню Польщі сприяли значні іноземні інвестиції.

Чесько-Словацька модель (модель «оксамитової революції») була реалізована в Чехії та Словаччині. Вона характеризується поступовістю ринкової трансформації. Роздержавлення власності в Чехії та Словаччині здійснювалося цивілізованими методами, шляхом акціонування й корпоралізації. Економічні реформи спиралися на старі традиції ринкової культури. Здійснювалося включення широких кіл населення у процеси перетворення відносин власності. Відбувся «м'який» перехід від централізованого регулювання до змішаної системи регуляторів економіки, соціалізація економіки.

Українська модель. Специфічною рисою розвитку економіки України за роки незалежності є тривалий час пошуку оптимального стратегічного напрямку, визначення стратегічної мети. Після проголошення незалежності в Україні за першу половину 90-х рр.

взагалі не існувало чіткої стратегії переходу на ринкові відносини, тому аж до кінця десятиліття країна знаходилася в стані глибокої кризи. Спроба застосування в Україні моделі «шокової терапії» призвела до глибокого падіння виробництва, гіперінфляції, тінізації економіки, значного рівня безробіття та бідності, поглиблення структурної деформації економіки, значного соціального розшарування населення.

Неоднозначною для України, як країни з перехідною економікою, є роль міжнародних фінансових організацій, насамперед, МВФ. Його вимоги уряду при розробленні стратегії не завжди сприяють відчутним економічним успіхам. Як показує історичний досвід, більш ефективною є політика, яка спирається на власну промислову й науково-технічну базу. Зараз в Україні розробляються різні варіанти економічних стратегій, їх ефективність залежатиме від того, наскільки вони узагальнюють і особливості національного розвитку, і накопичений досвід економічної політики інших країн.

Китайська модель – це модель «ринкового соціалізму», яка притаманна Китаю та В'єтнаму. У цих країнах створена двосекторна економіка, у складі якої виділяються плановий та ринковий сектори. Стабільне функціонування державного сектору формує умови для розвитку ринкового сектору, до якого, у першу чергу, належить сільське господарство. Ринкова трансформація промисловості спирається на поступову децентралізацію управління, обмежену комерціалізацію їх діяльності.

Проведення економічних реформ під егідою комуністичної партії Китаю призвело до заміни адміністративно-командної системи ринковою економікою з провідною роллю державного сектору. Специфікою процесу роздержавлення у Китаї є визнання пріоритетної ролі державної власності та державного контролю в стратегічних галузях економіки.

Моделей економічного розвитку є багато, але однозначно не можна зробити висновок, яка є найкращою. Кожна модель має свої неповторні особливості, і застосувати навіть найуспішнішу модель до всіх країн неможливо. Конкурентоспроможна неоліберальна американська модель не сприймається у тих суспільствах, які звикли до високих стандартів соціального захисту та опіки держави. Китай наряд чи відмовиться від державної підтримки своєї економіки і вибере для себе соціально орієнтований ринок, притаманний західноєвропейським країнам.

Запитання та завдання для перевірки знань:

1. Охарактеризуйте поняття «лібералізм», «економічний лібералізм», «етатизм».
2. Назвіть характерні риси ліберального підходу до розвитку економіки.
3. Охарактеризуйте основні принципи розвитку ліберальної економіки.
4. Визначіть сутність та основні риси соціальних ідей в політиці країн з соціально-ринковою економікою.
5. Охарактеризуйте переваги та недоліки моделі соціально-ринкової економіки.
6. Проаналізуйте відмінність між соціальною ринковою економікою та демократичним соціалізмом ринкового типу.
7. Розкрийте суть принципу патерналізму.

Практичні завдання:

1. Проаналізуйте особливості моделі «ринкового соціалізму» Китаю.
2. Обґрунтуйте особливості розвитку економічної моделі в Україні в роки незалежності.

Тести:

1. Яка з названих характеристик не відноситься до ринкової економіки?

- а) конкуренція;
- б) централізоване планування;
- в) приватна власність;
- г) свобода підприємницького вибору.

2. Роль держави в соціальній ринковій економіці полягає у тому, що вона:

- а) втілює програми, спрямовані на досягнення високого життєвого рівня шляхом створення державних систем освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення і підтримки житлового будівництва;
- б) стимулює ріст ефективності економіки;
- в) сприяє ліквідації безробіття;
- г) правильні відповіді а, б, в.

3. Командній плановій економіці притаманні такі ознаки:

- а) вирішальна роль держави;
- б) свобода підприємництва;

- в) суспільна власність на ресурси;
- г) централізований розподіл ресурсів;
- д) директивне планування.

4. *Регульованій ринковій економіці притаманні такі ознаки:*

- а) приватна власність на ресурси;
- б) рекомендаційне планування;
- в) централізований розподіл ресурсів;
- г) конкуренція;
- д) активна роль держави.

5. *У економічній літературі найбільш поширена є класифікація економічних систем, що:*

- а) демонструє зв'язки у суспільстві між виробництвом і споживанням;
- б) аналізує явища і процеси суспільного життя (формаційний підхід);
- в) аналізує їх за двома ознаками: форма власності на засоби виробництва та спосіб координації і управління економікою;
- г) аналізує їх географічне положення.

6. *Особливостями кейнсіанської моделі є:*

- а) регулювання соціальної політики;
- б) сприяння економічному зростанню за допомогою координації громадських та приватних інтересів;
- в) активна участь держави в забезпеченні ділової активності в країні при її невисокій частці у підприємницькому секторі;
- г) постійна підтримка тих, хто відчуває соціальні труднощі в нерегульованому капіталізмі.

7. *Важливість державного втручання в економіку країн, що розвиваються, полягає:*

- а) у необхідності регулювання діяльності іноземного капіталу;
- б) перетворення командно-адміністративної системи на соціально-ринкову;
- в) у необхідності акумуляції коштів для нагромадження і розвитку суспільного капіталу;
- г) у необхідності контролю фінансових потоків у країні.

8. *Особливостями моделі «шокової терапії» є:*

- а) рішучі, радикальні перетворення, що проводяться швидкими темпами й націлені на найкоротшу зміну пануючої економічної системи;
- б) лібералізація торгівлі;
- в) приватизація економіки;

г) поступові системні реформи, націлені на еволюцію, а не революцію в економічній системі.

Питання для самостійного вивчення:

1. Українська модель управління національним господарством.
2. Російська модель управління національним господарством.
3. Білоруська модель управління національним господарством.
4. Угорська модель управління національним господарством.
5. Прибалтійська модель управління національним господарством.

Термінологічний словник:

Американська модель економіки – це ліберальна ринкова модель, яка заснована на тому, що держава сприяє підприємницькій діяльності, збагаченню найбільш активної частини населення, на стимулюванні розвитку нової техніки і технології, найбільш перспективних і ефективних виробництв, для якої характерний високий рівень продуктивності праці та важливість досягнення особистого успіху.

Економічний лібералізм – це ідеологія, яка пропагує, що політична та соціальна свобода невіддільні від економічної свободи та вільного ринку. Економічний лібералізм засуджує втручання уряду у вільний ринок та підтримує максимальну свободу торгівлі та конкуренції.

Етатизм, статизм (від франгл. *State* – держава) – це напрям політичної думки, який розглядає державу як найвищий результат і мету суспільного розвитку та обґрунтовує необхідність активного втручання держави в економічне та політичне життя суспільства.

Етатизація – це посилення втручання держави в економічне та політичне життя суспільства.

Командна (планова) економіка – це економічна система, у якій держава керує економікою; уряд ухвалює усі рішення стосовно виробництва та споживання товарів та послуг; галузі економіки та промисловості знаходяться під контролем держави; всі рішення стосовно розподілу ресурсів та виробництва ухвалюються державою; органи планування вирішують, що має бути виготовлено та скеровують підприємства нижчих рівнів на виробництво цієї продукції.

Лібералізм(фр. libéralisme) – це філософська, політична та економічна теорія та ідеологія, яка визнає індивідуальні свободи людини правовим базисом суспільства та економічного ладу.

Національна модель економіки – це економічна система господарювання країн, яка історично склалася. Вона поділяється на традиційні (з домінуванням контролю держави) та ліберальні (зі зменшенням ролі держави) моделі.

Ринкова економіка – це економічна система, яка базується на принципах вільного підприємництва і для якої роль основного регулятора економічних відносин відіграє ринок.

Саксонська (німецька) модель – це модель соціально-ринкового господарювання, яка ґрунтується на наданні всім формам господарства (великим, середнім, дрібним) можливості стало розвиватися та успішно конкурувати між собою.

Скандинавська модель – це колективістсько-універсалістська модель соціально-економічного розвитку на основі приватної власності та ринку, в економіці якої вагомим є соціальний аспект, який передбачає вирівнювання рівня життя населення за рахунок використання результатів приватно-капіталістичного підприємництва й економічного зростання.

Японська модель – це модель регульованого корпоративного капіталізму, для якої характерний дуже високий рівень розвитку національної самосвідомості, переважання інтересів нації над інтересами конкретної людини та в якій корпоративні принципи, ідеї і символи панують як на мікроекономічному, так і макроекономічному рівнях.

Список літературних джерел:

1. Національні моделі економічних систем: навч. посіб. / О.О. Беляєв (кер. кол. авт.), А.С. Бебело, В.І. Кириленко, В.І. Сацик та ін.]. – К.: КНЕУ, 2010. – 319 с.
2. Кульчицький Б.В. Сучасні економічні системи. Навчальний посібник – Львів: Афіша, 2004. – 279с.
3. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку / [Д.Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін.]; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. – 2011. – 703 с.
4. Сучасні тенденції міжнародних економічних відносин. Економічна інтеграція України у світове господарство: кол. монографія / За ред. І.М. Посохова, П. Г. Перерви, О. Д. Матросова, В.Г. Дюжева, В.О. Матросової. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – 450 с.

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІЧНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИНУТИХ КРАЇН СВІТУ

4.1. Стратегії країн – світових лідерів

Стратегія, як і сама можливість економічного розвитку будь-якої країни, істотно залежить від історичних, соціально-культурних і природно-географічних факторів. Вони впливають на формування економічних інститутів, відповідають за економічні успіхи і негаразди в країні. Ресурсна забезпеченість, географічне місцерозташування, панівна ідеологія визначають можливий розвиток країни навіть більшою мірою, ніж цілеспрямована діяльність членів суспільства щодо економічного зростання.

До розвинених країн світу відносять, перш за все країни «Великої сімки» – США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія і Канада, а також країни Західної Європи. Крім того, з певними обмеженнями, сюди ж включають Австралію, Нову Зеландію, Ізраїль і Південно-Африканську Республіку. Однак остаточний перелік навряд чи може бути складений, оскільки самі критерії розвиненості чітко не визначені. Крім того, з кожним роком все важче ігнорувати економічний потенціал Китайської народної республіки. Ця країна потрапляє до переліку найвпливовіших завдяки своєму ресурсному потенціалу, а не в зв'язку з досконалістю суспільно-економічної системи. Тому аналізуючи стратегії економічного розвитку провідних країн світу, будемо розглядати саме «Велику сімку».

Головним критерієм, за яким визначають рівень економічного розвитку країни, є обсяг ВВП на душу населення. Так, країни ЄС, США і Японія сукупно контролюють понад 93% світового ринку цінних паперів, більшість транснаціональних корпорацій та всі транснаціональні банки.

Оскільки стратегія економічного розвитку будь-якої країни логічно впливає з наявного ресурсного, соціально-політичного і організаційно-економічного потенціалу, розглянемо основні проблеми, з якими стикаються розвинені країни. Напрямки стратегії економічного розвитку країн – світових лідерів впливають з основної проблематики економічного життя як в національних економіках цих країн, так і в стосунках між ними, а також у взаєминах між більш розвиненими країнами і країнами, які знаходяться на нижчих сходинках світової економічної ієрархії.

Головні економічні проблеми країн – світових лідерів:

1. Структурно-технологічна проблема – виникає як наслідок переходу найбільш розвинених країн до постіндустріального етапу економічного розвитку. Як результат – зміщення акцентів на високі технології, коли кожен економічний центр намагається сформувати і посилити свою перевагу порівняно з іншими розвиненими країнами. Технологічна перевага спонукає до появи нових країн-конкурентів на світовому ринку. Тому розробка нових технологій є ключовим пріоритетом для світових лідерів. Наприклад, США лише в інформаційну сферу вкладають понад третину від загального обсягу інвестицій. В інших розвинених країнах ситуація приблизно схожа. Це характеризує перехід до постіндустріального етапу економічного розвитку з перевагами інформаційного сектора і сфери послуг. Однак, така високотехнологічна модель отримання конкурентної переваги має також і *негативні наслідки*:

- додатковий прибуток інвестується здебільшого в одну і ту ж саму галузь, у якій він був отриманий. Це призводить до структурного розбалансування, випереджаючого зростання одних галузей за рахунок інших;

- постійний надприбуток може призвести до спроб держави вилучити ці кошти на користь суспільства за допомогою податків. Однак, таке вилучення навряд чи виправдано, оскільки, для збереження конкурентних переваг, кошти повинні вкладатися у розвиток технологій. Разом з тим, порівняно «м'яке» оподаткування великих корпорацій є соціально неприйнятним;

- спеціалізація на виробництві вузького кола товарів, у виробництві яких досягнуто відчутну технологічну перевагу, робить економіку більш вразливою у разі зміни структури попиту на товари або зменшення попиту на продукцію ключових галузей.

Тому розвинені країни здійснюють структурну трансформацію економіки, метою якої є більш ефективне пристосування промисловості, транспорту та інших галузей господарства до нових реалій.

2. Ресурсно-енергетична проблема. Сьогодні використовуються природні ресурси, які розміщені нерівномірно на материках. Це обґрунтовано:

- 1) неоднорідністю геологічної будови земної поверхні, яка зумовлює природні відмінності в обсягах наявних корисних копалин на територіях різних країн;

2) різні країни почали розробку наявних ресурсів неодноразово і з різною інтенсивністю. Відповідно, «старі промислові країни» значною мірою вичерпали корисні копалини на своїй території, тоді як країни, що розвиваються, здебільшого, не мали можливості не тільки видобувати копалини в великих обсягах, а й здійснювати геологічну розвідку. Це формує комплекс техногенних причин диференціації міжнародного розподілу ресурсів. В результаті велика частина корисних копалин, зокрема енергетичних, зосереджена в країнах, що розвиваються.

Споживання енергетичних ресурсів у розвинених країнах значно перевищує аналогічні показники для менш розвинених країн. Так, розвинуті країни споживають близько 54% від загальносвітового обсягу виробництва енергії. Ситуацію в країнах Заходу, особливо в США, загострили радикальні економічні заходи, започатковані адміністрацією Р. Ніксона, – перехід до прямого державного регулювання цін на енергоносії, заморожування цін та заробітної плати. Тоді ж, вперше, були сформульовані основні цілі енергетичної політики країн Заходу: зниження нафтової залежності економіки, заміна нафти іншими енергоносіями, розвиток енергозберігаючих технологій.

3. *Екологічна проблема* безпосередньо пов'язана з першими двома проблемами і є їх логічним продовженням. Вона має, принаймні, два аспекти:

1) загроза життю і здоров'ю населення розвинених країн, внаслідок збільшення екологічного навантаження на території цих країн (кількість шкідливих викидів у розрахунку на душу населення в розвинених країнах в десятки разів більше, ніж в країнах, що розвиваються);

2) погіршення стану навколишнього середовища, внаслідок економічної діяльності менш розвинених країн (досить високий середній рівень споживання у розвинених країнах світу зумовлює зміни в структурі потреб населення, зміщуючи акцент з задоволення негайних потреб на потреби вищого рівня, до яких, зокрема, відносять турботу про стан довкілля).

4. *Соціально-політична проблема*. Усі, без винятку, розвинені країни є демократичними, що створює умови для більш повної реалізації приватної підприємницької ініціативи, розкриття внутрішніх якостей особистості, в т.ч. і в економічному житті. Такий тип побудови суспільства склався історично, і передбачає узгодження

особистих і суспільних інтересів. Однак, практична реалізація демократичних принципів нашоветхується на цілий комплекс проблем соціально-політичного характеру, зокрема:

- диференціація доходів в суспільстві є неминучою, але її ступінь повинен бути суспільно прийнятним;

- усі члени суспільства повинні мати доступ до найважливіших благ (освіти, медичного обслуговування, задоволення базових фізіологічних потреб і потреби в безпеці);

- члени суспільства повинні мати можливість волевиявлення і реалізації своїх інтересів через посередництво держави, причому важливим моментом є формальна рівноправність усіх членів суспільства;

- декларуючи переважання особистого, суспільство намагається дотримуватися певного балансу між суспільними й індивідуальними інтересами (у сфері власності, виробничого споживання, демократичних прав і свобод тощо).

Реалізація цих стратегічних завдань потребує відповідних інститутів, діяльність яких дала б можливість, по-перше, представляти інтереси членів суспільства і, по-друге, знайти шляхи компромісного вирішення проблем. Сучасні держави – світові лідери, в основному, опираються на інститути приватної власності, органи законодавчої та виконавчої влади, а також на судовий порядок вирішення спірних питань. Сукупність цих інститутів є запорукою дотримання демократичних цінностей.

5. *Міжнародна конкуренція* є складовою частиною глобалізаційних процесів, які охопили практично весь світ з кінця ХХ ст. Вона проявляється у трьох напрямках:

- 1) конкуренція на ресурсних ринках;
- 2) конкуренція за ринки збуту;
- 3) конкуренція політико-економічного характеру.

Для кожної країни актуальним залишається розширення, або збереження своїх позицій на світових ринках. Очевидно, що досягнення цієї мети однією країною означає неповне досягнення її іншою. Причому, в сучасних умовах спостерігається тенденція до екстернаціоналізації – перенесення внутрішніх економічних проблем в зовнішнє економічне середовище. У зв'язку з цим, конкуренція загострюється в періоди, коли погіршується внутрішня економічна ситуація. Оскільки, кожна з провідних країн використовує схожі методи для вирішення подібних проблем, то рівень конкуренції між

ними досить високий. Крім того, країни-лідери стикаються з конкуренцією менш розвинених країн. Вирішуючи проблеми структурно-технологічного, соціально-економічного і міждержавного характеру, розвинені країни враховують загальні економічні принципи.

4.2. Стратегічні напрямки розвитку економіки США

Економіка Сполучених Штатів відіграє провідну роль у сучасній глобальній економіці. Економічне і політичне значення США зростає на фоні дезінтеграційних процесів в ЄС (Brexit, каталонський сепаратизм). Тому розуміння процесів, які відбуваються в економіці цієї країни, є важливими не тільки для пізнання тенденцій розвитку США, а й усього світу.

Економіка США посідає перше місце у світі за обсягом номінального ВВП та друге місце за ВВП, розрахованим за ПКС. Хронологічно основні етапи розвитку економіки США після Другої світової війни пов'язані з економічною політикою урядів і президентів США та впливом зовнішніх факторів:

1 етап. Повоєнне процвітання (1945–1973) характеризувалося підсиленням середнього класу і профспілок, програмою «Велике суспільство», полегшенням кредитування та зниженням податків, «бєбі-бумом». Як наслідок – бурхливе зростання ВВП і продуктивності праці, середньорічні темпи зростання ВВП понад 4,5%.

2 етап. Переплетіння криз (1973–1981) – завершення формування пост бреттон-вудської системи, нафтова криза, крах фондового ринку 1973–1974 років, кейнсіанські принципи антикризового регулювання. Як наслідок – зростання імпорту промислових товарів (автомобілі, електроніка), хронічний дефіцит зовнішньоторговельного балансу, різке зниження темпів зростання продуктивності праці, стагфляція, зростання безробіття.

3 етап. Дерегуляції і рейганоміки (1981–2009) притаманні жорсткі антиінфляційні заходи, зниження податків на корпорації, дерегулювання підприємницької діяльності, лібералізація процентних ставок за банківськими депозитами, зняття обмежень на проведення прямого інвестування промисловості банками, політика неолібералізму. Як наслідок – зниження безробіття та інфляції, зростання процентних ставок, приплив іноземних капіталів до банків

США, технологічний бум, бульбашка доткомів, перехід до негативної чистої міжнародної інвестиційної позиції, різке зростання національного боргу, розширення соціального розшарування.

4 етап. Глобалізації і Великій рецесії (з 2009) притаманні зменшення дефіциту бюджету і зовнішнього боргу держави, реформа системи охорони здоров'я, повернення до кейнсіанських принципів регулювання, трампономіка, податкова реформа. Як наслідок – «дешеві» гроші, низька інфляція і темпи зростання ВВП, скорочення безробіття.

Послуги є основним сектором сучасної економіки країни, на який припадає майже 80% ВВП. В обробній промисловості США є одним зі світових лідерів у галузях комп'ютерної, медичної, аерокосмічної та військової техніки, а також у виробництві фармацевтичних товарів. Крім того, США мають висококваліфіковану робочу силу та максимальне число випускників вищих навчальних закладів на тисячу робітників у світі. США є третьою сільськогосподарською державою світу після КНР та Індії. Завдяки своєму клімату, ґрунтам і території, США здатні виробляти майже всі сільськогосподарські товари.

США спеціалізуються на виробництві кукурудзи, сої, пшениці, курятини, яловичини, молочних продуктів. США традиційно займають перші місця у світі з вирощування кукурудзи і сої (понад третина світового врожаю) і виробництва курятини (18% світового виробництва). Країна є основним розробником і виробником генетично модифікованих продуктів харчування, що становить половину біотехнологічних культур у світі, а також лідером у сфері поліпшення насіння.

Сполучені Штати є другою (після КНР) за величиною споживання енергії державою. В енергетичному секторі США переважає теплова енергетика, на яку припадає близько 65% від загального обсягу виробництва, а серед видів палива в споживанні первинної енергії переважають нафта (37%), природний газ (31%) і вугілля (18%).

Сполучені Штати є другою (після КНР) індустріальною державою світу, лідируючи, однак, у більшості наукомістких галузей промисловості, серед яких: виробництво автомобілів, будівельної та сільськогосподарської техніки, телекомунікаційного та електронного обладнання, аерокосмічна промисловість.

США – абсолютний світовий лідер у сфері виробництва літаків (40% світового ринку). Такі американські компанії, як Boeing, Cessna (Textron), Lockheed Martin і General Dynamics, виробляють більшість

цивільних і військових літаків світу на заводах по всій території Сполучених Штатів.

Торгівля, освіта, наука, охорона здоров'я та операції з нерухомістю займають провідні місця у сфері послуг. Американці втримують дуже міцні позиції в нагромадженні та обробці масивів знань та в наданні інформаційних послуг. На приватний сектор припадає понад 85% економіки США.

Фінанси США – це найбільша у світі, інтегрована як вертикально, так і глобально, система.

Сумарні активи фінансово-кредитної системи США в 4,5 рази перевищують ВВП країни, що значно нижче за показники Великобританії (у 12 разів) і Японії та Франції (у 6 разів), але вище за показники Німеччини та Італії (менше ніж у 4 рази). США мають найбільші страховий і фондовий ринки у світі, найрозвиненіший ринок фондів взаємних інвестицій (mutual fund industry) і одну з найкращих у світі фінансову інфраструктуру. Банки США найбільші андеррайтери і контрагенти на міжнародних ринках похідних фінансових інструментів.

За рівнем розвитку інноваційних систем США займають лідируючі позиції у світі.

Зовнішньоекономічна політика США спрямована на зміцнення позицій у світовій економіці. Вона здійснюється як через механізм діяльності ТНК, так і відстоюванням інтересів США їх представниками в міжнародних організаціях. Зокрема, США постійно відстоюють політику відкритої торгівлі, фритрейдерства з метою доступу своїх товарів на міжнародні ринки. Водночас вони (всупереч принципам цієї політики) уводять протекціоністські бар'єри для обмеження внутрішнього ринку від товарів своїх конкурентів. Часто таке обмеження набуває форм антидемпінгових заходів, спонукає торговельних партнерів до «добровільного» обмеження експорту.

США надають великого значення участі в інтеграційних процесах. Основні напрямки їх міжнародної економічної інтеграції – американські континенти (з перспективою розширення НАФТА на всю Латинську Америку) й Азіатсько-Тихоокеанський регіон (з перспективою перетворення АТЕС на спільний ринок). У процесі глобалізації США претендують на світове економічне лідерство; ці претензії виправдовуються їхнім величезним економічним потенціалом і стабільно позитивною динамікою зростання американської економіки.

4.3. Стратегія економічного розвитку ЄС

Розробка загальноєвропейської стратегії розвитку спиралася на аналіз поточної ситуації, в якій знаходився Європейський Союз у 2000 році. У Лісабонській стратегії багато уваги приділялося зайнятості населення. Політика стимулювання зайнятості означала створення умов для полегшення входження на ринок праці, мобільність у плані професійної зайнятості з урахуванням географічних чинників. Такі умови слід створювати, орієнтуючись на потреби ринку, а не на політичні інтереси окремих країн. При цьому, в Лісабонській стратегії були чітко визначені основні принципи сталого розвитку. У цілому, Лісабонська стратегія включала п'ять груп ключових цілей:

- підвищення конкурентоспроможності (шляхом інвестицій у наукові дослідження і зміцнення єдиного ринку);
- зайнятість (акцент на створення робочих місць, поліпшення можливостей працевлаштування, інвестиції в людські ресурси);
- удосконалення соціального захисту, пенсійної системи та охорони здоров'я;
- створення динамічної економіки, заснованої на знаннях, забезпечення більш високого і стійкого економічного зростання (через стимулювання інвестицій у нові технології та розвиток інноваційного бізнесу);
- поліпшення стану навколишнього середовища.

Постійний стрімкий розвиток Європейського союзу (ЄС) знову і знову набуває свого значення після чергового розширення. Вступ нових країн до лав членів ЄС призводить як до урізноманітнення можливостей в інноваційній сфері, так і до хитання раніше створеного механізму.

Розглянемо стратегії економічного розвитку країн Німеччини та Франції.

Німеччина – лідер Європейського Союзу в економічному, політичному та соціальному аспектах. Економічні стратегії Німеччини багато в чому залежать від протиріч її економічного розвитку. Ці протиріччя пояснюються як зовнішніми обставинами, так і особливостями внутрішньої економічної політики, обраними стратегіями.

Одним з найважливіших стратегічних напрямків економічного розвитку Німеччини є її участь у європейських інтеграційних

процесах. У 1951 р. ФРН, разом із Францією, Італією, Бельгією, Нідерландами й Люксембургом підписали угоду про заснування Європейського об'єднання вугілля й сталі (ЄОВС). Ця організація швидко показала свою ефективність, зокрема, сприяла відбудові й зміцненню енергетики й чорної металургії ФРН, що позитивно позначилося також і на важкому машинобудуванні. У 1957 р. ці ж шість країн підписали угоду про заснування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом). Тоді ж усі три організації об'єдналися в одну спільноту, яка одержала назву «Європейське економічне співтовариство» або «Спільний ринок». У цьому об'єднанні ФРН зразу ж почала відігравати лідируючу роль і виграла від об'єднання більше, ніж інші члени ЄЕС, принаймні, на перших етапах існування організації.

Німеччина мала значно потужнішу промисловість: вже наприкінці 50-х років ХХ ст. вона посідала перше місце в Західній Європі за виплаткою сталі й чавуну, з виробництва сірчаної кислоти, каустичної й кальцинованої соди, азотних і калійних добрив, синтетичного каучуку, тракторів, автомобілів, суден. Продуктивність праці в промисловості ФРН була вищою, ніж у її партнерів. Тому знесення торговельних перешкод, відкриття кордонів, внаслідок скасування тарифів та квот, надало промисловості ФРН сильного стимулу, сприяло експансії німецьких товарів на західноєвропейські ринки. Зміцніли позиції великих корпорацій ФРН та її банків. Марка перетворилася на найсильнішу валюту Європи й залишалася такою аж до 2000 року, тобто до запровадження євро.

Із перетворенням ЄЕС на Європейський Союз лідируюча роль Німеччини в європейській економіці збереглася, незважаючи на розширення організації. Більше того, приєднання в 2004 та 2007 роках до складу ЄС нових держав, особливо Польщі, Чехії, Угорщини й Словаччини, підсилює роль Німеччини, оскільки в цих країнах вона має міцні економічні позиції (зовнішня торгівля, інвестиції). Символічно, що серцевина валютної системи ЄС – Європейський центральний банк – міститься у Франкфурті-на-Майні. Зовнішньоекономічні зв'язки, в цілому, є одним з найважливіших напрямків економічних стратегій Німеччини. За оборотом зовнішньої торгівлі вона посідає третє місце у світі; її частка у світовому експорті складає 9,8%, в імпорті – 8,4%.

Займаючи за обсягом ВВП перше місце в ЄС, Німеччина висувається в лідери за товарним експортом, в якому домінує продукція промислового та наукомісткого виробництва.

Держава удосконалює умови з формування і підтримки ринку, що дозволяє бізнесу проводити ефективну економічну діяльність. Крім політики в галузі наукових досліджень і освіти, а також промисловості, велика увага в інноваційному розвитку приділяється державній політиці в галузі охорони прав на інтелектуальну власність, як важливому інструменту поширення технологій і знань. Домінуюче місце в ній відводиться не тільки патентуванню, а й ефективному використанню інновацій бізнесом. Зокрема, система патентного захисту і охорони промислових зразків в Німеччині вважається найсильнішою серед розвинених країн і служить взірцем для інших держав і Європейського патентного відомства в цілому.

Стратегічна політика урядів Франції формувалася під впливом низки чинників. Серед них, крім імперського минулого, – тривале переважання ролі позичкового капіталу над виробничим, виключна роль держави в регулюванні економічних процесів і активне членство в Європейському Союзі.

У зовнішньоекономічних відносинах стратегічним напрямком Франції є активна участь у європейських інтеграційних процесах.

Французькі урядовці, політики, економісти й бізнесмени на початку 50-х років сподівалися, що в інтегрованій Європі Франція буде найсильнішою в економічному й політичному відношенні державою й отримає від усього неабиякі вигоди. Уже дуже швидко виявилось, що це місце посіла ФРН, вплив якої, особливо в економічному плані, на розвиток Західної Європи став визначальним. Франція залишилася на другому місці в ЄС. Проте вона виграла від інтеграції, ефективно використавши переваги міжнародного поділу праці. Участь в ЄС прискорила процес концентрації виробництва, його технічної модернізації. Нині стратегічною метою Франції залишається зміцнення позицій в Європейському Союзі й ОЕСР, збереження вигідних економічних стосунків з країнами, що розвиваються та прискорення темпів власної економіки.

Економіка Франції, як і Німеччини, є ключовою економікою Європейського Союзу. Економічне і політичне значення Франції зросло після виходу Великобританії з ЄС, так званого Brexit.

Економіка Франції займає 5-те місце у світі за обсягом номінального ВВП та 9-те місце за ВВП, розрахованим за паритетом купівельної спроможності.

У наш час послуги є основним сектором економіки країни, на який припадає понад 78% ВВП. В обробній промисловості Франція є одним зі світових лідерів у сфері автомобільної, аерокосмічної, харчової промисловості, а також у виробництві косметики, предметів розкоші та залізничного транспорту.

Франція є найбільшою сільськогосподарською державою в Європейському Союзі. На неї припадає 16,3% сільськогосподарських земель.

Фінанси Франції – це велика, складна й інтегрована, як вертикально, так і глобально, система. У ній домінують п'ять банківських груп, які акумулюють 47,6% активів усіх банків Франції. Чотири з них – BNP Paribas, Groupe Cr dit Agricole, Groupe BPCE, Soci t  G n rale – віднесені Радою з фінансової стабільності до глобальних системно значущих банків.

Франція – це батьківщина податку на додану вартість (Моріс Лоре, міністр економіки, фінансів і промисловості Франції презентував цей податок у 1954 році), і, мабуть, тому податки на споживання у загальній сумі державних доходів, на відміну від багатьох західноєвропейських країн, перевищують частку прямих податків. Усі закони, які стосуються введення нових або відміни старих податків, а також порядок їх адміністрування, щорічно затверджуються парламентом при прийнятті державного бюджету.

Протягом останніх років Франція стабільно входить до першої десятки країн за залученими прямими іноземними інвестиціями.

Таким чином, Франція у своєму повоєнному економічному розвитку пройшла етапи як екстенсивного, так і інтенсивного зростання, переходячи від політики «дирижизму» і націоналізації до приватизації і соціально орієнтованої ринкової економіки, сформувавши, у результаті, одну з найефективніших, конкурентних і привабливих моделей соціально-економічного розвитку в сучасній світовій економіці.

4.4. Соціально-економічна стратегія Японії

За розмірами валового національного продукту, обсягу промислового виробництва і низки інших макроекономічних

показників Японія – одна з найрозвиненіших країн світу. Особливості економічного розвитку цієї країни, її досягнення в передових галузях науково-технічного прогресу, здатність швидко реагувати на мінливі умови світового ринку привертають увагу до неї в усьому світі.

Величезний вплив на розвиток післявоєнної економіки Японії мали США. Концепцію врегулювання японської економіки розробив американський фінансист Джозеф Додж, який акцентував увагу на податковій системі. Суть цієї концепції полягала в тому, що податки повинні були допомогти подолати інфляцію. Найбільш важливу роль у відновленні економіки Японії зіграли «прямі податки», отримані безпосередньо з доходів і майна платників податків. Справляння податків призвело до виконання бездефіцитного державного бюджету, коли доходи стали значно перевищувати витрати, що допомогло Японії вийти з тривалої фінансової кризи і врятувало єну від інфляції.

Але головною причиною стрімкого розвитку японської економіки є освоєння нових технологій. У зв'язку з тим, що Японія після Другої світової війни не мала права на військові розробки, було прийнято рішення взяти курс на освоєння науки. У той період японські вчені почали довгий шлях відкриттів і новітніх розробок, чому сприяли масштабні закупівлі технологій і патентів у зарубіжних країнах. Куплені за кордоном патенти допрацьовувалися японцями і впроваджувалися у виробництво. Ніхто не очікував, що лише за десятиліття в результаті імпорту високотехнологічних продуктів Японія стане однією зі значних фігур на світовому ринку.

Існують й інші причини японського економічного дива: дешевизна робочої сили, довіра до банківської системи, жорсткий контроль держави над зовнішньою торгівлею, орієнтація економіки на експорт, підтримка національного виробника і, не в останню чергу, – кредити з боку Сполучених Штатів. Усе це призвело до результатів, які досі захоплюють жителів інших країн. У найкоротші терміни Японія перегнала за розвитком Францію, Італію, Канаду, Великобританію та інші країни.

Незважаючи на те, що в останні роки темп економічного розвитку Японії нижче, ніж у післявоєнний період, країна займає третє місце в світі по ВВП. Японські компанії докладали всіх зусиль для скорочення заборгованості та виведення виробничої діяльності за межі країни, що послужило причиною збереження економічного зростання країни на рівні нуля.

У зовнішньоекономічній політиці Японія має два головних пріоритети: тісне співробітництво з партнерами по ОЕСР, особливо в рамках «Великої Сімки», і зміцнення своїх позицій в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Японія є членом АТЕС, у якому відіграє важливу роль, бере участь у більшості регіональних банків розвитку. Особливе значення мають для Японії її стосунки зі США й Китаєм, ринок яких найпривабливіший для японських експортерів товарів та інвесторів. Усе більшого значення для Японії набуває її зарубіжна інвестиційна діяльність.

Останніми роками активну динаміку має експорт інформаційних і комунікаційних послуг з Японії. Таким чином, тенденція, яка у цій сфері характерна для США, поширюється також і на Японію.

Запитання та завдання для перевірки знань:

1. Яким чином визначається загальна проблематика економічного розвитку країн-лідерів світу?
2. Охарактеризуйте головні економічні проблеми провідних країн. Які їх негативні наслідки?
3. Охарактеризуйте особливості стратегій держав-лідерів у сфері зовнішньої політики.
4. Охарактеризуйте участь держав-лідерів економічного розвитку в глобальних процесах.
5. У рішенні яких проблем людства і виконанні програм, що сприяють світовому економічному розвитку, беруть активну участь розвинені країни світу?
6. Реалізацію яких завдань передбачають соціально-економічні стратегії розвитку провідних держав світу?

Практичні завдання:

1. Проаналізуйте економічну стратегію і політику західних країн в 50-60-і роки.
2. Проаналізуйте стратегію і політику відкритої економіки в 80-90-і роки.

Тести:

1. Головним критерієм, за яким визначають рівень економічного розвитку країни, є:

- а) рівень доходів населення;
- б) валовий національний дохід;

в) валовий внутрішній продукт;

г) рівень розвитку країни.

2. Стратегія економічного розвитку будь-якої країни ґрунтується на:

а) соціальному, економічному, демографічному, техніко-технологічному потенціалі;

б) ресурсному, соціально-політичному і організаційно-економічному потенціалі;

в) ресурсному, соціально-демографічному, інформаційному, економічному потенціалі;

г) економіко-організаційному, соціально-демографічному потенціалі.

3. Головними економічними проблемами країн – світових лідерів є:

а) структурно-технологічна, ресурсно-енергетична, екологічна, соціально-політична, міжнародна конкуренція;

б) техніко-технологічна, ресурсно-енергетична, екологічна, соціально-політична, міжнародна конкуренція;

в) структурно-технологічна, ресурсно-енергетична, екологічна, соціально-демографічна, міжнародна конкуренція;

г) структурно-технологічна, ресурсно-енергетична, екологічна, економічно-політична, міжнародна конкуренція.

4. Зростання імпорту промислових товарів (автомобілі, електроніка), хронічний дефіцит зовнішньоторговельного балансу, різке зниження темпів зростання продуктивності праці, стагфляція, зростання безробіття – відповідає етапу розвитку економіки США, як:

а) повоєнне процвітання;

б) переплетіння криз;

в) дерегуляції і рейганоміки;

г) глобалізації і Великій рецесії.

5. Зменшення дефіциту бюджету і зовнішнього боргу держави, реформа системи охорони здоров'я, повернення до кейнсіанських принципів регулювання, трампономіка, податкова реформа – відповідає етапу розвитку економіки США, як:

а) повоєнне процвітання;

б) переплетіння криз;

в) дерегуляції і рейганоміки;

г) глобалізації і Великій рецесії.

6. Лісабонська стратегія не включає групу ключових цілей:

а) зниження конкурентоспроможності (шляхом інвестицій у наукові дослідження і зміцнення єдиного ринку);

б) зайнятість (акцент на створення робочих місць, поліпшення можливостей працевлаштування, інвестиції в людські ресурси);

в) удосконалення соціального захисту, пенсійної системи та охорони здоров'я;

г) поліпшення стану навколишнього середовища.

7. *Економічний розвиток цієї країни, її досягнення в передових галузях науково-технічного прогресу, здатність швидко реагувати на мінливі умови світового ринку, притаманні:*

а) США;

б) Франція;

в) Японія;

г) Китай.

8. *Головною причиною стрімкого розвитку японської економіки є:*

а) дешева робоча сила;

б) освоєння нових технологій;

в) поступові реформи;

г) виробничі потужності за межами країни.

Питання для самостійного вивчення:

5. Узгодження глобальних соціально-економічних стратегій.

6. Макроекономічна політика світових країн-лідерів.

7. Соціально-економічні стратегії розвитку Європейського союзу в умовах глобалізації.

8. Стратегічні напрямки розвитку економіки Великої Британії на сучасному етапі.

9. Стратегічні напрямки розвитку економіки США на сучасному етапі.

10. Стратегічні напрямки розвитку економіки Японії на сучасному етапі.

Термінологічний словник:

Стратегія – мистецтво керувати соціально-економічними процесами, визначення головного напрямку у досягненні кінцевого результату.

Стратегія економічного розвитку – довгостроковий курс державної економічної політики країн, який передбачає розв'язання великомасштабних економічних і соціальних завдань на основі

сформованого у суспільстві механізму державного регулювання соціально-економічними процесами.

Диференціація доходів – різниця в рівні грошових доходів різних класів, верств і груп населення, зумовлена неоднаковим відношенням до засобів виробництва, створеного продукту, економічної та політичної влади тощо.

Прямі іноземні інвестиції – це довгострокові вкладення матеріальних засобів компаніями-нерезидентами в економіку країни (наприклад, з метою організації і будівництва підприємств).

Економічна політика дирижизму – це політика активного втручання держави в економіку, що заснована на теорії французького економіста Ф. Перру про засади індикативного (рекомендаційного) державного планування по найбільш важливим напрямкам розвитку економіки.

Прямі податки – усі податки на загальний дохід, на сукупний капітал або на елемент доходу або капіталу, у тому числі податки на виручку від відчуження власності, податки на нерухомість, спадок та пожертвування, та податки на загальну суму заробітної платні, виплаченої підприємствами, а також податки на збільшення капіталу.

Фритредерство – це політика невтручання держави у зовнішньоторговельні відносини підприємців, що припускає відсутність будь-яких зовнішньоторговельних обмежень.

Список літературних джерел:

1. Козак Ю.Г. Міжнародні стратегії економічного розвитку / Ю.Г. Козак, Ю.І. Єхануров, В.В. Ковалевський. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 353 с
2. Поручник А.М. Стратегії конкурентного розвитку у глобальній економіці / А.М. Поручник, Я.М. Столярчук, А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 2016. – 331 с.
3. Шаров О.М. Цивілізаційні основи національних стратегій економічного розвитку / О.М. Шаров // Економічний часопис – XXI. – 2014. – № 5/6. – С. 4 – 7.
4. Тимошенко О. Вплив глобалізації на економічний розвиток держави / О. Тимошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 6. – С. 46 – 54.

5. Бабіченко В. Формування глобальної інформаційної економіки: роль корпоративного сектору / В. Бабіченко // Економіст. – 2015. – № 10. – С. 20 – 23.

РОЗДІЛ 5. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ КРАЇН ТРАНЗИТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

5.1. Особливості соціально-економічної стратегії країн з транзитивною економікою

Сучасний розвиток світогосподарських зв'язків визначається процесами глобалізації та регіоналізації, інтернаціоналізації, швидкими темпами науково-технічного прогресу. Перехідні економіки займають особливе місце в світовому господарстві, це пояснюється можливістю проведення ними швидких економічних реформ, які можуть наблизити дані країни до розвинутих або, в разі не використання можливостей для економічного становлення, забезпечити їм місце в групі країн що розвиваються.

Аналіз перехідних економік є необхідним для визначення їх місця та ролі у світовій економіці, зокрема, в інтенсивних процесах глобалізації та інтернаціоналізації, що розгортаються у світі.

У 80-90-х роках ХХ ст. сталися кардинальні зміни у структурі світової економіки, які характеризуються формуванням групи країн із розвинутою ринковою економікою, країн, що розвиваються, соціалістичних країн (країн з плановою економікою). Віднесення країн до певних категорії визначається: обсягом валового внутрішнього продукту, національного доходу, сукупним експортом та імпортом та його розподілом по регіонах світу, сукупними споживчими витратами та їх диференціацію за статтями витрат, співвідношенням політики та економіки, характером їх економічних систем, методами управління національною економікою, формами власності та їх реалізації, ступенем відкритості економіки та їх місцем у світовій економіці.

1989 - 1995 роки є періодом появи нового регіону перехідних економік. До нього було віднесено 14 соціалістичних країн, крім Північної Кореї та Куби. Група перехідних економік у 90-ті роки мала наступну структуру: одна група сформована з Чеської Республіки, Словаччини, Польщі, Угорщини, Румунії, Болгарії. Друга група – Албанія, Словенія, Хорватія – держави, що виникли на терені колишньої Югославії. Третя група – п'ятнадцять держав, що виникли внаслідок розпаду Радянського Союзу. Вони успадкували найбільш консолідовану й довготривалу соціалістичну систему, розклад якої є результатом внутрішніх суперечностей. Економічні системи даних

країн є частинами колись єдиного, планованого, з одного центру, господарського комплексу. На сучасному етапі перехідні економіки даних країн, з одного боку, мають схожі характеристики, проте, з іншого боку, в останні роки простежується розрив між ними. Перехідний період визначається докорінною зміною соціально-економічних відносин, утвердженням принципово нової економіки.

Перехідні економіки проходили свої трансформаційні процеси згідно вибраних моделей, які можна поділити на радикальні реформи та еволюційні, поступові реформи. У різних варіантах, під впливом політичних, історичних і соціально-культурних обмежень, радикальні методи впроваджували у Польщі, Чехії, Болгарії, Румунії, Хорватії, колишній НДР, Естонії, Латвії, Росії, Литві, Україні, Киргизстані, Албанії.

Головна особливість сучасних трансформаційних процесів у ряді держав, з середнім та недостатнім рівнем розвитку, полягала не у повороті до капіталістичної ринкової системи, а, насамперед, у суворій орієнтації на загальноцивілізаційні параметри та критерії.

Визначення сучасного типу економічної системи як змішаної окреслюється переходом від державного соціалізму до змішаної економіки; від одного способу виробництва до іншого, від соціалістичної моделі розвитку економіки до основ ринкової демократії.

Найдосконалішою моделлю сучасного капіталізму вважається змішана економіка, початково обґрунтована американським економістом Е. Хансеном, яка передбачає, розширення меж державної власності (на засоби виробництва, національний дохід, фінансово-кредитні інститути, об'єкти інтелектуальної власності та ін.), можливість здійснення державою контролю за галуззю економіки за допомогою націоналізації підприємств; впровадження систем національного планування та регулювання; певний перерозподіл національного доходу на користь найбільш вразливих верств населення через систему прогресивного оподаткування та соціального законодавства.

Проте модель змішаної економіки визначається значним розтрачанням ресурсів (людських, фінансових, матеріальних); реалізація даної політики потребує багато часу, що для економік України є недопустимим; у випадку реалізації моделі змішаної економіки цей шлях буде ще тривалішим, оскільки тут відсутній цілий комплекс передумов, які існували у різних країнах Заходу (рівень техніко-технологічної культури, дисциплінованості й організованості

працівників, національної самосвідомості, підприємницької етики та культури тощо). Формування основ сучасного типу економіки, характерного для України, відбувається під впливом глобалізаційних тенденцій, інтернаціоналізації виробництва, розширення інтеграційних позицій.

Перспектива розширення ЄС та безпосередньо вступ нових країн до нього стали важливим каталізатором ефективних ринкових трансформацій і позитивних структурних зрушень у національних економіках цих країн. Орієнтація на Єдиний внутрішній ринок ЄС сприяла модернізації технологічних основ їх національних економік, додала їм динамічності, підвищила конкурентоспроможність. Саме таким чином — як органічні складові економічної системи ЄС — нові країни-члени зустрічають виклики глобалізації, ефективно адаптуються до нових, більш жорстких, умов міжнародної конкуренції у XXI столітті. Їх досвід свідчить, що шлях входження малих економік до високо конкурентних міжнародних економічних угруповань повністю себе виправдовує.

Європейський Союз відіграє структуро визначальну роль при формуванні моделей відкритих економік країн ЦСЄ, механізму співробітництва з ними України. Він, на практиці, виконує роль своєрідного ядра доцентрового руху, у відповідності до якого визначаються особливості та динаміка інтеграційного процесу. Об'єднання Європи має бути перспективним для України та створювати сприятливі умови для більш активного входження у процеси глобалізації, які повинні були б не тиснути на регіональні процеси Європейського Союзу, в доповнювати собою глобалізаційні тенденції світу.

Політичні режими сучасного світу поділяються на три основні типи: тоталітарний, авторитарний і демократичний.

Тоталітарний режим – режим загального монополізму, де перетинаються три види монополії: політична (монополія однієї партії на державну владу); економічна (монополія партійної держави на розпорядження засобами суспільного виробництва); ідеологічна (монополія офіційної ідеології, яка підкоряє собі суспільну культуру та визначає «кінцеву мету» суспільного розвитку).

За авторитарного режиму, монополізм існує тільки у політичній сфері (монополія певної групи осіб на урядову владу), тоді як у позаполітичних сферах зберігається обмежений плюралізм (в економіці його обмежує протекціонізм владної еліти приватним

структурам, у яких мають капітал її представники; у сфері культури – заборонаю використання відносної духовної свободи для боротьби з режимом).

Трансформаційні процеси переходу від авторитарного режиму до демократичного відбувається переважно у політичній сфері, де монопольна система перетворюється на плюральну; в економічній сфері відбувається ліквідація протекціонізму. При переході від тоталітарних режимів трансформаційний процес охоплює усі сфери суспільного життя.

В Україні за останні роки демонтовано основні підвалини адміністративно-командної системи економічних відносин. Особливо відчутним став перелом у реформуванні відносин власності. Нині понад 75 % від загального обсягу промислової продукції виробляється недержавними підприємствами. Здійснено роздержавлення сфери будівництва та транспорту, на приватних засадах розвиваються підприємства торгівлі.

Проведені трансформаційні зрушення відкривають перспективу динамічного зростання та якісного розвитку вітчизняної економіки, підвищення рівня життя народу. Проте, слід відзначити, що перехід від адміністративно-командної системи до ринкової економіки супроводжувався глибоким падінням виробництва, яке у своїй основі було неконкурентним та неефективним.

Серед причин недосконалості трансформаційних процесів України можна відзначити і невизначеність теоретичного осмислення шляхів переходу від адміністративно-командної економіки до ринкової.

Запроваджена в 90-их роках модель ринкової трансформації економіки України не мала необхідної соціальної спрямованості. Відповідно економічні реформи не сприяли досягненню визначальної мети трансформаційного процесу – становлення середнього класу як основного носія демократії, соціальної та політичної стабільності в суспільстві, економічного прогресу. Не було забезпечено становлення принципово нової, адаптованої до ринкової економіки соціальної інфраструктури. Реформи не сприяли подоланню бідності, глибокого матеріального розшарування населення, яке набагато перевищує відповідні показники розвинених країн і не сприяє утвердженню в суспільстві надійної соціальної та політичної стабільності.

До особливого типу перехідних економік належать Китай та В'єтнам. Деякі дослідники вважають, що Китай є, можливо, найбільш

ефективним перехідним суспільством, не зважаючи на збереження там при владі комуністичної партії і відповідної їй політичної системи. Швидкий розвиток економіки Китаю, на основі розширення ринкових відносин та приватного й недержавного секторів, свідчить про справжні успіхи перехідної економіки на тлі кризи традиційних перехідних суспільств.

Сукупність перехідних економік як регіону світової економіки нині й далі характеризуватиметься як у відносинах між собою, так і у відносинах із зовнішнім світом своєрідністю, що вимагає розмежування їх специфіки з метою визначення їх місця у світовому господарстві.

Перехідні економіки проходили свої трансформаційні процеси згідно вибраних моделей, які можна поділити на радикальні реформи та еволюційні, поступові реформи.

Радикальні – рішучі широкі та швидкі перетворення, спрямовані на найскоріше створення ринкової економіки. Вони пов'язані з більшими соціальними тратами (падіння виробництва, розшарування населення, зниження рівня життя населення), з труднощами психологічної адаптації населення, але, при цьому, сам економічний механізм проведення реформ є більш цілісним і менш суперечливим, що дозволяє в стислі терміни провести необхідні реформи. Прикладом такої реформи є метод «шокової терапії» в Польщі.

Приватизація, лібералізація, стабілізація, формування економічних, політико-правових, морально-культурних та адміністративних інститутів нової ринкової економіки мають різний часовий період розвитку. Одним з обов'язкових завдань перехідної економіки є ефективно поєднання усіх цих процесів із врахуванням часових проміжків дозрівання. Відповідно, успішний розвиток перехідних економік можливий при застосуванні поступальної моделі, а саме більш тривалого і менш радикального шляху ринкових перетворень. Такі перетворення характеризуються меншими втратами у темпах виробництва і соціальній сфері, але для них притаманний більш тривалий період співіснування старих і нових форм, що може призвести до суперечностей між ними і до хронічного затягування самих реформ.

5.2. Інвестиційні та інноваційні стратегії транзитивних економік

Формування постіндустріального суспільства передбачає нову історичну фазу розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація і знання. Рисами, що відрізняють інформаційне товариство, є: збільшення ролі інформації і знань в житті суспільства; збільшення частки інформаційних комунікацій, продуктів та послуг у валовому внутрішньому продукті; створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів та послуг.

У сучасному суспільстві інформація стає найбільш важливою цінністю, а індустрія отримання, обробки й трансляції інформації – провідною галуззю діяльності, куди з кожним роком вкладають усе більші обсяги капіталу. Як вважають провідні вчені, інформація стає важливим стратегічним ресурсом, відсутність якого призводить до суттєвих втрат в економіці. Інформатизація суспільства виступає одним з вирішальних чинників модернізації економіки на ринкових засадах і є запорукою інтеграції України в світове співтовариство.

Від рівня інформатизації суспільства залежить національна безпека держави, її економічний, політичний, соціальний розвиток. Враховуючи тенденцію розвитку сучасного цивілізаційного розвитку, а саме формування постіндустріальної цивілізації та її безпосередній вплив на моделі формування економік країн світу, інноваційно-інформаційне забезпечення є головним об'єктом діяльності країн в світогосподарських процесах.

Постіндустріальне суспільство – це суспільство, в економіці якого в результаті науково-технічної революції та суттєвого зростання доходів населення пріоритет переходить від виробництва товарів до виробництва послуг. Домінуючим виробничим ресурсом є інформація та знання. Наукові розробки стають головною рухомою силою економіки. У сучасній ринковій економіці створюється адекватний її вимогам механізм НТП, основними рисами якого є високий ступінь свободи вибору напряму наукових досліджень і впровадження у виробництво їх досягнень; прийняття на себе науковими установами і підприємствами ризику від можливих негативних економічних результатів у процесі наукових розробок та їх реалізації в практику; конкуренція між розробниками у виборі наукових підходів, шляхів і методів розв'язання народногосподарських і соціальних проблем; децентралізований характер формування політики здійснення

науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), відповідно до якого весь інноваційний цикл відбувається в поєднанні приватнопідприємницької діяльності підприємств у галузі НТП з державною діяльністю. Остання здійснюється шляхом створення і фінансування державних програм науково-технічного прогресу.

Інноваційна економіка, заснована на наукових знаннях, інноваціях, які стають ключовим фактором конкурентоспроможності, на сприйнятті нових систем і технологій, на спроможності їх практичної реалізації, відіграє важливу роль в системі національного господарювання. В інноваційній економіці, під впливом наукових і технологічних знань, традиційні сфери матеріального виробництва трансформуються на радикально нові, змінюючи при цьому свою технологічну основу. У процесі зміни технологічних укладів, в межах окремих країн, формуються і еволюціонують національні інноваційні системи. Вони являють собою сукупність взаємопов'язаних організацій (структур), зайятих виробництвом і комерційною реалізацією наукових знань і технологій в межах національних кордонів, – дрібних і великих компаній, університетів, держлабораторій, технопарків та інкубаторів. Інша частина інноваційних систем – комплекс інститутів правового, фінансового і соціального характеру, які забезпечують інноваційні процеси та мають міцні національні корені, традиції, політичні та культурні особливості.

Інноваційні системи формуються під впливом безлічі об'єктивно заданих для кожної країни факторів, включаючи наявність природних ресурсів, географічне положення і клімат, особливості історичного розвитку інститутів держави і форм підприємницької діяльності. Ці чинники виступають довгостроковими детермінантами напрямку і швидкості еволюції інноваційної активності. Крім того, кожна з цих систем характеризується певною структурою і деяким ступенем порядку, що припускають достатню стабільність інституційної взаємодії (при цьому, в кожній країні формується власна національна конфігурація інституційних елементів).

Розвиток інноваційно-інвестиційного та формування інформаційного простору в сучасних світогосподарських процесах може обумовлюватися структурами економік певних країн. Трансформаційні зрушення в економіці України оптимально охарактеризовані С. В. Мочерним, що передбачає такі основні моделі:

1) ринкової економіки з її модифікаціями та історичними формами (просто ринку, цивілізованого ринку, ринкової економічної

системи, соціально орієнтованої ринкової економіки, розвиненої ринкової економіки тощо);

2) змішаної економіки, яка є найдосконалішою моделлю сучасного капіталізму;

3) постіндустріального суспільства;

4) національної економіки;

5) капіталістичної економіки;

6) народної економіки.

Найдосконалішою моделлю сучасного капіталізму він називає другу модель змішаної економіки. Від соціально орієнтованої ринкової економіки вона відрізняється тим, що передбачає:

по-перше, розширення меж державної власності на засоби виробництва, національний дохід, фінансово-кредитні інститути, об'єкти інтелектуальної власності тощо;

по-друге, впровадження систем національного планування та регулювання;

по-третє, певний перерозподіл національного доходу на користь найбідніших верств населення через систему прогресивного оподаткування та соціального законодавства.

Але й вона, на думку С. В. Мочерного, не повинна стати вектором стратегічних перетворень:

по-перше, тому, що допускає значну витрату ресурсів (людських, фінансових, матеріальних);

по-друге, тому, що потребує багато часу (від 50 до 100 років);

по-третє, тому, що є чужою, запозиченою моделлю;

по-четверте, тому, що термін «змішана економіка» не є взірцем вербальної досконалості.

Проте новою соціально-економічною моделлю, за оцінкою С. В. Мочерного є модель постіндустріального суспільства (Д. Белл, Р. Арон). Дана модель є найбільш привабливою для України. Найважливішими структурними елементами постіндустріального суспільства є університети, наукові інститути та дослідницькі організації, а матеріальні продуктивні сили перестають відігравати домінуючу роль.

Необхідністю інноваційно-інформаційного зростання є забезпечення стабільного інвестиційного розвитку. Світова практика доводить, що для забезпечення економічного зростання інвестиції в економіці повинні становити 19-25% ВВП. У промислово розвинених

країнах питома вага витрат на наукові та науково-технічні розробки у ВВП становить приблизно 3%, в Україні – майже втричі менше.

Серед негативних тенденцій, які знаменують триваючу деіндустріалізацію, слід також відзначити зростання питомої ваги низько технологічних галузей. Несприятливими умовами для інноваційної та інвестиційної діяльності на Україні є посилення податкового навантаження; скорочення майже вдвічі державних інвестицій; нестабільна політична та економічна ситуація. Інноваційний розвиток гальмується і станом кадрового наукового потенціалу країни. Вітчизняна забезпеченість науковими кадрами з розрахунку на 1000 чол. зайнятого населення є нижчою порівняно із США та Японією – у 2 рази, Німеччиною та Францією – у 1,7 рази.

За даними Держкомстату, лише на одному з шести промислових підприємств частка інноваційної продукції становила понад 50 %, в той час як на кожному другому – до 10 %. Загалом, понад 90 % від загальної кількості промислових підприємств взагалі не здійснюють інновацій. Падіння інноваційної активності підприємств в останні роки не корелювало з динамікою інвестиційних процесів, що свідчить про слабку інноваційну спрямованість інвестицій.

Між тим, досвід інноваційно активних підприємств показує, що впровадження інновацій суттєво впливає на їх економічні показники: понад 90 % таких підприємств одержали приріст обсягів випуску, 40 % замінили застарілу продукцію на нові її види, понад 30 % – знизили матеріало- та енергомісткість продукції, 25 % – впровадили нові технології природоохоронного типу.

Для інтенсивного інноваційного піднесення економічної сфери досить важливим є вдосконалення державної політики і законодавства, спрямованого на стимулювання інноваційних процесів; наявність у пріоритетних галузях великих національних компаній, що здійснюють масштабні програми виробництва і просування на ринки конкурентоспроможної продукції; розвиток сучасної мережі інноваційної інфраструктури.

Україна має реальні передумови для створення та утвердження інноваційної моделі розвитку економіки. Насамперед – це високий науково-технічний, кадровий та інтелектуальний потенціали, розвинута навчально-наукова система, високий освітній рівень населення, наявність кваліфікованої робочої сили. Проте, з іншого боку, спостерігається закріплення технологічного відставання України від розвинених держав світу. Простежуючи динаміку розвитку

України можна зазначити, що коли перші роки економічного зростання супроводжувалися певним поживаленням у сфері інноваційної діяльності, то з 2002 року частка промислових підприємств, які здійснюють технологічні інновації, невпинно скорочується. Це означає не сформованість в Україні зв'язку науки, технологій та виробництва, що підтримувало б упровадження інновацій.

Першочерговим завданням формування інноваційної моделі розвитку в Україні має стати подолання хибного уявлення про можливість зробити це шляхом механічного відновлення необхідних рівнів державного фінансування науково-технічної сфери. Необхідне встановлення взаємозв'язку економіки, науки, технологій та виробництва. А, відповідно, і поєднання державної політики та активності незалежних економічних суб'єктів, які, діючи відповідно до власних економічних інтересів та стратегічних орієнтирів, об'єктивно сприяють розвитку інноваційної діяльності в Україні. Для цього в структурі науково-технічної та інноваційної політики держави має відбутися зрушення на користь збільшення питомої ваги засобів непрямого стимулювання інноваційної діяльності.

Податкова система повинна виступити в ролі одного з важливих інструментів інвестиційного забезпечення засад інноваційної моделі розвитку в Україні. Засобом забезпечення цільового використання коштів, отриманих внаслідок інноваційних податкових пільг, має стати впровадження механізму спеціальних індивідуальних рахунків у Державному банку реконструкції і розвитку.

Побудова інноваційної моделі розвитку потребує й потужного інституційного забезпечення. Йдеться про розвиток різноманітних організаційних форм інноваційного підприємництва, відновлення пільгового режиму для технопарків, створення «бізнес-інкубаторів», формування та діяльність технополісів. Відповідно організація інноваційної діяльності саме в економічній стук України має формуватися на державному рівні з урахуванням інституційних правил.

Запитання та завдання для перевірки знань:

1. Назвіть характерні риси міжнародної економічної стратегії країн у контексті геополітичних та геоekonomічних інтересів.
2. Охарактеризуйте сутність та основні риси реформаторських стратегій розвитку країн із перехідною економікою.

3. Зробіть порівняльну характеристику стратегій економічного розвитку домінуючих країн, транзитивних економік та країн, що розвиваються.

4. Охарактеризуйте особливості стратегічних напрямків трансформування пострадянського простору.

5. Розкрийте інноваційні, інформаційно-технологічні, фінансово-економічні, інституціональні й соціальні засади трансформації світових економічних стратегій в умовах глобалізації.

Практичні завдання:

1. Обґрунтуйте специфіку стратегій ринкових трансформацій у країнах Центральної та Східної Європи.

2. Розкрийте особливості антикризових стратегій перехідних економік.

3. Проведіть класифікацію економічних стратегій країн (за рівнем розвитку, цивілізаційною приналежністю, інституціональною та галузевою структурою економіки, рівнем конкурентоспроможності, параметрами середовища розвитку).

Питання для самостійного вивчення:

11. Міжнародні економічні стратегії і екологічна рівновага.

12. Глобальна та цивілізаційна специфіка ринкових трансформацій.

13. Еволюція стратегій розвитку економіки України як транзитивної країни.

14. Еволюція світового ринкового господарства і міжнародних стратегій економічного розвитку.

Тести:

1. При формулюванні стратегій економічного розвитку національної економіки у глобальному середовищі береться до уваги стан внутрішнього середовища розвитку:

а) макроекономічні показники розвитку національної економіки;

б) економічні та позаекономічні чинники: ресурсний потенціал країни, набуті та природні переваги і соціально-економічна модель розвитку;

в) вимоги міжнародної спільноти і потреби світового ринку.

2. *Основні макроекономічні інструменти стратегії прихованої автаркії* полягають:

а) у політиці протекціонізму, митного регулювання, квотування, ліцензування міжнародної економічної діяльності, тощо;

б) у політиці валютного регулювання і валютного контролю, фінансово-банківській і кредитній політиці, політиці у галузі заробітної плати, політиці в сфері зайнятості, бюджетній політиці, податковій політиці, структурній політиці;

в) у формуванні платіжного та торговельного балансу.

3. *При формулюванні стратегій економічного розвитку національної економіки у глобальному середовищі беруться до уваги умови зовнішнього середовища розвитку-*

а) розстановка сил на світовій арені, політична спроможність; економічне позиціонування країни в глобальному економічному середовищі, кон'юнктура світового ринку, цивілізаційна приналежність, тощо;

б) вимоги міжнародної спільноти та світова економічна кон'юнктура;

в) приналежність до певного регіонального або інтеграційного угруповання та його основні вимоги, зумовлені спільними правилами функціонування цього середовища.

4. *Комунітаристська теорія вимагає:*

а) усупільнення економіки;

б) підпорядкування індивідуальних інтересів загальносуспільним інтересам;

5. *Економічний індивідуалізм:*

а) тип світогляду, сутністю якого є абсолютизація ролі особистості в історії;

б) економічна методологія, яка вимагає трактування засад економічного розвитку суспільства з позиції інтересів окремої країни, як індивідуума що протистоїть іншим країнам у глобальному економічному просторі;

в) економічна методологія, сутність якої полягає в абсолютизації позиції окремого економічного індивіда у його протиставленні суспільству.

6. *Синергетика як основа стратегії розвитку економіки – це:*

а) один з неокласичних підходів до дослідження проблем макроекономічної рівноваги;

б) базовий підхід постнекласичної науки, яка досліджує процеси самоорганізації у відкритих, нерівноважних економічних системах, які утворюються з великої кількості взаємопов'язаних підсистем, компонентів або частин, та акцентує увагу на їхньому взаємопідсиленні, що викликає ефект соціально-економічних змін;

в) кейнсіанський підхід до визначення засадних принципів розвитку національної економіки в епоху постіндустріалізму.

7. Визначення економічної категорії «відкрита економіка»:

а) відкрита економіка – це національний господарський комплекс, який бере участь у системі міжнародного поділу праці та опосередковує в ході міжнародної кооперації вагому частину сукупного продукту, причому макроекономічна рівновага такого комплексу забезпечується за активної ролі міжнародного сектору;

б) відкрита економіка – це регіональний господарський комплекс, який бере участь у системі міжнародного поділу праці та опосередковує в ході міжнародної кооперації вагому частину сукупного продукту, причому макроекономічна рівновага такого комплексу забезпечується за активної ролі міжнародних фінансових потоків;

в) відкрита економіка – це міжнародний господарський комплекс, який опосередковує в ході міжнародної кооперації вагому частину сукупного продукту, причому макроекономічна рівновага такого комплексу забезпечується за активної ролі міжнародної торгівлі.

8. Транзитивна периферійна економіка використовує три основні стратегії зміни економічного статусу:

а) інтегрування до світового економічного простору на умовах світової спільноти; інтегрування до зовнішнього економічного середовища на паритетних умовах; інтегрування до зовнішнього економічного середовища на власних умовах;

б) «наздоганяльну» (використання факторів виробництва, продуктованих у країнах ядра), «розвиток за запрошенням» (участь у міжнародному поділі праці на умовах супутньої економіки), «економічного прориву» (опору на власні сили, впровадження інновацій з метою отримання монопольних переваг на певному напрямку);

в) економічної відкритості, демонополізації економіки, дерегулювання економічних процесів.

9. Параметри стратегії стабілізації включають:

а) завдання реструктуризації національної економіки та включення до світового економічного простору на паритетних умовах;

б) напрямки подолання кризи і формування засад інноваційного розвитку;

в) напрямки подолання кризи за існуючої економічної структури та включення до світового економічного простору на умовах периферійності.

10. Мобілізаційна модель економічного розвитку характеризується:

а) керованістю, конфронтаційністю, автаркичністю, комунітарністю, формуванням засад самодостатності і стійкості, кінцевою метою яких є експансія;

б) прагненням до інтеграції через включення до процесів міжнародного поділу праці, відкритістю;

в) відкритістю, саморегулюванням, посиленням конкурентної боротьби у межах національної економіки, формуванням окремих секторів, здатних конкурувати на зовнішніх ринках.

Термінологічний словник:

Транзитивна економіка – здатність до змін, в економіці – перехід до ринкових відносин.

Відкрита економіка – економіка, яка експортує та імпортує товари та послуги і спирається як на національні можливості, так і використовує переваги міжнародного поділу праці.

Перехідна економіка – це економічна система, яка здійснює перехід від централізованої планової до ринкової системи.

Автаркія – економічна незалежність країни, що позбавляє необхідності ввезення найважливіших продуктів споживання

Периферійна економіка – формується країнами, які практично не мають за свою стратегію розвиток наукоємних виробництв. Ці країни залишаються в якості постачальників ресурсів.

Комунітаризм – самодостатня спільнота індивідів, при якій держава не здійснює функції контролю і опікунства.

Синергія – сумарний ефект, який полягає у тому, що при взаємодії двох або більше факторів їхня дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їхньої суми.

Технологічний устрій – сукупність зв'язаних виробництв, що мають єдиний технічний рівень і розвиваються синхронно.

Список літературних джерел:

1. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. пос. / [Ю.Г. Козак, В.В. Ковалевський, Н.С. Логвінова та ін.]; За ред. Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського, І.В. Ліганенко: [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 356 с.
2. Сучасні тенденції міжнародних економічних відносин. Економічна інтеграція України у світове господарство: кол. монографія / За ред. І.М. Посохова, П. Г. Перерви, О. Д. Матросова, В.Г. Дюжева, В.О. Матросової. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – 450 с.
3. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
4. Глобальний конкурентний простір: Монографія / О. Г. Білорус та ін.; кер. автор. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2007. — 680 с.
5. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри / За заг. ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. — К.: Знання, 2007. — 595 с.
6. Лук'яненко Д. Г. Інтеграційна політика України в умовах глобалізації / Міжнародна інтеграція і глобальні проблеми сучасності. — К.: КНЕУ, 2006.
7. Міжнародні стратегії економічного розвитку: Навчальний посібник/ За ред. А. О. Задой. — К.: Знання, 2007. — 332 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
8. Міжнародні стратегії економічного розвитку: / За ред. Ю. Г. Козака, Ю. І. Єханурова, В. В. Ковалевського. — Навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 353 с.
9. Антонюк Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект // Міжнародна економічна політика. — 2005. — № 2. — С. 44—68.

РОЗДІЛ 6. СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

6.1. Проблеми стратегічного розвитку країн, що розвиваються в умовах глобалізації

У світі існує близько 200 країн, різних за рівнем економічного, соціального та політичного розвитку. Для зручності аналізу досягнень та перспектив подальшого розвитку держав, вивчення та обміну досвідом економічного реформування зручно використовувати їх певну класифікацію.

Виокремлення країн у групи чи підгрупи передбачає врахування особливостей їх історичного, економічного, політичного та культурного розвитку.

Переважно, у групи в міжнародній економіці об'єднують країни, які мають спільні або схожі характеристики економічного розвитку, однотипну інституціональну структуру господарського управління, подібні принципи організації виробництва та спільні проблеми.

На підставі зазначених ознак, країни світу класифікуються на три основні групи: промислово розвинені, або індустріальні, країни, країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою. Така класифікація була прийнята для зручності аналізу в ЕКОСОП (Економічній і соціальній раді ООН). Часто вказані класифікаційні групи визначають ще як країни «першого» світу (ПРК), країни «другого» світу (країни з перехідною економікою) і, нарешті, країни «третього» світу (країни, що розвиваються).

Країни, що розвиваються (англ. Developing countries) — країни, в яких дохід на душу населення невисокий порівняно з доходом у розвинутих країнах, таких як Сполучені Штати, Японія, Німеччина тощо. Такі країни – в процесі індустріального розвитку. Рівень життя – середній, ВВП – нижчий, ніж у високорозвинених країн світу. Проте, такі країни мають великі перспективи в майбутньому. У них мешкає більше ніж 80% населення планети, приблизно 5,2 млрд людей. Визначальною тенденцією розвитку країн, що розвиваються, починаючи з 60-х років ХХ ст., стає все більша їх диференціація і зростання їх ролі та значення у світі.

Водночас, є думка, що політкоректний термін «країна, що розвивається» можна застосувати не для кожної країни, яка

слаборозвинена, оскільки у низці країн, практично, ніякого розвитку не відбувається. Такі країни водночас класифікуються як найменш розвинені країни або неспроможні держави.

До країн, що розвиваються, належить зокрема й Україна. Найбільшою країною, що розвивається, називає себе Китай.

За оцінкою Morgan Stanley (2019), нині на країни, що розвиваються, припадає приблизно половина світового ВВП. Для порівняння в 1997–1998 роках їхня частка становила 37 %.

Згідно з статистичним відділом ООН, немає встановлених правил для визначення «розвинених країн» або «країн, що розвиваються» або регіонів у системі ООН.

Визначення «розвинена країна» та «країна, що розвивається», служать лише для статистичної зручності і не обов'язково несуть судження про етап, досягнутий у конкретній країні або області, в процесі розвитку.

Також ООН зазначає, що, у звичайній практиці, Японія в Азії, Канада та США в Північній Америці, Австралія та Нова Зеландія в Океанії та Європа вважаються «розвиненими» регіонами. За міжнародною торговою статистикою, Південно-Африканський митний союз також відноситься до розвинених регіонів, а Ізраїль до розвинених країн; країни колишньої Югославії розглядаються як країни, що розвиваються; а держави Східної Європи та Співдружності Незалежних Держав в Європі не включені в списки ні розвинених регіонів, ні регіонів, що розвиваються.

У XXI столітті самотній регіон Чотирьох азіяських тигрів (Гонконг, Сінгапур, Південна Корея та Тайвань) поряд з Кіпром, Мальтою та Словенією розглядають, як «розвинені країни».

З іншого боку, згідно з класифікацією Міжнародного валютного фонду минулого десятиліття всі країни Східної Європи (включаючи країни Центральної Європи, які все ще належать до «Східно-Європейської групи» в організаціях ООН), також, як і країни колишнього СРСР в Центральній Азії (Казахстан, Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан), а також Монголія не відносилися ні до розвинених, ні до країн, що розвиваються, і їх розглядають радше «як перехідні країни»; проте, останнім часом їх переважно відносять (в міжнародних звітах) до країн, що розвиваються.

Світовий банк відносить усі *мало- і середньорозвинені країни до країн, що розвиваються.*

Використання цього терміна є зручним, але він не акцентує увагу, що всі економіки в групі мають схожий розвиток або що ці економіки досягли бажаного або остаточного рівня процвітання. Класифікація за доходами не обов'язково відображає стан розвитку країни.

Країни, що розвиваються, переважно, не досягнули значного рівня індустріалізації щодо їх населення та мають середній або низький рівень життя. Існує суворозалежність між низьким рівнем доходів та швидким ростом чисельності населення.

Іноді використовуються інші терміни, наприклад, «менш розвинені країни», «економічно слабо розвинені країни», «слаборозвинені країни або країни третього світу» і «неіндустріальні країни». І, навпаки, країни на іншій стороні спектра називають «розвиненими», «економічно розвиненими», «країнами першого світу» та «індустріальними країнами».

Для пом'якшення евфемістичного боку словосполучення «країни, що розвиваються», міжнародні організації стали застосовувати вираз «економічно слабо розвинені країни» для означення найбідніших держав, які ні в якому відношенні не можуть бути віднесені до тих, що розвиваються. Тобто, економічно слаборозвинені країни – це підмножина менш розвинених країн. Це може м'яко вказувати на те, що стандарти життя серед країн, що розвиваються, не однакові.

Концепція країн, що розвиваються, існує, під тією чи іншою назвою, в багатьох теоретичних системах, що мають різне спрямування – наприклад, в теорії колоніалізму, теології визволення, марксизмі, антиімперіалізмі та в політичній економії.

Країни, що розвиваються, представляють сьогодні найчисленнішу і різноманітнішу групу країн у світовій економіці. Вони істотно розрізняються заваловим національним доходом на душу населення, розмірами економіки, географічним положенням, ступенем розвиненості ринкової інфраструктури, рівнем зовнішньої заборгованості та можливістю протистояти зовнішнім викликам.

Незважаючи на значну різноманітність країн, що розвиваються, їх характерних рис і особливостей, можна виділити ряд спільних ознак, що дає змогу розглядати ці країни як певну стійку спільність.

Такими ознаками переважно є: багатоукладний характер економіки з різними формами власності, включаючи архаїчні

(племінні, общинні); високі темпи росту населення; спеціалізація у міжнародному поділі праці, переважно на виробництві сировини; значна залежність від іноземного капіталу; вплив традиційних інститутів в економіці.

Тепер про ці ознаки детальніше.

Економіка країн, що розвиваються, базується на багатуокладній соціально-економічній структурі. У ряді країн існують як капіталістичний устрій, так і родоплемінні й патріархальні відносини. Суттєву роль в економіках країн, що розвиваються, відіграє держава і державний уклад.

Характеризуючи багатуокладний характер економік держав «третього» світу, необхідно зауважити, що більшість з них є селянськими країнами з переважанням сільськогосподарського виробництва. У сільському господарстві визначальним є дрібнотоварний уклад зі значною часткою патріархальних, натуральних відносин.

Приватнокапіталістичний уклад, який існує у країнах, що розвиваються, об'єднує різні форми капіталістичної власності. За рівнем розвитку приватнокапіталістичних відносин країни, що розвиваються, значно відрізняються одна від одної. У найрозвиненіших з них, капіталізм та ринок стали повноцінною складовою економічної системи, досягли певного рівня зрілості. У групі найменш розвинених держав, національний приватнокапіталістичний уклад знаходиться на стадії формування.

Специфіка розвитку національного приватнокапіталістичного укладу пов'язана з проблемами нагромадження (браком грошових коштів) та особливостями реалізації нагромаджених коштів. Ці кошти вкладаються у торгівлю (внутрішню та зовнішню), купівлю нерухомості, ремонт автомобілів, страхування, володіння таксі, бензоколонками тощо, тобто туди, де капітал швидше обертається. У виробництво капітал іде лише тоді, коли створюються сприятливі умови. Часто проблеми для національних інвесторів у країнах, що розвиваються, пов'язані ще й з тим, що основні позиції в економіці належать іноземному капіталу, який вкрай неохоче поступається своїми позиціями на користь місцевих підприємців.

Економічна залежність країн, що розвиваються, у світовій економіці має свої конкретні форми прояву. По-перше, країни цієї групи безпосередньо залежать від реалізації своєї сировинної продукції на світових ринках, а отже, від попиту на ці товари з боку їх

основних споживачів. По-друге, в економіці більшості країн, що розвиваються, ключові позиції займає іноземний капітал. Економічна відсталість та економічна залежність – наслідок умов включення країн третього світу в систему світового поділу праці, що склалася в постколоніальний період. Постколоніальний поділ праці сформувався ще в попередні десятиліття, а сьогодні існує певною мірою як самостійний, автономний чинник світового господарства.

Процес відтворення у більшості країн, що розвиваються, відбувається переважно за рахунок зовнішніх фінансових джерел у формі кредитів, позик, субсидій. Дуже важливим його чинником є також імпорт іноземної техніки та технології, що природно спричиняє технологічну залежність країн, що розвиваються, від розвинених країн. Тип розширеного відтворення, властивий слаборозвиненим державам, переважно базується на споживчих потребах традиційної технології і є екстенсивним. За таких умов уряди країн змушені розширювати виробничий апарат, який складається з дрібних кустарних підприємств, для забезпечення зростання зайнятості за умов стрімкого збільшення резерву робочої сили.

Капіталізм, який виникає та розвивається у більшості країн «третього» світу, має периферійний характер. Це означає, що він відрізняється від капіталізму промислово розвинених держав не лише ступенем розвитку, але й, і це головне, моделлю способу виробництва та розподілу матеріальних благ. Капіталізм центрів виникав і розвивався на національному ґрунті як тривалий, органічний та взаємопов'язаний процес постійного нагромадження.

У країнах, де капіталізм почав розвиватися значно пізніше, він виникає та розвивається як імітаційна модель у результаті вливання іноземного капіталу, технологій та ідеологій. Тут відсутнє органічне взаємоув'язування розвитку елементів моделі. Імітація починається зі створення ринку, на якому привілейовані верстви населення можуть придбати все потрібне. А це майже завжди автоматично виключає з участі у ринку та прирікає на бідність значні верстви населення.

Нові технології, що впроваджують тут ТНКТ, переважно не є новітніми, проте є дорогими.

Периферійний капіталізм розвивається асинхронно, нерівномірно. Економічний прогрес і політична демократія розвиваються не паралельно, а часто, навпаки, відстають одне від одного. Деяким з країн, що розвиваються, вдається знайти оптимальну модель поєднання національної специфіки та привнесених ззовні

складових економічної системи. У результаті цього формується органічніша економіка, що має внутрішні чинники економічного зростання.

Загальними рисами економік більшості країн, що розвиваються, є бідність, перенаселення, високий рівень безробіття, значна заборгованість промислово розвиненим державам. У своєму соціальному розвитку переважна більшість держав «третього» світу за рівнем життя населення відстає від передових індустріальних країн у 20-50 разів. Асигнування на соціальні потреби та добробут зазвичай становлять менш ніж 10 % загальних видатків у країнах Африки й Азії. У латиноамериканських державах цей показник дещо вищий. Майже половина усіх бідних світу мешкає у Південній Азії, частка якої у населенні планети становить 30 %. Найгірше становище з бідністю у регіоні в Індії, Бангладеші, М'янмі. На країни Тропічної Африки припадає 16 % бідних світу.

6.2. Економічні стратегії для країн, що розвиваються

Різноманітність країн, що розвиваються, викликає необхідність їх класифікації, як для аналітичних цілей, так і для вироблення диференційованого підходу з боку міжнародних організацій в їх операційній діяльності щодо розгляду стратегій їх економічного розвитку.

Найменш розвинені країни (Least Developed Countries, LDC). Термін «найменш розвинені країни» (НРК) офіційно використовується ООН починаючи з 1964 року. З самого початку, до них віднесли країни з дуже низьким рівнем доходу на душу населення і серйозними структурними проблемами економічного зростання. Для їх підтримки світове співтовариство погодилося докласти додаткових зусиль, окрім тих, що застосовувалися для всіх країн, що розвиваються. Комітет з політики в галузі розвитку (Committee for Development Policy, CDP) став органом, офіційно уповноваженим Економічною і соціальною радою і Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, для вироблення рекомендацій, за якими країни повинні кваліфікуватися як НРК. Остаточне рішення про статус «найменш розвинутої країни» приймає Генеральна Асамблея ООН.

З моменту створення групи, число НРК майже подвоїлось: з 25 в 1971 році до 48 у 2016 році. Список виріс за рахунок того, що ряд країн отримали незалежність і зіткнулися з серйозними проблемами,

які були, в деяких випадках, пов'язані з руйнівними наслідками воєн і конфліктів (Еритрея, Південний Судан і Східний Тимор), а в інших – з тривалим погіршенням економічних умов (Ангола, Ліберія та Сенегал). Три країни: Гана, Папуа-Нова Гвінея і Зімбабве були рекомендовані Комітетом для отримання статусу НРК, але відмовилися від включення в список. Першою країною, яка вийшла з групи НРК в 1994 році була Ботсвана, за нею пішли Кабо-Верде (2007), Мальдівські острови (2011), Самоа (2014), Вануату (2017), Екваторіальна Гвінея (2017).

Зараз номінантом на виключення з групи НРК є Ангола (2021). З 48 країн більше 70% розташовані в Африці, 13 країн – в Азії і Океанії і лише одна країна – в Латинській Америці (Гаїті).

Країни, що належать до категорії НРК, мають доступ до ряду заходів підтримки, які виходять за рамки тих, що доступні для інших країн, що розвиваються. При підготовці списку НРК у 1971 році, було вказано на необхідність збалансованого підходу, що охоплює як соціальні так і економічні перешкоди на шляху сталого розвитку. Були запропоновані три основні напрями підтримки: технічне співробітництво; фінансова допомога на пільгових умовах; міжнародні торговельні заходи.

Підтримка НРК в сфері міжнародної торгівлі здійснюється в рамках СОТ в вигляді: преференційного доступу до ринків; диференційованого режиму щодо їх зобов'язань (підвищена гнучкість для НРК правил і норм, що регулюють торговельні заходи; більш тривалі перехідні періоди; технічна підтримка, пов'язана зі створенням торговельного потенціалу).

Преференційний доступ до ринків дає можливість експортерам сплачувати більш низькі тарифи або мати взагалі безмитний і безквотовий (DFQF) доступ до ринків третіх країн.

Незважаючи на те, що в даний час більшість розвинених країн пропонують НРК майже вільний доступ до своїх ринків (в середньому 84% експорту товарів з НРК здійснюється без мит і квот, за винятком зброї і нафти), НРК продовжують відчувати перешкоди з боку правил походження товарів і нетарифних бар'єрів. Крім того, важливість пільгового доступу НРК до ринків третіх країн піддається ерозії, так як зниження тарифів є загальною тенденцією розвитку міжнародної торгівлі.

Офіційна допомога розвитку (ODA) для НРК надається, переважно, на двосторонній основі країнами-донорами, які є членами

Комітету сприяння розвитку Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD/DAC). У Стамбульській Декларації та Програмі дій для НРК на 2011–2020 роки, країни-донори OECD/DAC підтвердили свої зобов'язання щодо НРК і погодилися надати від 0,15 до 0,20% свого ВНД в якості допомоги цій групі країн.

Країни, що розвиваються і які не мають виходу до моря. Відсутність територіального доступу до моря, віддаленість та ізолюваність від світових ринків і висока вартість транзиту, за рахунок додаткових пунктів перетину кордону, накладають серйозні обмеження на соціально-економічний розвиток краї, що не мають виходу до моря. Середня вартість експорту контейнера для цих країн, оцінюється в \$3204, в порівнянні з \$1268 для транзитних країн.

До цієї категорії відносять 32 країни з населенням більше 470 млн. людей: 16 – розташовані в Африці, 10 – в Азії, 4 – в Європі (Вірменія, Азербайджан, Македонія, Молдова), та Болівія і Парагвай – у Південній Америці. Крім того, половина з них класифікуються ще і як найменш розвинені країни. Дві третини цих країн мають ВВП на душу населення значно нижче \$ 1000. Середня відстань від моря становить 1370 км. Найбільшу відстань від моря мають Казахстан (3750 км) і Киргизстан (3600 км), а Молдова (170 км) і Свaziленд (193 км) розташовані найближче.

Малі острівні країни, що розвиваються (Small Island Developing States, SIDS). У 1992 році Конференція ООН з навколишнього середовища в Ріо-де-Жанейро визнала в якості особливої групи малі острівні країни, що розвиваються. До неї ввійшли 38 держав-членів ООН і 20 асоційованих територій, які, в наслідок свого географічного розташування, стикаються з унікальними соціальними, економічними та екологічними викликами. Ці країни розташовані в трьох географічних регіонах: Карибський басейн (29 країн), Тихий океан (20 країн) і Атлантичний океан, Індійський океан і Південно-Китайське море (9 країн).

Дев'ять цих країн класифікуються ще і як найменш розвинені країни. Близько 90 % малих острівних держав, що розвиваються, розташовані в тропіках – де частіше бувають такі суворі погодні явища, як урагани та повені. У 2007 році Світовий банк разом з 18-ю малими острівними країнами Карибського басейну створили перший в світі багатосторонній Карибський фонд страхування ризиків катастроф (Caribbean Catastrophe Risk Insurance Facility). З 2007 року вісім країн отримали від Фонду 13 виплат на загальну суму близько

\$38млн. Всі виплати були зроблені протягом двох тижнів після страхової події. У 2016 році Європейська комісія погодилася внести €14 млн. до цього фонду.

Класифікація країн, що розвиваються Світовим банком (World Bank). У своїй операційній діяльності Світовий банк, в залежності від можливості отримання коштів від Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) та Міжнародної асоціації розвитку (МАР), поділяє країни на три групи.

До першої групи належать країни, що мають можливість отримання кредитів від МБРР. На сьогоднішній день у цю групу входить 66 країн, у яких рівень ВНД на душу населення вище 1215\$, але які, за оцінкою банку, ще не здатні підтримувати довгостроковий розвиток без подальшого фінансування МБРР. У цій групі виділяється підгрупа з 35 країн, які перевищили поріг в 7175\$ ВНД на душу населення, визначений банком в якості порогового значення для початка процесу виключення країни зі списку одержувачів кредитів від МБРР. Цей процес не запускається автоматично при досягненні певного рівня доходу, тому в цю групу продовжують входити такі доволі розвинуті країни як Південна Корея, Бразилія, Мексика, Китай, Росія і навіть чотири країни ЄС (Болгарія, Польща, Румунія і Хорватія).

До другої групи належать країни, що мають можливість отримання коштів від Міжнародної асоціації розвитку (МАР), яка надає не тільки пільгові кредити (під 0–3,14% річних, на 24–40 років, з 5–10 річним пільговим періодом без сплати відсотків по кредиту), а ще й від 50 до 100% коштів у вигляді грантів. До цієї групи належать відносно бідні країни (ВНД на душу населення нижче щорічно оновлюваного порогу). МАР також підтримує деякі малі острівні країни (з населенням менше 1,5 млн.), які мають ВНД вище встановленого рівня, але економіка яких уразлива від впливу зовнішніх факторів. Зараз до цієї групи входять 59 країн, 34 з яких розташовані в Африці і лише одна в Європі (Косово). У різні роки групу залишили біля 30 країн, серед яких такі країни, як Чилі (1961), Південна Корея (1973), Туреччина (1973), Парагвай (1977), Китай (1999), Індонезія (2008), Індія (2014).

До третьої групи, яку називають змішаною (blended), відносяться 18 країн, що мають доступ до фінансування як МБРР, так і МАР. Ці країни позбавлені права на отримання грантів від МАР, однак мають можливість отримувати від неї кредити.

15 грудня 2016 більш ніж 60 країн-донорів і позичальників на зустрічі в Джакарті домовились збільшити фінансування МАР до рекордних \$75 млрд. протягом 2017–2020 років.

Класифікація країн, що розвиваються Міжнародним валютним фондом (МВФ, International Monetary Fund). МВФ, в аналітичних цілях, при публікації регулярного дослідження «Перспективи розвитку світової економіки» (The World Economic Outlook, WEO), з групи країн, що розвиваються виділяє країни з низьким доходом (low-income developing countries, LIDCs). У цю групу МВФ включив 59 країн з рівнем ВНД на душу населення менше, ніж дворазовий операційний поріг Міжнародної асоціації розвитку (\$ 2390 в 2011 році за методом Світового банку «Атлас»).

У своїй операційній діяльності МВФ із групи країн, що розвиваються, виділяє особливу групу з 69 країн, що мають доступ до створеного в 2010 році Трастового фонду скорочення бідності і сприяння економічному зростанню (Poverty Reduction and Growth Trust, PRGT), з пільговим механізмом кредитування (під 0–0,25% річних). До цієї групи входять: 55 країн з низьким доходом (LIDCs), за виключенням Болівії, В'єтнаму, Монголії і Нігерії, які залишили групу в жовтні 2015 року, а Зімбабве була виключена з групи за порушення своїх зобов'язань перед МВФ; 14 малих країни, що на думку МВФ потребують пільгових умов кредитування, незважаючи на їх відносно високий рівень ВНД на душу населення.

Якщо порівняти цей список зі списком країн Світового банку, що мають можливість отримання коштів від Міжнародної асоціації розвитку (МАР), то виявиться майже їх повна тотожність, за виключенням Болівії, В'єтнаму, Зімбабве, Косово, Монголії, Нігерії, Пакистану і Шрі-Ланки, які не потрапили до списку МВФ.

Група найбільш бідних країн з великою заборгованістю (Heavily indebted poor countries, HIPC). Ця група країн виникла в 1996 році в рамках ініціативи Міжнародного валютного фонду і Світового банку по забезпеченню того, щоб жодна бідна країна не мала такого боргового тягаря, яким вона не могла би керувати. У цю групу було включено 39 країн (33 з яких знаходяться в Африці, на південь від Сахари, 5 – в Латинській Америці (Болівія, Гаїті, Гайана, Гондурас, Нікарагуа) і Афганістан – в Азії) з дуже низьким рівнем ВНД на душу населення, високим рівнем бідності, та таким рівнем зовнішнього боргу, який не може керуватися традиційними засобами.

Класифікація країн, що розвиваються, прийнята компаніями, що спеціалізуються на аналізі фінансових ринків (MSCI, FTSE Russell, Standard & Poor's). Ця класифікація стосується тільки для тих країн, які мають відносно розвинуті фондові ринки.

Серед них виділяють країни з ринками, що формуються (emerging markets) і країни з «граничними» або найменш розвинутими ринками (frontier markets). В основі такого поділу лежать такі критерії, як: обсяг капіталізації фондового ринку країни, її кредитний рейтинг, рівень інфляції, відкритість валютного ринку, відсутність суттєвих обмежень для зарубіжних інвесторів та ін. Переважна більшість компаній, що спеціалізуються на аналізі фінансових ринків, до країн з ринками, що формуються (emerging markets), відносять 22 країни: 5 країн Південної Америки (Бразилія, Колумбія, Мексика, Перу, Чилі), 7 країн Азії (Індія, Індонезія, Китай, Малайзія, Тайланд, Тайвань, Філіппіни) та 10 країн ЕМЕА (Греція, Єгипет, Катар, ОАЄ, ПАР, Польща, Росія, Туреччина, Угорщина, Чехія). При цьому, Греція, Угорщина і Чехія вже входили до групи країн з розвиненими ринками, але були виключені з неї в силу різних обставин. До групи «граничних» ринків (frontier markets) зазвичай відносять Україну і ще від 30 до 50 країн світу Враховуючи велику кількість різних критеріїв при групуванні країн, що розвиваються, їх можливо поділити на наступні підгрупи:

Найбільш розвинені країни з ринками, що формуються (emerging markets): це група з 20–25 країн, які мають деякі характеристики розвинених економік, але ще повністю не відповідають їх стандартам, однак можуть стати розвиненими країнами в недалекому майбутньому.

Найменш розвинені країни: це група з 70–80 країн з низьким рівнем доходів, високим рівнем бідності, які мають необхідність в пільговому фінансуванні з боку таких міжнародних організацій, як МВФ та Світовий банк;

Країни з середнім рівнем доходів і слабorozвиненими фінансовими ринками (frontier markets), куди входить решта (близько 50) країн, що розвиваються.

Економічними лідерами групи держав, що розвиваються, є так звані нові індустріальні країни (НІК), вони здійснюють значний вплив на розвиток сучасної міжнародної економіки. До них відносяться Сінгапур, Гонконг, Тайвань, Республіка Корея, Філіппіни, Бразилія, Мексика та деякі інші країни. Одним із стратегічних напрямів

економічної політики цих держав є переорієнтування виробництва з імпортозамінного на експортоорієнтоване. Для досягнення цієї мети, на початковому етапі реформування економіки, широко застосовувалась модель «етатизму» – широкого втручання держави в економічні процеси, створення потужного державного сектору. Економічні ресурси опинилися в руках уряду, який постійно регулював ціни на продукцію державних підприємств, регулював курс валют, контролював зовнішню торгівлю.

Принципово важливим є факт інноваційної спрямованості сучасної індійської економіки. Адаже в умовах бурхливого науково-технічного прогресу конкурентоспроможною може бути лише інноваційна економіка. Стратегія інноваційного розвитку Індії заснована на програмі «Наукова, технологічна та інноваційна політика», що була прийнята національним урядом у 2010 р. У цьому документі задекларовано намір перетворити Індію у глобальну інформаційну супердержаву – лідера інформаційної революції в усьому світі.

У рамках інноваційного розвитку Індії, починаючи з 2010 р., по всій країні створено 14 університетів, які набули статусу університетів світового рівня як інноваційні осередки. Кожен з цих університетів зосереджує свою діяльність на одному з проблемних питань, надзвичайно важливих для розвитку Індії. Розгорнута науково-дослідна інфраструктура є ще одним ключовим фактором, що робить Індію привабливою для провідних світових компаній. Із 3960 науково-дослідних інституцій, розташованих в Індії, 51% належать приватним компаніям, 21% – урядам штатів, 18% – центральному уряду країни, 7% – освітнім закладам, 3% – громадським організаціям.

Уряд сучасної Індії докладє значних зусиль для вирішення соціально-економічних проблем країни.

Нинішній прем'єр-міністр Н. Моді (обраний у 2014 р.) вибудовує стратегічний курс економічного розвитку в рамках національних інтересів Індії, остання редакція яких була сформульована після початку ліберальних економічних реформ в Індії в 1991 році. Ці інтереси можна поділити на три групи:

- 1) функціональні інтереси (забезпечення позитивного внутрішнього функціонування);
- 2) коекзистенціальні інтереси (забезпечення суттєвої ролі в міжнародному середовищі);
- 3) екзистенціальні інтереси (забезпечення безпеки країни).

Ключовим пріоритетом внутрішньої політики уряду Н. Моді стала програма «Роби в Індії» («Make in India»), початок дії якої проголошено у серпні 2014 р. Головною метою програми є перетворення Індії в промисловий центр світового виробництва і створення за рахунок цього мільйонів робочих місць для зростаючого населення.

Програма передбачає: збільшити темпи зростання промислового виробництва до 12-14% у рік в середньостроковій перспективі; збільшити частку промислового виробництва у ВВП Індії до 22% до 2022 року; створити в промисловому секторі 100 млн. додаткових робочих місць до 2022 року; підвищити міжнародну конкурентоспроможність продукції індійського промислового сектора; створити сприятливі умови для професійного навчання трудових ресурсів; збільшити додаткову вартість виробленої продукції і технологічну інтенсивність / глибину переробки сировини; забезпечити сталий розвиток економіки без шкоди навколишньому середовищу.

Виконання вище перелічених завдань може створити економічну базу для реалізації популярної, останнім часом, в Індії ідеї щодо становлення її як центру світової цивілізації і культури, яким ця країна була протягом своєї історії, і, згодом, можливості стати справжнім регіональним лідером та, в перспективі, глобальною державою.

Стратегія інноваційного розвитку Індії базується на програмі «Наукова, технологічна та інноваційна політика», що була прийнята національним урядом у 2010 році. У цьому документі задекларовано намір перетворити Індію у глобальну інформаційну супердержаву – лідера інформаційної революції в усьому світі.

Особливістю економіки Індії є її певні протиріччя (наприклад, розширення промислового виробництва спирається переважно на розвиток галузей, що виробляють споживчі товари, тоді як виробництво засобів виробництва розвивається повільно. Частка Індії у світовому валовому продукті невпинно зростає, а частка у світовій торгівлі знижується, тому що величезний внутрішній ринок поглинає більшу частину виробленої продукції тощо); стратегічний курс економічного розвитку в рамках національних інтересів сучасної Індії передбачає подальший позитивний економічний розвиток країни; інтеграцію Індії у світовий економічний простір; зміцнення її

авторитету в світі і отримання статусу великої держави; забезпечення безпеки країни, у тому числі економічної).

Таким чином, формування ефективних стратегій економічного розвитку економіки Індії та їх реалізація надало можливість цій державі перетворитися із однієї з колоній Великої Британії у лідера групи країн, що розвиваються, а також створює перспективи для її подальшого успішного розвитку.

Запитання та завдання для перевірки знань:

1. Охарактеризуйте особливості, на основі яких здійснюють виокремлення країн у групи чи підгрупи за рівнем розвитку.
2. Назвіть фінансові джерела, за допомогою яких здійснюється процес відтворення у більшості країн, що розвиваються.
3. Дайте характеристику основним принципам стратегії інноваційного розвитку Індії.

Практичні завдання:

1. Проаналізуйте особливості країн, що розвиваються.
2. Обґрунтуйте особливості розвитку економічно слабо розвинених країн.

Питання для самостійного вивчення:

1. Сучасні тенденції розвитку країн, що розвиваються.
2. Розвиток країн, що розвиваються, на прикладі чотирьох азійських тигрів: Гонконг, Сінгапур, Південна Корея та Тайвань.
3. Економічні стратегії розвитку латиноамериканських держав.
4. Економічні стратегії розвитку країн групи найбідніших країн з великою заборгованістю, таких як Болівія, Гаїті, Гайана, Гондурас, Нікарагуа, Афганістан тощо.

Тести:

1. Країни класифікують за групами:

а) країни «першого» світу (ПРК); країни «другого» світу (країни з перехідною економікою); країни «третього» світу (країни, що розвиваються);

б) промислово розвинені, або індустріальні, країни; країни, що розвиваються; країни з перехідною економікою;

в) країни, які мають спільні або схожі характеристики економічного розвитку, однотипну інституціональну структуру

господарського управління, подібні принципи організації виробництва та спільні проблеми; г) а + б;

д) відсутня вірна відповідь.

2. До найменш розвинених країн відносять країни:

а) з дуже низьким рівнем доходу на душу населення і серйозними структурними проблемами економічного зростання;

б) в яких дохід на душу населення невисокий порівняно з доходом у розвинутих країнах, таких як Сполучені Штати, Японія, Німеччина;

в) країни, де рівень життя середній, ВВП нижчий ніж у високорозвинених країн світу.

3. Спільні ознаки, що дають змогу розглядати країни, що розвиваються, як певну стійку спільність:

а) багатоукладний характер економіки з різними формами власності, включаючи архаїчні (племінні, общинні);

б) високі темпи росту населення; спеціалізація у міжнародному поділі праці переважно на виробництві сировини;

в) значна залежність від іноземного капіталу; вплив традиційних інститутів в економіці;

г) а+б+в; д) а+б.

4. Країни, що розвиваються, істотно розрізняються за такими ознаками:

а) валовим національним доходом на душу населення;

б) розмірами економіки;

в) географічним положенням;

г) ступенем розвиненості ринкової інфраструктури;

д) рівнем зовнішньої заборгованості;

е) можливістю протистояти зовнішнім шокам;

є) усі відповіді вірні.

5. Країни, що розвиваються, розглядаються як певна стійка спільність за такими ознаками:

а) багатоукладний характер економіки з різними формами власності, включаючи архаїчні (племінні, общинні);

б) високі темпи росту населення;

в) спеціалізація у міжнародному поділі праці переважно на виробництві сировини;

г) значна залежність від іноземного капіталу;

д) вплив традиційних інститутів в економіці;

е) всі відповіді вірні.

6. *Визначення «розвинена країна» та «країна, що розвивається», служать для:*

- а) статистичної зручності;
- б) обов'язкового судження про етап, досягнутий у конкретній країні або області, в процесі розвитку;
- в) статистичного відділу ООН.

7. *Встановлені правила для визначення «розвинених країн» або «країн, що розвиваються» або регіонів у системі ООН:*

- а) здійснюється гідно з статистичним відділом ООН;
- б) не існують;
- в) кожен рік переглядаються МВФ.

8. *Більшість економік держав «третього» світу є:*

- а) селянськими країнами з переважанням сільськогосподарського виробництва;
- б) промислово розвинутими країнами;
- в) країнами з розвинутими агропромисловими комплексами.

Термінологічний словник:

Інноваційний тип розвитку – характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними і управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності, що стосується як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку – створення технопарків, технополісів, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності, софтизації та сервізації економіки.

Перенаселення – демографічний вибух, який характеризується ресурсним надлишком населення (нестача ресурсів для підтримки гігієнічних норм життя), обумовлений відсутністю у частини суспільства засобів існування. Перенаселення – відносна величина, що залежить від ресурсної бази території проживання даного населення, а також включає в себе оцінку розвитку отримання та відновлення джерел коштів для існування. Перенаселення є одним із можливих сценаріїв соціального колапсу, який може призвести до глобальної катастрофи.

Периферійний капіталізм – форма капіталізму, характерна для країн «третього світу» (країн «периферії» в світ-системній теорії). Термін активно використовується в теорії залежності; вперше запропонований в роботах Р. Пребіша (1976) та розвинений в працях

Т. Дус-Сантуса. Периферійний капіталізм сформувався на основі колоніальних країн, тому він несе в собі риси колонії: є сировинним придатком і ринком збуту промислово розвинених країн.

Список літературних джерел:

1. Козак Ю.Г. Міжнародні стратегії економічного розвитку / Ю.Г. Козак, Ю.І. Єхануров, В.В. Ковалевський. –К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 353 с.
2. Класифікація країн, що розвиваються у світовій економіці / Ю. Ю. Хватов //Актуальні проблеми міжнародних відносин, 2017. №130. С. 107-117.
3. Міжнародні економічні відносини Козик В.В., Пайкова Л.А., Даниленко Н.Б. Навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 406 с.
4. Міжнародні економічні відносини Козик В.В., Пайкова Л.А., Даниленко Н.Б. Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2008. – 406 с.
5. Morgan Stanley: потрясения на развивающихся рынках таят большую опасность, чем в 90-х. – Режим доступу: <http://www.finmarket.ru/economics/article/3649762>
6. Ринейська Л. С. Міжнародні стратегії економічного розвитку: аналіз особливостей економічних стратегій Індії. – Режим доступу:http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/3317/1/%D0%A0%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%204_2018.pdf
7. Цзэн Цинхун: Китай намерен вместе со странами Азии более тесно поддерживать взаимное сотрудничество. – Режим доступу:<http://russian.china.org.cn/russian/233641.htm>
8. Країни, що розвиваються: Ukr.net [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу: http://wikiinfo.mdpu.org.ua/index.php?title=%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D1%89%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%8E%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F

РОЗДІЛ 7. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН

7.1. Основні елементи глобальної економіки

Міжнародні економічні відносини з другої половини ХХ ст. розвиваються під значним впливом процесу глобалізації. Даний процес впливає з глибокої взаємозалежності складових частин світового господарства, з його цілісності, яка посилюється в умовах широкого розгортання інтернаціоналізації виробництва та обміну, інтенсифікації інтеграційних процесів. Характерною ознакою глобалізації є посилення взаємодії і взаємозалежності в сучасному суспільстві, завдяки чому формується «світове співтовариство». Ядром цієї спільноти стала *глобальна економіка, яка працює як єдина система в режимі реального часу і в масштабі всієї планети*. Вона включає в себе такі головні елементи:

- міжнародну науково-технічну сферу;
- систему міжнародного виробництва;
- світовий ринок і міжнародну торгівлю;
- міжнародну валютно-фінансову систему.

Міжнародні науково-технічні відносини найбільш концентровано реалізуються у формуванні світового ринку технологій, «ноу-хау», патентів і ліцензій, інжинірингових та інформаційних послуг. Відповідно до тенденцій світового економічного розвитку, різко посилюється саме даний елемент глобалізації. Так, обсяг наукової діяльності подвоюється кожні 10-15 років, а кількість науковців, за даними ЮНЕСКО, за останні 50 років зростала майже в 4 рази швидше, ніж загальна чисельність населення, подвоюючись у розвинутих країнах через 7-10 років. Подвоєння кількості заявок на наукові відкриття та винаходи відбувається кожні 2,5-3 роки.

Провідні позиції в міжнародному технологічному обміні міцно утримують США, частка яких у продажі ліцензій – майже 2/3 світового обсягу. Слідом ідуть Японія, Велика Британія, Нідерланди, Бельгія, Австралія та інші країни.

Сфера міжнародного виробництва інтегрує три найголовніші процеси: міжнародну спеціалізацію і кооперування виробництва, спільну інвестиційну діяльність та спільне підприємництво. Відносини у сфері міжнародного виробництва визначають зміст, динаміку і структуру господарської взаємодії і в інших підсистемах

світової економіки. У процесі посилення глобалізації господарського життя органічно поєднуються національні та інтернаціональні форми виробництва. У цілому на названі форми міжнародного виробництва тепер припадає від 30 до 50% матеріального, фінансового й технологічного обороту світової економіки.

Світовий ринок і міжнародна торгівля. Про зростаюче значення міжнародної торгівлі свідчать такі дані: у 1900 р. обсяг світової торгівлі щодо світового валового національного продукту становив 12 %, а вже в середині 80-х років – 26 %. У зв'язку з цим розгортаються процеси, пов'язані з поглибленням міжнародного поділу праці, інтернаціоналізацією господарських зв'язків, посиленням взаємозалежності країн та регіонів світу. Втім, різко загострюється конкуренція на світових ринках товарів та послуг; зростає міжфірмовий товарообіг для економії на ринкових транзакціях. Істотні зрушення відбулись також і в структурі товарного експорту, за рахунок збільшення частки готових промислових виробів, при відповідному зменшенні питомої ваги сировинних товарів.

Міжнародна валютно-фінансова система сьогодні стала важливим функціональним елементом економічної структури світу. Річний обсяг міжнародних фінансово-валютних операцій у 10-15 разів перевищує масштаби світової торгівлі і сягає приблизно 150 трлн дол. Найхарактернішими ознаками даної системи є: наявність «плаваючих» валютних курсів; диверсифікація грошових агрегатів; функціонування розгалуженої системи міжнародних фінансових центрів; створення світової телекомунікаційної мережі (СВІФТ), яка об'єднує міжнародну валютно-фінансову систему в цілісність, і цим надає їй рис глобального характеру.

Метою міжнародної валютної системи є ефективне забезпечення платежів за експортно-імпортні операції між окремими країнами і створення умов для розвитку міжнародної системи виробництва й поділу праці. Саме тому світові гроші стали наріжним каменем міжнародної валютної системи, яка має два головні грошові блоки: резервні національні валюти та наднаціональні валюти.

Досягнення країн, які сьогодні розвиваються, багато в чому якраз стали можливими завдяки саме глобалізації, так як прями іноземні інвестиції супроводжуються модернізацією застарілих виробництв та впровадженням передових технологій в економіку цих країн. ТНК переносять туди значні потужності працевістких та матеріаломістких виробництв, створюючи нові виробництва та робочі місця.

7.2. Розвиток постіндустріального суспільства як умова пронищення глобалізації

Глобалізація є проявом постіндустріальної стадії розвитку суспільства, яка має свої характерні особливості функціонування економіки та накладає нові ознаки в стосунках між країнами світу. Якраз теорія постіндустріального суспільства і стала методологічною основою визначення закономірних кроків цивілізаційного прогресу та періодизації людської історії, яка проходить етапи доіндустріального, індустріального та постіндустріального суспільства.

Постіндустріальний тип розвитку передбачає перехід до нових базових принципів становлення світової економіки, які ґрунтуються на максимальній реалізації так званого третинного сектору суспільного виробництва – сфери послуг або сервісу. Головна передумова переходу до постіндустріального розвитку, яка пройшла апробацію в високорозвинутих країнах Заходу ще на початку 1960 х років, – науково-технічний та технологічний прогрес, що призвів до: скорочення кількості людей, які були зайняті в сільському господарстві та промисловості; зниження собівартості відповідної продукції при одночасному зростанні добробуту населення. Все це викликало великий попит на різного роду послуги, дало міцний поштовх креативності, перекваліфікації людей з урахуванням нових підприємницьких інтересів, стимулювало інноваційні рішення.

Постіндустріальне суспільство, а сучасний його етап має назву інформаційне, вважається найрозвинутішою щодо технологічного способу виробництва людською цивілізацією, яка виникає внаслідок інформаційно-комп'ютерної революції й базується на інформаційно-комунікаційних технологіях, «інтелектуальних» комп'ютерах, автоматизації та роботизації всіх сфер і галузей економіки та управління, а також є з'єднаною найповнішою інтегрованою системою зв'язку.

Інформаційний етап розвитку суспільства є радикально новим. Його принципова новизна полягає в тому, що всі процеси підтримуються новітніми інформаційними та комунікаційними технологіями, які є базисом для додаткових джерел підвищення продуктивності, створення нових організаційних форм і формування саме глобальної економіки. Інформаційні технології не є основною причиною таких змін, що зазнає суспільство на сучасному етапі його

розвитку, проте, за відсутності цих технологій, такі зміни були б неможливі. Крім того, планета стала об'єднаною в глобальну комп'ютерну мережу Інтернет, яка є підґрунтям для створення локальних інформаційних систем в міжнародному бізнесі.

У постіндустріальному суспільстві економіка базується на інформації та знаннях як основних ресурсах, тому на чільне місце висувається людський та інтелектуальний капітали, що продукують креативні ідеї та створюють інновації, а також сприяють зростанню продуктивності праці (рис. 7.1).

Концепція суспільства знань проявилася у вирішенні проблем економіки і соціального управління. Вона стала розглядатися у принципово новому соціально-політичному і технологічному контексті як чинник модернізації суспільства. Знанняперетворилося на предмет колосальних економічних, політичних і культурних інтересів настільки, що може служити для визначення якісного стану суспільства – як визначалось у всесвітній доповіді «До суспільств знання», яку підготували у ЮНЕСКО ще у 2005 р.

Рисунок. 7.1. Система взаємозв'язків світових тенденцій постіндустріального суспільства

Втім, у провідних країнах світу сьогодні вже чітко простежується тенденція не тільки до становлення економіки знань, а й до формування її креативного ядра, що носить творчо-проектний комплексний та інтегративний характер. Креативна економіка здатна інтегрувати культуру, інновації, інформацію та підприємництво у загальну технологію розвитку та на цій основі забезпечувати конкурентоспроможність суспільних систем, так як генерує продукти з найбільшою доданою вартістю. Ключовим аспектом в реалізації технологій креативного розвитку є орієнтація на довгострокову перспективу, а головний акцент ставиться на стимулювання культурної та творчої діяльності, налагодження взаємодії креативних суб'єктів, засобів їх діяльності в процесі реалізації креативного потенціалу.

Структуру постіндустріального суспільства можна зобразити у вигляді кругової моделі (рис. 2), ядром якої є саме креативна економіка. Крім того, в моделі відображено головні ресурси, що притаманні кожній складовій постіндустріального суспільства.

Рисунок. 7.2. Модель структури постіндустріального суспільства

7.3. Концептуальні основи трансформацій світових економічних стратегій в умовах глобалізації

У результаті формування глобальної економіки постає необхідність у створенні глобальних стратегій економічного розвитку, основними причинами виникнення яких є:

- зростання гомогенності світу;
- транснаціоналізація економіки;
- посилення глобальної інтеграції;
- зростання ролі метасистем;
- зниження конкурентоспроможності продуктів на глобальному ринку;
- зниження рівня впливу держави на глобальні економічні процеси.

З огляду на вище викладене, світові економічні стратегії повинні враховувати такі умови:

- 1) необхідність більшої синхронізації економічних циклів і криз, які в майбутньому не матимуть штучних кордонів;
- 2) поетапне утвердження постіндустріальної економіки як способу виробництва з характерним набором і співвідношенням ресурсів та засобів;
- 3) чітке розмежування ринкових і неринкових секторів економіки;
- 4) зміну співвідношення реальної і «віртуальної» економіки, що віддзеркалює пропорції відтворення у викривленій реальності фінансово-кредитних накопичень, які обертаються за власними законами.

Ключовими задачами при формуванні глобальної стратегії розвитку сьогодні є подолання міжнародних проблем, визначення політичного впливу країни у глобальних економічних відносинах, посилення та збільшення конкурентних переваг країни при цьому.

Для національних компаній існують три загальноприйняті стратегії – виживання, стабілізації та зростання, проте конкурентоспроможні компанії можуть здійснювати і четверту – глобальну стратегію, яка направляє фокус на світовий бізнес. Адже в сучасних міжнародних корпораціях топ-менеджери намагаються визначати збалансовані стратегії для забезпечення синергії закордонних операцій, що допомагають досягати загальних цілей. При цьому вони розглядають

кожну країну або регіон як новий ринок, який обіцяє ріст прибутків та продажів. Різні варіанти глобальних корпоративних стратегій з точки зору потреб відображає матриця (рис. 7.3).

Стратегія експорту є класичною і має низьку потребу в глобальній інтеграції, тому тут ми її не будемо розглядати.

Якщо організація вибирає *стратегію глобалізації*, це означає, що вона використовує стандартні товарні і рекламні стратегії в усьому світі. При цьому організація підвищує свою ефективність за рахунок стандартизації проектування і виробництва продукту, використання спільних постачальників, координації цін і виключення дублювання виробничих потужностей.

П о т р е б а в	В и с о к а	Стратегія глобалізації	Транснаціональна стратегія
		- Розглядає світ як єдиний глобальний ринок - Стандартизація глобальних товарних / рекламних стратегій	- Пошук балансу економічної ефективності глобалізації - Поєднання принципів стандартизації і кастомізації товарних / рекламних стратегій

г
л
о
б
а
л
ь
н
і
й

і
н
т
е
г
р
а
ц
і
ї

Н и з ь к а л ь н і й	<p>Стратегія експорту</p> <ul style="list-style-type: none"> - Фокус на вітчизняному ринку - Експорт декількох видів вітчизняних продуктів в декілька країн 	<p>Мультинаціональна стратегія</p> <ul style="list-style-type: none"> - Окремо розглядає ринок кожної країни - Адаптує продукт / рекламу до національних потреб
	Низька	Висока

Потреба у врахуванні національних особливостей

Рисунок. 7.3. Матриця глобальних корпоративних стратегій

Мультирегіональна стратегія передбачає адаптування компанії до умов конкуренції у кожній окремій країні. Таким чином, мультинаціональна компанія може бути присутньою в багатьох країнах, але при цьому їй доводиться модифікувати і адаптувати маркетинг, рекламу, проектування продукту з врахуванням специфічних потреб кожної країни. Багато компаній не погоджуються на ідею глобального ринку.

Транснаціональна стратегія покликана забезпечити і глобальну інтеграцію, і враховувати національні особливості. Реалізувати, посправжньому, дану стратегію дуже важко, так як одна її мета вимагає жорсткої глобальної конкуренції, а інша – локальної гнучкості. Але

багато компаній, які відчують посилення конкуренції та потребують підвищення глобальної ефективності, стикаються з необхідністю більш повного обліку національної специфіки.

Більшість компаній з *мультинаціональною стратегією* намагаються досягти певної глобальної інтеграції, щоб відповідати державним стандартам різних країн та місцевим вподобанням споживачів. Більшість великих міжнародних корпорацій з різними товарами та послугами намагаються використовувати мультирегіональну стратегію для одних лінійок товарів і послуг та стратегію глобалізації – для інших. Тому узгодження глобальної інтеграції з врахуванням викликів гетерогенних міжнародних ринків є складною задачею для менеджерів, але вона набирає вагомості в сучасних умовах глобальної економіки.

Стратегії для світових компаній-лідерів галузі. Конкуренційні позиції таких компаній або набагато потужніші, ніж інші, або панують над іншими. Лідери добре відомі в галузі й використовують випробувані стратегії (лідерство по витратах або за рахунок диференціації). До числа відомих міжнародних галузевих лідерів належать *Anheuser-Busch* (пиво), *Starbucks* (кава), *Microsoft* (програмне забезпечення), *McDonald's* (ресторани швидкого харчування), *Gillette* (набори для гоління), *Campbell's Soup* (концентровані супи), *Gerber* (дитяче харчування), *Wal-Mart* (роздрібна торгівля зі знижками), *Amazon.com* (електронна комерція), *eBay* (електронні аукціони) та інші.

Основні стратегічні завдання галузевого лідера – вибір методів захисту й зміцнення конкурентної позиції або завоювання домінуючої позиції. Досягнення позиції лідера галузі й великої частки ринку саме по собі є досить важливим завданням, оскільки забезпечує істотну конкурентну перевагу й рівень рентабельності, що відповідають статусу найбільшої компанії галузі. Назвемо найпопулярніші стратегії для компаній-лідерів.

Наступальна стратегія. Основна мета цієї стратегії – збереження позиції першопрохідника в галузі. Дана стратегія будується на принципі, що кращий спосіб домогтися широкої популярності й домінування на ринку – постійно випереджати конкурентів і ставити їх у становище тих, хто доганяє, та вимушено адаптується до ініціатив лідера. Роль законодавця мод у галузі змушує компанію безупинно шукати нові шляхи, наприклад: вдосконалення й відновлення бізнесу; утримання технологічного й інноваційного лідерства, лідерство з якості й споживчих властивостей товару, за рівнем обслуговування

споживачів; постійного зниження витрат; максимального спрощення для споживачів переходу від товарів конкурентів на товари лідера. До наступальної стратегії відносяться також дії, що спрямовані на розширення споживчого попиту в галузі, – проекти зі створення нових товарних ліній, адаптації товару до потреб покупців у країнах, що розвиваються, розширення спектра використання товару, залучення нових споживачів, стимулювання повторних закупів.

Про успішність наступальної стратегії говорять такі показники: 1) втримання конкурентів у позиції переслідувачів; 2) темпи росту компанії – вищі за середні по галузі; 3) захоплена частка ринку конкурентів.

*Стратегія активної оборони.*Ця стратегія полягає у створенні перешкод для діючих конкурентів і нових компаній на ринку. Мета оборонної стратегії –зберігати за собою наявну частку ринку й конкурентні переваги, а також міцно закріпитися на вже зайнятих позиціях. Дана стратегія підходить компаніям, що вже досягли домінуючого положення у своїй галузі й бояться звинувачення у порушенні антимонопольного законодавства, а також компаніям, що прагнуть витягти максимальний прибуток за рахунок свого положення лідера в ситуації, коли темпи росту галузі невисокі або подальше збільшення частки ринку не обіцяє прийнятеного прибутку. Стратегія активної оборони має на увазі також збереження темпів росту компанії на рівні не нижче середньогалузевих та інвестування коштів у підтримку конкурентоспроможності.

*Стратегія демонстрації чинності.*У цьому випадку домінуючий у галузі лідер діє жорстко й рішуче. Так, якщо конкуренти намагаються за допомогою цінових знижок й інших наступальних дій похитнути позиції лідера, то компанія може ще більше понизити ціни у відповідь на зниженняцін конкурентів; розгорнути потужну маркетингову кампанію при перших спробах конкурента відвоювати частку ринку; запропонувати привабливі умови поставок ключовим споживачам. Домінуючий лідер, у рамках стратегії демонстрації чинності, жорстко переслідує дистриб'юторів за спроби укладання угод з конкурентами.

Стратегія інтегруючої консолідації – збільшення ринкової частки за рахунок приєднання конкурентів, аж до перетворення їх у власні лінійні або автономні підрозділи. Мета таких дій – використовувати методи цінової і нецінової конкуренції, привернути стратегічного конкурента на свій бік: спочатку як рівноправного партнера, потім – перевести його в молодшого партнера, і, зрештою, перетворити його у

власний підрозділ (відбувається за допомогою приєднання фірми-конкурента, або навіть її поглинання).

Альтернативою стратегіям конкурентної боротьби між компаніями в глобальному світі є *стратегія взаємодії та співробітництва*, її ще називають – *стратегія партнерства*, яка стає дедалі популярнішою. Згідно неї, у різних галузях фірми об'єднують зусилля з різними організаціями для просування інновацій, розширення ринків і переслідування спільних цілей. Взаємні угоди і партнерство стали сьогодні реалією життя, але глибина співробітництва може бути різною. Так, організації можуть будувати свої стосунки співробітництва в різних формах – від вибору привілейованих постачальників, стратегічного ділового партнерства, створення спільних венчурних підприємств – до злиття або купівлі бізнесу. Втім, використовуючи різні глобальні стратегії, підприємства одночасно можуть здійснювати як конкуренцію, так і співробітництво.

7.4. Глобалізація і регіоналізація. Економічний націоналізм – стратегія захисту національних економік

Однією з тенденцій розвитку глобалізації світогосподарських відносин є створення глобального органу (або органів) управління, який контролюватиме процеси взаємодії між країнами та угрупованнями. До так званого «глобального уряду» входять такі міжнародні організації, як МВФ, Світовий банк, ВТО та інші. Набуваючи повноважень глобальних регуляторів, вони виконують функції глобального управління, контролюючи та регулюючи в основному політичні та економічні відносини між країнами світу.

Втім, регіоналізація світової економіки стала одним з найважливіших проявів процесу економічної інтеграції. Якщо на початку ХХ ст. спостерігалася експансія глобальних імперій, то вже наприкінці цього століття відбувся розпад їх і значна регіоналізація світової економіки, політики та міжнародних відносин. Сучасні процеси регіоналізації та глобалізації дедалі більше стають взаємними тенденціями, що посилюються, в межах глобальної економічної системи.

Глобалізація сприяє розвитку інтернаціоналізації і, як наслідок, регіоналізації та транснаціоналізації. Створюються регіональні угруповання, що мають за мету нарощування обсягів виробництва та

торгівлі між країнами, створення преференцій та зниження бар'єрів у торгівельно-економічній діяльності.

Регіональні економічні угруповання формуються на компактній території з країн, які мають спільні риси в економіці та інтенсивні економічні зв'язки, а також спільні цілі подальшого економічного розвитку. У регіональних інтеграційних об'єднаннях формується дієвий механізм, який сприяє поєднанню національних економік у єдине ціле. Складовими цього механізму є: Статут об'єднаної організації, який визначає її цілі та методи діяльності; наднаціональні керівні органи; узгоджену економічну політику. За просторовою ознакою можна виділити макрорегіональний, мезорегіональний і мікрорегіональний рівні інтеграції.

На макрорегіональному рівні формуються наддержавні організації, які складаються з цілісних економік держав, що розташовані на досить великому просторі. Таких організацій на сьогодні вже кілька десятків на всіх континентах планети. Серед найбільш відомих – Європейський Союз, Азіатсько-Тихоокеанське Співробітництво, Північноамериканська угода про вільну торгівлю.

На мезорегіональному рівні інтеграційний процес відбувається у формі співпраці між прикордонними адміністративно-територіальними утвореннями держав. Прикладом можуть служити євро регіони (серед них є і за участю українських територіальних одиниць – «Нижній Дунай», «Карпати»).

На мікрорегіональному рівні формуються такі територіальні об'єднання: спеціальні економічні зони (СЕЗ), кластери.

На теперішній час вже налічується велика кількість регіональних інтеграційних об'єднань різних рівнів.

Отже, забезпечення національного, регіонального і глобального контролю є пріоритетною задачею для глобальних гравців сьогодні, а саме для країн та угруповань. Механізмом протидії безпеки розвитку при цьому виступають стратегії безпеки, антикризові стратегії. Ключову роль у сучасних світових економічних відносинах відіграють національні стратегії розвитку.

Поступовий процес інтеграції економік, що будується на взаємовигідному партнерстві країн різних культур, рівнів економічного розвитку та геополітичного становища, сприяє формуванню єдиного глобального простору. Конкуренція на глобальному рівні передбачає створення угруповань, нових організацій, глобальних корпорацій, внаслідок чого дедалі гострішою

стає проблема захисту національних інтересів, яка залежить від ефективності застосування як міжнародних, так і глобальних механізмів управління та формування зваженої глобальної стратегії економічного розвитку.

Глобальна стратегія економічного розвитку держави – це довгостроковий план її діяльності, що:

- 1) базується на внутрішніх ресурсах та можливостях країни;
- 2) складається з системи глобальних цілей об'єднання, з яким асоціює себе країна;
- 3) ключовими факторами впливу на який є діяльність інших країн та угруповань;
- 4) реалізація якого забезпечує досягнення глобальної стратегічної мети або позиції країни у глобальному економічному просторі.

Сучасні принципи формування стратегії економічного розвитку держави ускладнилися умовами функціонування, набрали глобальних рис і зараз утворюють поняття «глобальної стратегії економічного розвитку», де на перший план виходять цілі та пріоритети економічної діяльності країни, які засновані на принципі взаємодії та мають глобальний характер.

Глобалізація вносить істотні поправки в процес пошуку оптимального механізму державного регулювання. Наведемо їх положення:

1) державі дедалі все складніше утримувати можливості ефективно використовувати традиційні важелі макроекономічного регулювання, а саме: імпортні бар'єри та експортні субсидії, курс національної валюти і ставку рефінансування центрального банку. У таких умовах національні держави вже втрачають можливість ефективно регулювати власну економічну систему, навіть з використанням найсучасніших методів;

2) деякі економічні процеси, особливо у валютно-кредитній сфері, набули глобального характеру, і тепер не підпадають під регулюючий вплив держави, так як для цього необхідні узгоджений вплив та заходи багатьох країн і міжнародних організацій (МВФ, Світовий банк, СОТ). Держава поступово втрачає можливість здійснювати абсолютний контроль на власному економічному просторі;

3) сьогодні державний суверенітет втрачає власний докорінний зміст. Володіння територією, охорона її від зазіхання ззовні і організація експлуатації природних багатств, що знаходяться на ній, були й досі формально залишаються природними функціями держави.

Проте, вже на ранніх стадіях інтернаціоналізації економіки держави змушені були вступати між собою у договірні відносини та брати на себе різні обов'язки, які обмежували свободу дій національних урядів, тобто де-факто звужували державний суверенітет.

У сучасному світовому порядку все частіше виникає таке поняття, як країна-система чи держава-регіон. «Країна-система», зазвичай, може бути представлена державою, яка в цілях реалізації власних гео економічних інтересів формує самостійну систему інтернаціоналізованих відтворювальних циклів. Їх ланками виступають національні транснаціоналізовані структури, яким делегується реалізація національних інтересів у гео економічному просторі.

Найяскравішим прикладом даного феномена є Сполучені Штати Америки. Умовно США можна уявити як країну-систему, що оточена концентричними колами «провінцій» і залежних країн. Кордони такої країни, фактичні, а не номінальні, охороняються міццю збройних сил США, так як їх розглядають не як адміністративно-політичний контур держави, а «зони національних інтересів», що поступово охоплюють усю планету.

Існують й інші формати реалізації феномена країни-системи (держави-регіону). Наприклад, Шенген, який є навіть більш характерним представником даного сімейства, оскільки не претендує на роль глобального регулюючого органа. Зараз, одержуючи візу в європейську країну, що входить у шенгенську зону, ви читаєте на ній (хоча і різними мовами) напис «Держави Шенгена», а не назву тієї чи іншої національної держави.

Ще одним прикладом країни-системи є Китай чи, точніше, Великий Китай, що включає КНР, який приєднав Гонконг, поглинув Макао, Тибет. У цілому ж, культурно-цивілізаційне коло даної країни-системи містить у собі цілі держави, такі як Сінгапур (90 % населення якого – китайці), всю південно-східну діаспору, що розкидана по всьому світі. Тому китайський світ можна вважати новим форматом країни-системи, що виходить за рамки національної держави.

Суверенні права держав в глобалізованому світі обмежуються не тільки в проведенні власної економічної політики, а й на національну власність. У керівництві МВФ і Світового банку розглядається концепція про застосування норм приватного комерційного права, на основі якого держава-боржник може бути оголошена банкрутом і щодо неї вводиться зовнішнє управління економікою. Тому сьогодні

держави повертаються обличчям до економічного націоналізму як стратегії захисту власних інтересів. Головною метою економічного націоналізму є забезпечення переходу від сировинної до високотехнологічної економіки.

Економічний націоналізм – це перманентне зростання національної економіки, експорту національної продукції, стимулювання власного виробництва та захист вітчизняного виробника шляхом політики протекціонізму та сприяння в державних дотаціях і доступних кредитах для підприємств. Свого часу шляхом впровадження політики економічного націоналізму пішли Велика Британія, США, Китай, Японія, Німеччина, Франція, Південна Корея та інші держави світу.

Отже, економічний націоналізм – це економічна політика, що базується на двох принципах: для того, щоб розвинути власну державу, націю чи територію, потрібно розвивати економіку. А щоб вона розвинулась, повинні бути сформовані чинники не тільки національної держави, а також і національно-етнічних груп, якщо вони існують в межах держави.

Запитання та завдання для перевірки знань:

1. Розкрийте поняття глобальна економіка та назвіть головні елементи, які вона включає.
2. Охарактеризуйте головні елементи глобальної економіки.
3. Поясніть, у чому полягає принципова новизна інформаційного етапу розвитку суспільства.
4. Назвіть систему взаємозв'язків світових тенденцій постіндустріального суспільства.
5. Які причини створення глобальних стратегій економічного розвитку?
6. Назвіть стратегії для світових компаній-лідерів галузі.
7. Охарактеризуйте макрорегіональний, мезорегіональний і мікрорегіональний рівні стратегії інтеграції.

Практичні завдання:

1. Обґрунтуйте елементи моделі структури постіндустріального суспільства.
2. Можливості та загрози глобальної економіки.

Питання для самостійного вивчення:

1. Головні передумови переходу до постіндустріального суспільства та країни Заходу, що побудували інформаційне суспільство.
2. Генезис та сутність категорії «глобальна стратегія економічного розвитку».
3. Міжрегіональні суперечності в спільному європейському економічному просторі.
4. Роль і функції держави в умовах глобальної економіки.

Термінологічний словник:

Глобальна економіка – це система, яка працює в режимі реального часу і в масштабі всієї планети. Вона включає в себе такі головні елементи: міжнародну науково-технічну сферу; систему міжнародного виробництва; світовий ринок і міжнародну торгівлю; міжнародну валютно-фінансову систему.

Постіндустріальний тип розвитку передбачає перехід до нових базових принципів становлення світової економіки, які ґрунтуються на максимальній реалізації так званого третинного сектору суспільного виробництва – сфери послуг або сервісу.

Інформаційне суспільство – це найрозвинутіша щодо технологічного способу виробництва людська цивілізація, яка виникає внаслідок інформаційно-комп'ютерної революції.

Креативна економіка – це економіка, яка здатна інтегрувати культуру, інновації, інформацію та підприємництво у загальну технологію розвитку та на цій основі забезпечувати конкурентоспроможність суспільних систем.

Стратегія глобалізації – це стратегія, що використовує стандартні товарні і рекламні стратегії в усьому світі. При цьому організація підвищує свою ефективність за рахунок стандартизації проектування і виробництва продукту, використання спільних постачальників, координації цін.

Мультирегіональна стратегія – це стратегія, яка передбачає адаптування компанії до умов конкуренції в кожній окремій країні. Компанія з такою стратегією може бути присутньою в багатьох країнах, але при цьому їй доводиться модифікувати і адаптувати маркетинг, рекламу, проектування продукту з врахуванням специфічних потреб кожної країни.

Мультинаціональна стратегія – це стратегія, яка намагаються досягти певної глобальної інтеграції, щоб відповідати державним стандартам різних країн та місцевим вподобанням споживачів.

Економічний націоналізм – це перманентне зростання національної економіки, експорту національної продукції, стимулювання власного виробництва та захист вітчизняного виробника шляхом політики протекціонізму та сприяння в державних дотаціях і доступних кредитах для підприємств.

Список літературних джерел:

1. Гелд Д. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / Гелд Д., Мак Грю Е., Голдблат Д., Перратон Дж. / Пер. з англ. Переднє слово Ю. Павленка. – К.: Фенікс, 2003. – 586 с.

2. Глобальний конкурентний простір: монографія / О. Г. Білорус та ін. – К. : КНЕУ, 2007. – 680 с.

3. Глобальные трансформации и стратегии развития: монография / О. Г. Белорус, Д. Г. Лукьяненко. – Киев: Ориане, 2000. – 424 с.

4. Дафт Р. Менеджмент. 8-е изд. / Пер. с англ. Под ред. С. К. Мордвина. – СПб.: Питер, 2010. – 800 с.

5. Європейська інтеграційна політика : навч. посіб. / [А. М. Поручник, В. І. Чужиков, Д. О. Ільницький, О. А. Федірко] ; за загл. ред д-ра екон. наук, проф.. В. І. Чужикова. – К. : КНЕУ, 2010. – 451 с.

6. Жаворонкова Г.В. Менеджмент в інформаційній економіці: теорія та практика : Монографія /Г.В. Жаворонкова. – Умань: ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. – 352 с.

7. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 116 с.

8. Каймашнікова К.С. Генезис та сутність категорії «глобальна стратегія економічного розвитку» / Каймашнікова К.С. // Науковий вісник Херсонського державного університету. 36. наук. праць. – 2014. – Вип. 7. Ч.1. – С. 92–95.

9. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. пос. / [Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, Н. С. Логвінова та ін.]; За ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, І. В. Ліганенко: [2-ге вид.]. – К. : ЦУЛ, 2009. – 356 с.

10. Спільний європейський економічний простір: гармонізація міжрегіональних суперечностей : Моногр. / Д.Г. Лук'яненко (ред.), В.І. Чужиков (ред.). – К.: Інститут сучасного підручника, 2007. – 544 с.

РОЗДІЛ 8. СТРАТЕГІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

8.1. Основні елементи міжнародних інтеграційних стратегій

Найбільш суттєвим виміром розвитку та функціонування міжнародних економічних відносин, як підсистеми світового господарства, є економічна інтеграція, яка відбувається унаслідок поглиблення міжнародного та наднаціонального світогосподарського поділу праці. На певному етапі розвитку цього процесу економічні відносини між країнами світу характеризуються вже не тільки торговими, а й тісними виробничими, фінансовими зв'язками.

Економічна інтеграція – це процес зближення національних економік шляхом утворення єдиного економічного простору для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, робочої сили через національні кордони. Національні економіки, спеціалізуючись на певних товарах і послугах, у той же час доповнюють одна одну в системі світового господарства. Термін «інтеграція» походить від латинського «*integrare*» – цілий і означає утворення цілісної системи.

Міжнародна економічна інтеграція є процесом об'єднання держав, національних ринків, національних господарств в єдину організаційно-інституціональну економічну структуру, в рамках якої здійснюються торгівельні, виробничі, фінансові, технологічні та інші зв'язки. Метою економічної інтеграції є розширення економічного простору вільної торгівлі, вільного переміщення капіталу, робочої сили, технологій між країнами-членами інтеграційних утворень та підвищення ефективності використання наявних і потенційних переваг регіону.

Міжнародні інтеграційні стратегії є специфічними системами, які включають певні елементи:

- принципи формування інтеграційних угруповань;
- організаційні форми інтеграції та їх еволюцію;
- географічну сферу інтеграційних процесів;
- інтеграційні інститути.

Інтеграція відбувається під впливом як позитивних, так і негативних факторів.

<i>Позитивні фактори, що обумовлюють інтеграційні процеси</i>	<i>Негативні фактори, що обумовлюють інтеграційні процеси</i>
зростання рівня розвитку	гострі протиріччя і конкуренція на

продуктивних сил, що обумовлює масштаби виробництва продукції в різних галузях, які перевищують потреби внутрішніх ринків	світових ринках, що стримує розвиток, підвищує витрати, знижує прибуток;
інституціоналізація міжнародних економічних відносин (формування міжнародних організацій)	націоналізм
поглиблення міжнародного поділу праці	проведення протекціоністської політики;
наростаючі темпи і масштаби міждержавного переміщення товарів, капіталів, робочої сили	антидемпінгові розслідування, які часто ущемляють інтереси країни
інтернаціоналізація фінансових і валютних операцій	тіньова економіка
використання нових форм міжнародних розрахунків, фінансових інструментів (деривативів) – ф'ючерсів, опціонів, свопів та ін.; а також зустрічних, бартерних, давальницьких операцій	встановлення високих митних бар'єрів окремими державами, що виражається в податкових пільгах національним компаніям-експортерам, у державній допомозі своїм компаніям (закупівля товарів за високими цінами, надання субсидій)
утворення ТНК, транснаціональних банків, різних посередницьких інститутів (інвестиційних банків, страхових та інших фондів)	незаконні фінансові і валютні операції

Інтеграційний рух істотно прискорився з середини ХХ століття, коли він став невід'ємним атрибутом системи світового господарства. У ХХІ інтеграція поширюється як територіально, охоплюючи нові країни і регіони, так і вглиб, втягуючи практично всі галузі світової економіки – виробництво товарів і послуг, торгівлю, валютно-кредитну сферу, а також інформаційне середовище, науку, культуру.

Утворення, функціонування і розвиток міжнародних інтеграційних угруповань здійснюються на основі певних принципів, серед яких виокремлюють:

- добровільність входження і виходу з угруповань;

- інституціоналізація інтеграційної системи, тобто створення єдиної організаційної структури управління і регулювання зовнішньоекономічних стосунків і рамках даної системи;

- обов'язковість виконання всіма країнами-членами інтеграційного угруповання всіх законів, рішень і постанов, що виробляються і приймаються інтеграційними інститутами;

- врахування різноманітності, національних особливостей в економічній, соціальній, політичній системах країн-учасниць інтеграційних формувань.

Інтеграція має різні прояви:

- кооперативні зв'язки між виробничими структурами держав;

- формування міжнародних органів та організацій;

- регіональні інтеграційні об'єднання;

- діяльність ТНК і транснаціональних банків та ін.

Процес інтеграції відбувається на двох найбільш рівнях: глобальному та регіональному. На початковому рівні він має білатеральну форму (тобто зміцнення економічних відносин між двома країнами). Поступово інтеграційні процеси поширюються на регіональний рівень і набувають глобального характеру. Фактично, обидва процеси – глобалізація і регіоналізація – відбуваються одночасно та у взаємозв'язку. Різниця в тому, що глобальна форма інтеграції територіально не локалізована. Наприклад, в Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), крім європейських держав, входять Австралія, Єгипет, Ізраїль, Кіпр, Марокко, Мексика, Нова Зеландія, Республіка Корея, США, Японія, а також азіатські республіки СНД.

Інтеграційні процеси в сфері економічних відносин спричиняють такі ефекти:

- ефект торгівлі, який полягає в тому, що утворюються нові масштабні ринки;

- інвестиційний ефект, який призводить до формування нового «інвестиційного поля», внаслідок чого капітал використовується у даному інтеграційному угрупованні; зростають припливи іноземного капіталу з третіх країн;

- соціальних ефект, який забезпечує підвищення життєвого рівня в регіоні, добробуту населення. Регіональна інтеграційна політика сприяє вирівнюванню життєвих критеріїв країн-членів об'єднань;

- політичний ефект полягає у формуванні нової політичної спільноти, політичного простору, що сприятиме попередженню військово-політичних і соціально-політичних конфліктів;

- загальноекономічний ефект виявляється в тому, що формується єдина відтворювальна система, ефективність якої досягається за рахунок системного ефекту;

- покращується розміщення продуктивних сил по галузях;

- відбувається поліпшення фірмової структури через зростання числа міжнародних компаній і банків, розвиток системи зв'язку між крупними, середніми і дрібними компаніями на міжнародному рівні;

- еволюційний ефект виявляється у тому, що інтеграційне об'єднання є організмом, що більш рухливо розвивається порівняно з іншими структурами в світовій економіці.

До визначальних сфер інтеграції в галузі економіки необхідно віднести наступні:

- митна система;

- сфера обігу експортно-імпортової торгівлі;

- сфера виробництва;

- міжнародний рух факторів виробництва (капіталу, робочої сили);

- соціальна, податкова, трудова політика;

- фінансова, валютна системи.

За ступенем розвитку інтеграційного процесу виділяють такі *рівні або стадії регіональної інтеграції*:

1) *зона преференційної торгівлі*. На цьому рівні лібералізується торгівля деякими товарами і послугами між країнами-членами. На цій території застосовують пільгове оподаткування, митне регулювання і кредитування;

2) *зона вільної торгівлі*. Знімаються тарифи в торгівлі між членами об'єднання на всі товари і послуги, а в торгівлі з третіми країнами кожен член об'єднання здійснює власну тарифну політику; прикладом може служити Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА); Європейська Асоціація Вільної Торгівлі (ЄАВТ);

3) *митний союз*. Члени об'єднання встановлюють єдиний тариф в торгівлі з третіми країнами;

4) *спільний ринок*. Лібералізується не тільки торгівля, а й рух факторів виробництва. Приклад – МЕРКОСУР;

5) *економічний і валютний союз*. Здійснюється єдина політика у всіх сферах господарства і впроваджується спільна валюта. Поки що єдиним прикладом є Європейський Союз.

Таким чином, сучасна система інтеграційних утворень включає різні по своїй організаційній структурі форми, які істотно відрізняються одна від одної. Кожна з цих форм характеризується своїми особливостями інтеграційних стратегій.

8.2. Особливості стратегій розвитку ЄС, НАФТА, MERCOSUR, АСЕАН

На теперішній час налічуються десятки регіональних інтеграційних об'єднань різних рівнів: Європейський Союз (ЄС), Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), Співдружність Незалежних Держав (СНД), Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС), Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Рада арабської економічної єдності (РАЕС), Шанхайська організація співробітництва (ШОС), Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА), Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛААІ), Південний спільний ринок (МЕРКОСУР), Економічне співробітництво держав Західної Африки (ЕКОВАС), Митний і економічний союз Центральної Африки (ЮДЕАК) та інші.

Найбільший вплив серед них в економіці та політиці відіграють Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська угода про свободу торгівлі (НАФТА), Спільний ринок країн Південної Америки (MERCOSUR), Асоціація країн Південно-Східної Азії (ASEAN).

Найвищого рівня розвитку міжнародна інтеграція досягла у європейському регіоні. Провідну роль для економічного відродження Європи після Другої світової війни відіграв «план Маршалла», що почав діяти влітку 1947 року. Згідно цього плану, всім державам континенту пропонувалась допомога для відновлення економіки, але прийняли її тільки країни Західної Європи. Для забезпечення виконання «плану Маршалла» в 1947 році було створено Організацію європейського економічного співробітництва, пізніше – Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), а в 1949 році – Рада Європи.

У 1948 році був створений Бенілюкс (Бельгія, Нідерланди, Люксембург) – митний союз, що стає моделлю нового різновиду економічного співробітництва країн Західної Європи.

Вихідним моментом для формування Європейського союзу було підписання 18 квітня 1951 року Паризького договору про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), до якого увійшли Бельгія, Нідерланди, Люксембург, ФРН, Франція, Італія.

25 березня 1957 року країни-члени ЄОВС підписали Римську угоду про створення Європейського економічного співтовариства та Європейського співтовариства з атомної енергетики – Євроатома. Метою Римської угоди було:

- 1) організація співтовариства;
- 2) створення спільного ринку шляхом усунення перешкод для вільного руху капіталів, робочої сили, товарів та послуг;
- 3) розробка спільної зовнішньої, торговельної, аграрної, транспортної політики та політики в галузі рибальства;
- 4) узгодження економічної та соціальної політики, а також співпраця в галузі ядерних досліджень з мирними цілями.

За період з липня по листопад того ж року угоду ратифіковано всіма парламентами країн «шістки» – Бельгії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Федеративної Республіки Німеччини та Франції.

Головною метою ЄЕС було створення митного союзу, що передбачало вільний рух товарів та послуг, відміну квот і обмежень у міждержавній торгівлі, лібералізацію міграції робочої сили та капіталу. Водночас, в угоді не розглядались питання макроекономічної та зовнішньої політики країн.

У травні 1960 року було створено Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ), до якої увійшли Австрія, Данія, Норвегія, Португалія, Швеція, Швейцарія та Велика Британія. На відміну від ЄЕС та Євроатома, що ставили перед собою політичні цілі, ЄАВТ була суто економічною організацією.

У перші десять років з початку існування ЄЕС (1957-1967 років) йшло активне формування зони вільної торгівлі. У 1968 році було утворено митний союз.

Рішення про утворення економічного й валютного союзу зі спільною валютою було прийнято в 1969 році на конференції в Гаазі. За планом Тіндеманса (прем'єр-міністра Бельгії, який запропонував план такого союзу) валютний союз мав бути утворений вже до кінця

1980 року. Але всі члени ЄЕС були до цього готові, оскільки відбулося розширення організації. Вступ до ЄЕС нових країн призвів до посилення розбіжностей між членами в їх економічному розвитку, що гальмувало проведення єдиної валютної політики. Проте в 1979 році було утворено Європейську валютну систему (ЄВС), яка стала кроком до валютного союзу.

Важливим заходом щодо утворення економічного й валютного союзу стало прийняття в 1987 році Єдиного європейського акту, який проголосив злиття економічної інтеграції та політичного співробітництва в єдиний процес. Актом передбачалося завершення побудови єдиного Спільного ринку до кінця 1992 року. Це означало остаточне усунення перепон у взаємній торгівлі (зокрема, різних стандартів в країнах, різного національного законодавства щодо ведення бізнесу тощо).

Політична, економічна й валютна інтеграція Західної Європи була зафіксована Маастріхтською угодою про Європейський Союз (грудень 1991 року). Ця угода запровадила нові форми співробітництва між урядами країн-членів, зокрема з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки, а також у сфері правосуддя та внутрішніх справ. Через доповнення існуючої системи Співтовариств такою міжурядовою співпрацею, Маастріхтською угодою було засновано Європейський Союз. Договір набув чинності 1 листопада 1993 року, після його ратифікації усіма сторонами.

Данія, Ірландія та Велика Британія вступили до Європейського Союзу у 1973 році, Греція – у 1981 році, Іспанія та Португалія – у 1986 році, Австрія, Фінляндія та Швеція – у 1995 році.

У 90-х років ХХ ст. перед ЄС вперше реально постала перспектива збільшення кількості країн-членів за рахунок країн Центральної та Східної Європи. Умови прийняття цих країн до ЄС були сформульовані Європейським Союзом у Копенгагені у червні 1993 року і отримали назву «копенгагенські критерії», серед яких виділяють політичні, юридичні та економічні.

Політичні критерії передбачають стабільність інституту дій, що забезпечують демократію, імперативність закону, права та інтересів людини.

Юридичні – враховують спроможність взяти зобов'язання, пов'язані з членством у ЄС.

Економічні критерії передбачають:

- встановлення рівноваги між попитом і пропозицією внаслідок взаємодії ринкових сил;
- лібералізацію цін та торгівлі;
- відсутність відчутних бар'єрів, які обмежують доступ до ринку (створення нових фірм) та вихід із нього (банкрутство);
- національну юридичну систему, що регулює права власності, реалізацію законів та контрактних зобов'язань;
- макроекономічну стабільність, складником якої є стабільність цін, державних фінансів та балансу зовнішніх розрахунків;
- наявність широкого консенсусу щодо ключових складників та цілей економічної політики;
- достатній рівень розвитку фінансового сектору, здатного перетворювати заощадження на інвестиції у виробництво;
- спроможність конкурувати та витримувати тиск ринкових сил на внутрішньому ринку Європейського Союзу;
- наявність функціонуючої ринкової економіки, рівень стабільності якої достатній для того, щоб економічні агенти ухвалювали рішення в передбачуваному середовищі;
- достатню кількість за прийнятими цінами фізичного та людського капіталу, включаючи інфраструктуру (постачання енергії, телекомунікації, транспорт тощо), досить високий потенціал освіти, науки;
- вплив держави та чинного законодавства на конкурентоспроможність засобами торговельної політики, шляхом проведення відповідної політики в галузі конкуренції та надання державної допомоги середнім та малим підприємствам тощо;
- достатній рівень та динаміку торговельної інтеграції країни з Союзом до вступу (враховуються обсяги та структура торгівлі з країнами – членами Союзу);
- частку малих фірм (малі фірми швидше отримують позитивні здобутки від поліпшення доступу до ринку, а великі фірми меншою мірою спроможні адаптуватися до нових умов).

1 травня 2004 року відбулося найбільше розширення Європейського Союзу. До його складу увійшли 10 нових країн: Естонія, Латвія, Литва, Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, Мальта, Кіпр. 1 січня 2007 року членами Європейського Союзу стали Румунія та Болгарія. У 2013 році до ЄС вступила Хорватія, яка є на даний час останнім учасником п'ятої фази

розширення за формулою «10+2+1». Умовами для вступу цих країн до ЄС стали реформування економіки та соціальної сфери, боротьба з організованою злочинністю й корупцією.

Історія ЄС знає не тільки його розширення. Вихід Великої Британії з ЄС або Brexit став питанням, яке неодноразово порушувалося консервативними та націоналістичними партіями. На референдумі 23 червня 2016 року більшість британців проголосувала за Brexit. Офіційно Brexit був запланований на квітень 2019 року, проте його відкладали неодноразово на майбутнє, через суперечки ЄС та Британії щодо умов подальшої співпраці та самого виходу країни із ЄС. У липні 2019 року прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон взяв остаточний курс на вихід країни з ЄС, що й відбулося 31 січня 2020 року.

На сьогоднішній день Європейський Союз нараховує 27 держав-членів. Країнами-кандидатами на членство є Туреччина та Північна Македонія. У 2014 році було підписано Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. 1 вересня 2017 року, після тривалого процесу ратифікації, ця Угода стала демонстрацією нового формату відносин України та ЄС на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції.

До країн-кандидатів висуваються такі три головні вимоги щодо вступу:

- бути географічно європейською державою;
- прагнути до членства в ЄС;
- бути усталеною демократією.

Ці вимоги доповнюються ще двома важливими критеріями вступу:

- бути ефективною ринковою економікою;
- адаптувати національне законодавство до законодавства ЄС.

Нині ЄС являє собою найвищий ступінь європейської економічної і політичної інтеграції. Європейський Союз базується на трьох засадах:

- 1) Європейське співтовариство (ЄОВС, ЄЕС, Євратом) з доповненням формами співробітництва, передбаченими Угодою про Європейський Союз (Маастрихтська й Амстердамська угоди);
- 2) спільна зовнішня політика і політика у сфері міжнародної безпеки;
- 3) співробітництво у внутрішній та правовій політиці.

Значення утворення ЄС як інтеграційного угруповання виявляється в наступному:

- вперше в історії розвитку людського суспільства в рамках багатодержавного регіону утворюється особлива наднаціональна міждержавна форма організації економічного і політичного життя, єдиний правовий простір;

- розроблена і функціонує раціональна система інституціоналізації інтеграційних процесів;

- в рамках ЄС взаємодіють дві категорії інститутів: національно-державні та наднаціональні, або міждержавні. Така взаємодія сприяє підтримці балансу між інтересами окремих членів ЄС та загальними інтересами Європейського Союзу.

На відміну від інтеграційних процесів у ЄС, де вони відбувалися зверху вниз (від урядів і державних органів), у Північній Америці інтеграція відбувалася знизу вгору (співробітництво розпочиналося з мікрорівня між американськими та канадськими корпораціями та, з часом, перейшло до макрорівня).

Інтеграційні зв'язки між США і Мексикою розпочалися наприкінці 1980-х років. Канада згодом теж приєднується до переговорного процесу, який завершився у вересні 1992 року підписанням тристоронньої угоди про створення *Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА) – North American Free Trade Agreement (NAFTA)*.

Ця угода набрала чинності 1 січня 1994 року. Вона започаткувала виникнення найбільшого ринку в Америці, що охопив три національні економіки – США, Канади, Мексики, які є істотно різнимиза економічним розвитком. Не зважаючи на те, що основною сферою даної інтеграційної угоди є міжнародна торгівля, вона включає й інші напрями в своїй діяльності (питання інвестування, обміну послугами інтелектуальної власності, додаткові угоди по економіціта трудовому співробітництву тощо).

Основні напрями інтеграційної стратегії даного угруповання:

- зняття бар'єрів у торгівлі та сприяння вільному просуванню товарів і послуг між країнами;

- встановлення справедливих умов конкуренції у межах об'єднання;

- значне збільшення можливостей для інвестування між цими країнами;

- забезпечення необхідної та ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності в кожній з країн;
- ефективне виконання і застосування даної угоди для врегулювання суперечок;
- встановлення рамок для майбутньої регіональної багатосторонньої співпраці з метою розширення і посилення переваг даної угоди.

Для США Північноамериканська угода була покликана забезпечити приріст не лише економічної, але й геополітичної потужності Сполучених Штатів. Вона передбачала: вільний рух американських товарів і послуг, вільний доступ для американських інвестицій, захист прав інтелектуальної власності, зростання конкурентоспроможності, використання нових регіональних порівняльних переваг за рахунок об'єднання високих технологій і інвестицій США з дешевою робочою силою Мексики і дешевими багатими природними ресурсами обох країн-сусідів.

Крім того, шляхом утворення і зміцнення НАФТА, США могли чинити тиск на торговельних партнерів у Європі та Азії у напрямі їх більшої готовності до компромісів на переговорах у рамках СОТ. Створенням НАФТА, США змогли переслідувати як короткострокові, тактичні цілі, так і довготермінові, стратегічні.

Зростаючий протекціонізм США став створювати серйозну перешкоду канадському експорту, а, отже, й економічній безпеці країни. Тому зацікавленість Канади в доступі на ринок США, з метою внутрішнього економічного зростання, стала основною причиною вступу Канади в НАФТА. Зацікавленість Канади в утворенні НАФТА ґрунтувалася на тому, що економічне зростання, зайнятість і високий рівень життя в Канаді значною мірою залежить від розширення доступу на зовнішні ринки. Канада намагалася забезпечити економічну безпеку через підтримку та участь у СОТ і, особливо, на основі угод з основним торговельним партнером – США, на які припадає 75-80 % експорту або 20 % ВВП Канади.

Вимогами канадських ділових кіл було підписання Угоди, яка повинна була б сприяти реструктуризації економіки Канади через ослаблення втручання держави і надання свободи дії ринковим силам. Крім того, з утворенням НАФТА, зріс приплив капіталу, нових технологій із США, а також обсяг безмитної експортно-імпоротної торгівлі з Мексикою.

Для Мексики НАФТА була необхідна для успішного здійснення економічних реформ, модернізації економіки. Для неї було важливо отримати доступ до ринку США, збільшення потоку інвестицій, включаючи повернення мексиканських капіталовкладень. Участь Канади в переговорах надавала Мексиці можливість відкриття нового експортного ринку.

У результаті входження в об'єднання, зросли обсяги прямих інвестицій США і мексиканських інвестицій в США. За допомогою НАФТА, Мексика трансформувалася в експортуючу країну, в першу чергу, проміжної промислової продукції. Через регіональне інтегральне утворення Мексика стала поступово інтегруватися в глобальну економіку і, з однієї із найбільш закритих економік, перетворилася за короткий час в одну з найбільш відкритих.

НАФТА була найбільшою в світі регіональною зоною вільної торгівлі (близько 30% світового ВВП). Але ця організація вже стає історією. 30 листопада 2018 року США, Мексика і Канада підписали нову торговельну угоду USMCA (англ. Agreement between the United States of America, the United Mexican States, and Canada), яка замінить Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (НАФТА).

Серед інтеграційних угруповань Латинської Америки особливе місце займає *Спільний ринок країн Південної Америки (МЕРКОСУР)*, або *Mercado Común del Sur (MERCOSUR)*, утворений в 1991 році на основі договору, підписаного Аргентиною, Бразилією, Парагваєм, та Уругваєм. 29 червня 2012 року членство Парагваю за порушення демократичних цінностей було призупинено до квітня 2013 року.

У цей час союз схвалив приєднання з 31 липня 2012 року Венесуели (членство останньої призупинено 5 серпня 2017 року).

МЕРКОСУР охоплює 60 % території Латинської Америки. За розмірами та економічним потенціалом МЕРКОСУР є другим митним союзом після ЄС і третьою зоною вільної торгівлі після ЄС та НАФТА.

Особливості даного інтеграційного угруповання полягають в наступному:

- засновниками МЕРКОСУР є найбільш розвинені (у економічних відносинах) країни Латинської Америки (Бразилія і Аргентина);

- за своїми економічними показниками МЕРКОСУР займає четверту сходинку після ЄС, НАФТА, АТЕС;

- МЕРКОСУР є найбільшим інтеграційним ринком Латинської Америки: на його частку доводиться 45 % населення даного регіону, 50 % сукупного валового продукту, більше 60 % сукупного обсягу товарообігу, понад 40 % загальної суми накопичених прямих інвестицій;

- МЕРКОСУР має в своєму розпорядженні розвинену, досить ефективну інституційну структуру: Рада спільного ринку (законодавчий і консультативний орган); Група спільного ринку – виконавчий орган; арбітражний суд; 10 технічних комісій, що займаються питаннями торгівлі, митного регулювання, валютно-фінансової політики, наземного і морського транспорту, сільського господарства та ін.;

- життєздатність і ефективність МЕРКОСУР підтверджується підвищеною зацікавленістю до цього угруповання з боку західноєвропейських держав, в першу чергу Європейського Союзу.

У програмі МЕРКОСУР поставлені цілі, завдання, засоби їх вирішення, а також визначені перспективи розвитку інтеграції. Інвестиційна стратегія об'єднання переслідує наступні цілі:

- лібералізація зовнішньоторговельних стосунків;
- досягнення більшої незалежності і самостійності на світових ринках, підвищення рівня конкурентоспроможності, розширення і зміцнення позицій на цих ринках;
- істотне підвищення рівня економічного і соціального розвитку.

Для досягнення цих цілей, використовується певна система засобів, інструментів, серед яких виділяються такі:

- зниження і подальша ліквідація митних зборів на переважну більшість товарів (до теперішнього часу повністю ліквідовані митні збори усередині угруповання);
- вільний рух факторів виробництва;
- єдина митна політика по відношенню до третіх країн;
- координація макроекономічної політики, політики в галузі сільського господарства, податкової і грошової систем;
- передача певних функцій і повноважень державних установ наднаціональним (в рамках МЕРКОСУР) інститутам;
- проведення спільними зусиллями політики структурних перетворень в економіці та зовнішньоекономічній діяльності.

Регіональна економічна інтеграція країн Азії має певні особливості. Азіатські країни суттєво відрізняються за величиною,

кількістю населення, економічною потужністю, культурними та конфесійними особливостями. На відміну від Європи, яка є більш однорідною, це створює додаткові перешкоди на шляху інтеграції. Незважаючи на зусилля лідерів країн регіону, інтеграція тут знаходиться на етапі зони вільної торгівлі.

На інтеграційні процеси в Азії мають великий вплив розвинуті держави. Процес утворення регіональних економічних угруповань, що розпочався невдовзі після закінчення Другої світової війни, співпав із початком широкої деколонізації країн регіону, у якому активну роль відіграла Велика Британія, яка очолювала колись велику колоніальну імперію та мала в цьому регіоні певні інтереси. Пізніше, зацікавлення в процесі лібералізації торгівлі та умов для інвестицій в цьому регіоні виявили США, Австралія, Нова Зеландія. Японія ж здавна вважала цей регіон сферою власних економічних та політичних інтересів. Особливістю інтеграційних процесів у Південно-Східній Азії є й надмірна залежність країн регіону від центрів світової економіки (США та ЄС) і недосконалість валютно-фінансових інституцій.

Асоціація держав Південно-Східної Азії, АСЕАН (Association of South East Asian Nations, ASEAN) заснована в 1967 році. До її складу нині входять 10 країн: Бруней, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, В'єтнам. У 1992 році її учасники домовилися протягом 15 років створити зону вільної торгівлі.

Модель інтеграції АСЕАН відрізняється від західноєвропейської моделі, де інтегрування йшло від створення єдиного ринку до економічного, валютного і політичного союзу, що супроводжувалося формуванням та зміцненням наднаціональних структур. В АСЕАН інтеграційні процеси найбільше охоплюють мікрорівень, що відбувається завдяки діяльності ТНК. Значна частина зовнішньої торгівлі об'єднання припадає на торгівлю між місцевими філіями японських, американських, канадських, тайванських і південнокорейських корпорацій.

Регіональна інтеграція у межах АСЕАН здійснюється на основі таких стратегічних моделей розвитку:

- ринкова, яка передбачає створення зони вільної торгівлі з поетапним зменшення тарифів та лібералізацію внутрішньорегіональної торгівлі;

- ринково-інституційна, яка полягає у поєднанні торговельної лібералізації з використанням інструментів міждержавного

регулювання. Ця стратегія ґрунтується на загально регіональній промисловій співпраці, узгодженні планів розвитку країн АСЕАН на міжнародному рівні, реалізації спільних проєктів із застосуванням адміністративних і політичних заходів;

- окремих проєктів регіонального масштабу. Прихильники цієї моделі виступають проти комплексних схем господарювання та приділяють увагу розвитку багатонаціональних компаній як суб'єкта і рушійної сили регіональної інтеграції.

Інтеграційна стратегія АСЕАН характеризується тим, що майже всі країни-члени даного угруповання прийшли до висновку про доцільність розвитку тісніших зв'язків з розвиненими країнами регіону – Японією, Китаєм і Індією. У свою чергу, уряди Китаю, Японії та Індії усвідомили необхідність розвитку взаємних інституційних зв'язків і посилення економічного співробітництва з країнами АСЕАН, у результаті чого була створена регіональна організація під назвою АСЕАН плюс три країни (АРТ, або ASEAN Plus Three) – Китай, Індія, Японія. У рамках АРТ розроблено декілька проєктів, що стосуються різних областей економіки і якімають за мету сприяти розвитку малого бізнесу, створенню запасів продуктів, розвитку екологічно чистих технологій.

У 2002 р. АСЕАН була перетворена в Асоціацію зони вільної торгівлі (Association Free Trade Area – AFTA). Саме таку назву інтеграційного угруповання десяти вищеперелічених країн Південно-Східної Азії використовують міжнародні організації в своїх оглядах і звітах, зокрема СОТ.

До 2015 року в межах АСЕАН планувалося створити єдиний ринок. Таке рішення було прийняте на 13-му саміті Асоціації в листопаді 2007 року, на якому був підписаний новий статут об'єднання. Однак, це питання залишається актуальним і на даний час, оскільки на 2015 рік такий ринок не вдалося створити. 4 листопада 2019 року Учасники саміту Асоціації держав Південно-Східної Азії в Бангкоку домовилися наступного року підписати угоду про створення найбільшої зони вільної торгівлі у світі.

Єдиною країною, яка поки виступила проти підписання угоди, є Індія. Уряд в Нью-Делі занепокоєний наслідками можливого припливу недорогих китайських товарів для місцевих компаній. Однак, країна може приєднатися до угоди у будь-який час. Передбачається, що разом з Індією майбутня угода про вільну

торгівлю охопить половину світового виробництва та майже половину населення світу.

Переговори щодо угоди про вільну торгівлю активізувались внаслідок торговельної суперечки між США та Китаєм, а також після того, як американський президент Дональд Трамп скасував участь США в Тихоокеанському партнерстві.

Запитання та завдання для перевірки знань:

1. Визначіть суть міжнародної економічної інтеграції як специфічної форми міжнародних економічних відносин.
2. Охарактеризуйте фактори, що обумовлюють зростаючу роль міжнародної економічної інтеграції в системі міжнародних економічних відносин.
3. Охарактеризуйте основні форми міжнародної економічної інтеграції.
4. Охарактеризуйте інвестиційний ефект міжнародної економічної інтеграції.
5. Дайте порівняльний аналіз соціального і політичного ефектів міжнародної економічної інтеграції.
6. Охарактеризуйте принципи формування міжнародних інтеграційних угруповань.
7. У чому полягають основні положення Маастрихтської угоди?
8. Поясніть, чому Європейський Союз є найбільш розвиненим інтеграційним угрупованням.
9. Оцініть вигоду від процесу організації і функціонування південноамериканської зони вільної торгівлі для США, Канади і Мексики.
10. Поясніть, в чому полягає специфіка таких інтеграційних об'єднань як МЕРКОСУР.
11. У чому полягають принципові відмінності АСЕАН від інших інтеграційних угруповань?

Практичні завдання:

1. Дайте порівняльний аналіз етапів розвитку міжнародної економічної інтеграції.
2. Дослідіть трансформації в економіці однієї з країн Центральної і Східної Європи після вступу в ЄС.

3. Проаналізуйте основні показники ЄС і НАФТА (площа, населення, ВВП, частка у світовому ВВП, %) і дайте порівняльну характеристику.

Питання для самостійного вивчення:

1. Особливості інтеграційних процесів в постсоціалістичних країнах.
2. Порівняльна характеристика таких інтеграційних утворень як Центральноевропейська ініціатива, Рада держав Балтійського моря, Організація Чорноморського економічного співробітництва.

Тести:

1. *Розробка стратегії економічного розвитку починається з:*
  - а) оцінки ресурсів країни;
  - б) визначення головної мети розвитку;
  - в) розробки механізму економічної політики уряду.
2. *Стратегічна політика починається з:*
  - а) визначення головної мети розвитку;
  - б) розробки механізму реалізації головної мети;
  - в) визначення необхідних фінансових, виробничих і людських ресурсів.
3. *Ідеологом економічного об'єднання Європи став:*
  - а) Шарль де Голль;
  - б) Робер Шуман;
  - в) Жак Ширак.
4. *Велика Британія була серед засновників інтеграційного об'єднання:*
  - а) Європейського об'єднання вугілля й сталі;
  - б) Європейської асоціації вільної торгівлі;
  - в) Європейського економічного співтовариства.
5. *Зоною вільної торгівлі є:*
  - а) зона, в межах якої підтримується вільна від митних обмежень міжнародна торгівля;
  - б) зона, в межах якої різні країни торгують єдиним товаром за певними цінами;
  - в) зона спільного ринку.
6. *У якій з перерахованих форм інтеграційних об'єднань здійснюється вільний рух товару, капіталу, робочої сили і послуг:*
  - а) митний союз;
  - б) спільний ринок;
  - в) зона вільної торгівлі;

- г) економічний союз;
- д) політичний союз.

7. *НАФТА* об'єднує:

- а) Бахрейн, ОАЕ, Саудівську Аравію;
- б) Китай, Індію, Республіку Корею;
- в) США, Канаду, Мексику.

8. Об'єднання *МЕРКОСУР* створено в:

- а) 1964 р.;
- б) 1981 р.;
- в) 1991 р.

Термінологічний словник:

Європейський Союз (англ. *European Union, EU*) – економічний та політичний союз, що об'єднує 27 незалежних, що розташовані в Європі.

Меркосур (англ. *Mercosur*) – економічний союз держав у Південній Америці.

Міжнародна валютно-фінансова система – форма організації та регулювання міжнародних валютних відносин, закріплена міждержавними угодами.

Міжнародна економічна інтеграція – процес економічної взаємодії країн, що приводить до зближення господарських механізмів, який приймає форму міждержавних угод і регульований міждержавними органами.

Маастрихтський договір – документ, підписанням якого започатковано Європейський Союз. Цілями Маастрихтського договору є введення європейського громадянства, розширення повноважень Європарламенту, перехід до загальної зовнішньої політики, загальної політики з безпеки, а також істотне розширення співробітництва в економічній і соціальній сферах.

Північноамериканська угода про вільну торгівлю (*НАФТА*; англ. *North American Free Trade Agreement, NAFTA*) є угодою між Канадою, Мексикою та США, згідно з якою з січня 1994 року було розпочато формування найбільшого у світі ринку.

Асоціація держав Південно-Східної Азії (англ. *Association of SouthEast Asian Nations, ASEAN, АСЕАН*) – геополітична та економічна міжнародна організація, до якої входять 10 країн, розташованих в Південно-Східній Азії.

Список літературних джерел:

1. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Ю.Г. Козак, В.В. Ковалевський, Н.С. Логвінова та ін.]; За редакцією Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського, І.В. Ліганенко: – [2-ге вид.] – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 356 с.
2. Міжнародні стратегії економічного розвитку: Навч. посіб. / За ред. А.О. Задой. – К.: Знання, 2007. – 332 с.
3. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навчальний посібник / Ред. Ю.Г. Козак; В.В. Ковалевський; О.В. Захарченко, Лебедева, С.М. – Київ: Аврор, Освіта України, 2011. – 256 с.
4. Чернега О.Б., Семенов А.А., Білозубенко В.С. Міжнародні стратегії економічного розвитку: Навч. посіб. – 2-ге вид., оновл. і доп. – Львів: «Магнолія 2006», 2009. – 346 с.
5. Європейська інтеграція [текст] навч. посіб. / за ред. М. І. Макаренка, Л. І. Хомутенко. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 344 с.
6. Мальська М. П. Основи європейської інтеграції. Підручник. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 320 с.

РОЗДІЛ 9. ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

9.1. Загальні стратегії економічного розвитку України

У момент одержання національної незалежності у 1991 році, перед Україною постало завдання щодо інтеграції у світове товариство. А отже, країна повинна була розробити й упровадити самостійну стратегію економічного розвитку вже як суверенна держава. У відповідності до тодішніх реалій, було поставлене завдання щодо перетворення України на економічно розвинену країну постіндустріального типу, яка повинна забезпечити добробут власних громадян при високому рівні безпеки. З плином часу, умови розвитку України суттєво змінювалися, з'являлися нові виклики та загрози, відповідним чином повинна була змінюватися стратегічна політика держави, а також механізм її реалізації. Очевидно, що кожний етап розвитку України вимагав постановки адекватних стратегічних цілей, здійснення їх конкретизації відповідно до сфер і галузей національної економіки.

Історично підґрунтя стратегічного планування в незалежній Україні активізувалося у 1994 році, коли у посланні Президента України до Верховної Ради наголошувалося на необхідності визначення найважливіших напрямів економічного, політичного та соціального розвитку країни, а також реалізації заходів щодо неухильного забезпечення прав і свобод людини та громадянина, вдосконалення нормативних механізмів регулювання суспільних відносин у країні.

На початку нового тисячоліття стає очевидним, що вирішальне значення для економічного розвитку України набуває макро- і мікробалансована структурна політика та її інституціональне забезпечення. Відповідним чином, *макро- і мікробалансована структурна політика конкретизується у реальні заходи*, а саме:

- системна інтеграції у світове глобальне господарство із забезпеченням міжнародної конкурентоспроможності країни;
- ефективна міжнародна спеціалізація, яка скоординована із внутрішньою структурною модернізацією економіки та орієнтована на доступні сегменти глобального ринку;
- ліквідація монопольної чи моносонної залежності від ряду зарубіжних ринків шляхом міжнародної диверсифікації;

– забезпечення високого рівня економічної безпеки із реалізацією відповідних механізмів захисту від несприятливих змін міжнародної кон'юнктури, турбулентності ринків, а також фінансових криз.

У 2002 році були прийняті «Концептуальні засади стратегій економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки». Наголошувалося на необхідності «...формування сильної держави, активізації її регулюючої функції і, водночас, здійснення такої політики, яка б не лише зберегла, а й істотно посилила ринковий вектор розвитку, надала йому більшої орієнтації на кінцевий результат...». *Стратегічними пріоритетами України* було визначено:

- створення передумов для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі;
- забезпечення сталого економічного зростання;
- утвердження інноваційної моделі розвитку;
- соціальна переорієнтація економічної політики.

Ці ж пріоритети було підтверджено і посилено у Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 роки «Шляхом європейської інтеграції». Проте, цей документ не мав практичного інструментарію реалізації та носив більше декларативний характер.

У відповідності до *Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»*, яка схвалено Указом Президента у 2015 році, відзначалося, що ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, Україна отримала інструмент та дороговказ для своїх перетворень. Констатувалося, що виконання вимог цієї Угоди дасть можливість Україні в подальшому стати повноцінним членом в Європейському Союзі. Такими вимогами визначено відповідність Копенгагенським критеріям-параметрам, яким мають відповідати держави-члени Європейського Союзу.

Метою Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» визначено впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі за такими *векторами*:

- вектор розвитку – це забезпечення сталого розвитку держави, здійснення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему;

– вектор безпеки – це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир у європейському регіоні. Ключовою складовою має стати забезпечення чесного і неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Особливу увагу потрібно приділити безпеці життя та здоров'я людини;

– вектор відповідальності – це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, переконань, статі та інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг;

– вектор гордості – це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт.

Цілі *сталого розвитку України на період до 2030 року* були затверджені Указом Президента у 2019 році. *Глобальними цілями* визначено:

- подолання бідності;
- досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства;
- забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці;
- забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх;
- забезпечення гендерної рівності;
- забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією;
- забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх;
- сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх;
- створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям;
- скорочення нерівності;
- забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів;

- забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;
- вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками;
- збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку;
- захист та відновлення екосистем;
- сприяння побудові миролюбного и відкритого суспільства;
- зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

9.2. Пріоритети стратегічного розвитку України

Пріоритети стратегічного розвитку України визначені у *Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»*, де відзначалося, що першочергові пріоритети повинні охопити реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави.

У Збройних Силах України пріоритет має бути забезпечений у повному оновленні структури, оптимізації всіх систем та норм забезпечення, впровадженні нових зразків озброєння та військової техніки, перегляду тактики і стратегії з урахуванням вимог сучасності. Пріоритетним у роботі системи забезпечення правопорядку має бути принцип законності.

Пріоритетом в управлінні публічними фінансами визначено підвищення прозорості та ефективності їх розподілу та організації витрачання. Процес здійснення державних закупівель має стати максимально прозорим та урахувувати загальні принципи конкуренції.

Урядом України у 2019 році визначено Програму дій, яка визначає цілі та пріоритети діяльності протягом наступних п'яти років. Серед основних напрямів роботи Уряд визначив розвиток людського капіталу та економіки, євроінтеграцію, безпеку та рівень комфорту життя громадян. Програма Уряду передбачає реконструкцію та зведення 24 тис. км доріг та переведення в он-лайн 100% державних послуг.

У новій програмі Кабінету міністрів, оприлюдненій у 2020 році, є окремий розділ, присвячений розвитку держави в умовах пандемії коронавірусу. Декларується необхідність створення сприятливих умов для його розвитку і відновлення, підтримки підприємницької

ініціативи, сприяння зменшенню регуляторного тиску на малий і середній бізнес, а також запровадження нових програм кредитної підтримки. Також задекларовано створення умов для розвитку української промисловості, здійснення підтримки українського експорту для розширення присутності вітчизняної продукції на зарубіжних ринках, запровадження експортного кредитування, широкомасштабна приватизація. Українському фермерству обіцяно державну підтримку, в аграрний сектор будуть залучати інвестиції та сприяти експорту продукції. Також відзначено у пріоритетах урядової політики сприяння реалізації закону про ринок землі в Україні.

Уряд представив і розпочав реалізацію плану зі створення умов для підвищення зайнятості населення, спрямовану на подолання безробіття внаслідок пандемії. Вакансії для 500 тисяч українців пропонуються у 10-ти сферах: будівництво доріг та транспортна інфраструктура, галузь благоустрою, розвиток сільського господарства, оцифрування документів та архівів, заповнення вакансій у повернення працівників на підприємствах мікро- та малого бізнесу та фінансова підтримка підприємців для реалізації додаткового рекрутингу, будівництво інфраструктурних проєктів, заповнення вакансій у сфері поштових послуг, лісового господарства. Створення робочих місць відбувається трьома шляхами: через державні та комунальні підприємства, через створення умов для бізнесу та через державні дотації та субвенції у низці галузей.

Уряд намагається підтримати пріоритетні галузі економіки. Так, у відповідності до постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі (АПК) шляхом здешевлення кредитів», зроблена спроба розширити коло суб'єктів господарювання АПК та створити рівний доступ таких суб'єктів до отримання державної підтримки за залученими в банках кредитами. Обсяг програми майже 1,2 млрд грн., а її учасниками стануть суб'єкти господарювання АПК, які займаються усіма видами сільськогосподарської діяльності.

Пріоритетом стратегічного розвитку України на сьогоднішньому етапі визначено також розвиток транспортно-дорожнього комплексу держави.

Урядом затверджено умови залучення кредитних коштів та надання державних гарантій у 2020 році для забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями Укравтодору. Затверджено

також перелік об'єктів будівництва, реконструкції, капітального та поточного середнього ремонту автомобільних доріг загального користування державного значення у 2020 році та обсяги бюджетних коштів для їх фінансування за рахунок запозичень, залучених під державні гарантії.

З метою вирішення актуальних питань розвитку аеропортів, здійснення реконструкції та розбудови аеропортової інфраструктури, задоволення потреб національної економіки і населення у авіаперевезеннях та підвищення конкурентоспроможності авіаційної галузі України Міністерством інфраструктури розроблена Концепція Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року.

Угодою про асоціацію України та ЄС визначено зобов'язання щодо імплементації 7 директив та 4 регламенти ЄС у сфері залізничного транспорту. На сьогодні, проводиться робота в двох напрямках: розроблення законодавчої та нормативно-правової бази з урахуванням нормативних актів законодавства ЄС; структурна реформа АТ «Українська залізниця».

Морські та річкові порти є складовою частиною транспортної та виробничої інфраструктури держави з огляду на їх розташування на напрямках міжнародних транспортних коридорів. Від ефективності їх функціонування, рівня технологічного та технічного оснащення, відповідності системи управління та розвитку інфраструктури сучасним міжнародним вимогам залежить конкурентоспроможність вітчизняного транспортного комплексу на світовому ринку. Головні виклики у цій сфері зараз стосуються двох напрямків: необхідності забезпечення конкурентоспроможності портів України та розблокування роботи портів Азовського моря. Перший напрям активно реалізується як із застосуванням механізмів дерегуляції та спрощення процедур, так і з використанням інструментів концесії й державно-приватного партнерства.

Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг за підсумками 2019 року збільшився на 8,5 % (+10,2 млрд дол.), у порівнянні з показниками 2018 року, і становив 131,0 млрд дол. Сальдо торговельного балансу товарів і послуг склалося негативним у сумі 3,6 млрд дол. і покращилось на 2,6 млрд дол., відносно показника 2018 року.

Експорт товарів і послуг за підсумками 2019 року збільшився на 11,2 % (+6,4 млрд дол.) у порівнянні з показниками 2018 року та склав

63,7 млрд дол. Експорттоварів збільшився на 5,8 % (+2,7 млрд дол.) і становив 50,1 млрд дол.

Збільшення обсягів експорту товарів, зокрема, відбулось за такими товарними групами:

1) *продукція АПК та харчової промисловості* – на 3,5 млрд дол. (+19,0 %), у тому числі: зернові культури – на 2,4 млрд дол. (+33,1 %); насіння і плоди олійних культур – на 609,1 млн дол.

2) *мінеральні продукти* – на 527,5 млн дол. (+12,2 %), у тому числі: руда, шлаки та золи – на 555,0 млн дол. (+18,3 %).

3) *різні промислові товари* – на 135,8 млн дол. (+9,4 %), у тому числі: дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння та вироби з них – на 27,4 млн дол. (+43,9 %).

4) *продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості* – на 87,3 млн дол. (+3,4 %), у тому числі: добрива – на 154,5 млн дол. (+219,4 %); фармацевтична продукція – на 34,9 млн дол. (+16,2 %);

5) *продукція машинобудування* – на 55,8 млн дол. (+1,0 %), у тому числі: залізничні або трамвайні локомотиви, шляхове обладнання – на 292,6 млн дол. (+115,4 %).

Зменшення обсягів експорту товарів, зокрема, за наступними товарними групами:

1) *продукція металургійного комплексу* – на 1,4 млрд дол. (-11,8 %), у тому числі: чорні метали – на 1,2 млрд дол. (-12,1%); мідь та вироби з міді – на 60,0 млн дол. (-42,9%); алюміній та вироби з алюмінію – на 31,4 млн дол. (-23,8%).

2) *деревина, паперова маса та вироби з деревини* – на 204,7 млн дол. (-10,0 %), у тому числі: папір та картон – на 110,2 млн дол. (-22,8 %).

3) *продукція легкої промисловості* – на 35,5 млн дол. (-2,9 %), у тому числі: взуття – на 20,1 млн дол. (-10,3 %).

Основні торговельні партнери України в експорті товарів у 2019 році наведені у табл. 9.1. За підсумками 2019 року експорт послуг по відношенню до 2018 року збільшився на 3 599,5 млн дол. Майже 60% у структурі експорту становили транспортні послуги.

Таблиця 9.1.

**Основні торговельні партнери України
експорту товарів у 2019 році**

№ з/п	Назва країни	Обсяг експорту	Темп зростання/зни	Питома вага країни у
-------	--------------	----------------	--------------------	----------------------

		товарів, млн дол.	ження, 2019 рік до 2018 року, у %	загальному обсязі експорту товарів з України, у %
1.	Країни ЄС (28)	20 752,3	103,0	41,5
2.	Китай	3 593,7	163,3	7,2
3.	Російська Федерація	3 243,1	88,8	6,5
4.	Туреччина	2 619,1	111,3	5,2
5.	Єгипет	2 254,1	144,8	4,5

Збільшення імпорتنих надходжень у 2019 році, зокрема, відбулось за наступними товарними групами:

1) *продукція машинобудування* – на 3,1 млрд дол. (+17,8 %), у тому числі: наземних транспортних засобів, крім залізничних – на 1,6 млрд дол. (+37,2 %); аеронавігаційних або космічних апаратів – на 90,5 млн дол. (+141,3 %).

2) *продукція АПК та харчової промисловості* – на 679,4 млн дол. (+13,4 %), у тому числі: істівних плодів і горіхів, цитрусових – на 146,0 млн дол. (+27,7 %); овочів, коренеплодів – на 106,1 млн дол. (+99,9 %).

3) *продукція легкої промисловості* – на 467,9 млн дол. (+17,6 %), у тому числі: одягу трикотажного – на 137,8 млн дол. (+52,9 %); одягу текстильного – на 128,1 млн дол. (+52,9 %).

4) *продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості* – на 430,0 млн дол. (+4,0 %), у тому числі: добрив – на 223,7 млн дол. (+23,0 %); фармацевтичної – на 195,4 млн дол. (+10,0 %).

5) *продукція металургійного комплексу* – на 73,9 млн дол. (+2,1 %), у тому числі: виробів з чорних металів – на 131,2 млн дол. (+13,6 %); інших виробів з недорогоцінних металів – на 30,6 млн дол. (+12,3 %).

Зменшення імпорتنих надходжень у 2019 році, зокрема, відбулось за двома товарними групами:

1) *мінеральні продукти* – на 1,2 млрд дол. (-8,5 %), у тому числі: енергетичних матеріалів, нафти – на 1,2 млрд дол. (-9,2 %).

2) *деревина, паперова маса та вироби з деревини* – на 78,7 млн дол. (-5,7 %), у тому числі: паперу та картону – на 56,0 млн дол. (-6,1 %); маси з деревини – на 28,6 млн дол. (-22,2 %).

Найбільша частка у загальному обсязі імпорту припадає на: продукцію машинобудування (33,8 %), мінеральні продукти (21,4 %), продукцію хімічної промисловості (18,2 %) тощо.

Країни ЄС залишаються найбільшими торговельними партнерами України. Питома вага цих країн у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України за підсумками 2019 року становила 40,1 %. Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг країнами ЄС у 2019 році збільшився на 5,8 % (+2,9 млрд дол.) і склав 52,6 млрд дол.

9.3. Євроінтеграційні інтереси України

Проект «Східне партнерство» слід вважати першим етапом інтеграції України із ЄС. Це була зовнішньополітична ініціатива ЄС, яка поширюється на 28 держав-членів ЄС та шість східноєвропейських сусідів ЄС – Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Молдову та Україну. Ініціативу започатковано 7 травня 2009 р. на Празькому установчому саміті з метою поглиблення співпраці держав Східної Європи і Південного Кавказу з ЄС та оновлення договірно-правової бази відносин шляхом заміни угод про партнерство та співробітництво на угоди про асоціацію, створення поглиблених та всеохоплюючих зон вільної торгівлі, лібералізацію візового режиму між ЄС та країнами-партнерами.

На початку березня 2015 р. Європейська Комісія оголосила про спільні широкі консультації щодо перегляду Європейської політики сусідства (далі – ЄПС). ЄПС матиме ключове значення для Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС та інших сфер зовнішньої діяльності ЄС. Підсумки перегляду ЄПС мають бути враховані при підготовці Глобальної стратегії ЄС з зовнішньої та безпекової політики.

Допомога ЄС надається Україні в рамках низки ***заходів***:

1) європейського інструменту сусідства та партнерства шляхом реалізації, що включає 203 проекти технічної допомоги; 6 програм секторальної бюджетної підтримки, проектів Twinning, 4 програми прикордонного співробітництва;

2) інструменту співробітництва з ядерної безпеки;

3) інструменту інституційної розбудови ТАІЕХ, який спрямований на підвищення професійної спроможності українських державних службовців у сфері європейської інтеграції.

У підписаній та ратифікованій Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, визнали, що принципи вільної ринкової економіки становлять основу для їх відносин.

Цілями асоціації України та ЄС визначено:

- сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах;

- забезпечити необхідні рамки для посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес;

- сприяти, зберігати й зміцнювати мир та стабільність у регіональному та міжнародному вимірах;

- запровадити умови для посиленних економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС;

- посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод;

- запровадити умови для дедалі тіснішого співробітництва в інших сферах, які становлять взаємний інтерес.

За 2019 рік поточний прогрес виконання Угоди про асоціацію з боку Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, інших зацікавлених органів державної влади становив 37 % від запланованого, протягом року, обсягу реалізації завдань. Причому, Верховною Радою України було виконано лише 12 % завдань.

Найбільшого прогресу за весь час імплементації Угоди про асоціацію досягнуто у сферах «Політичний діалог, національна безпека та оборона» – 86%, «Юстиція, свобода, безпека, права людини» – 82 %, «Державні закупівлі» – 80 %, «Технічні бар'єри у торгівлі» – 79 %, «Підприємництво» – 76 %. Разом з тим, є сфери, у яких Україна відстає від графіку виконання своїх зобов'язань за Угодою про асоціацію: «Транспорт, транспортна інфраструктура, поштові та кур'єрські послуги» – 19 %, «Фінансовий сектор» – 22 %, «Енергетика» – 29 %.

За підсумками 2019 року, Україною прийнято необхідне базове законодавство та досягнуто принципової домовленості для початку проведення переговорів, з метою підписання Угоди про оцінку

відповідності та прийнятність промислових товарів (Угода АСАА) у трьох пріоритетних секторах (низьковольтне електричне обладнання, електромагнітна сумісність обладнання, машини). Було відзначено досягнутий Україною прогрес у наближенні законодавства у сфері технічного регулювання, стандартів та оцінки відповідності відповідно до Угоди про асоціацію, зокрема, було поінформовано ЄС про прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зменшення тиску на бізнес з боку органів ринкового нагляду».

Прийнято, як національні стандарти, всі 1512 гармонізовані європейські стандарти, відповідність яким надає презумпцію відповідності продукції, пов'язаних з нею процесів або методів виробництва чи інших об'єктів вимогам технічних регламентів у пріоритетних для Угоди АСАА секторах.

У 2019 році Верховною Радою прийнято важливі закони, якими впроваджуються норми горизонтального законодавства ЄС. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації актів законодавства Європейського Союзу у сфері технічного регулювання», яким передбачено адаптацію національного законодавства в частині технічних регламентів та оцінки відповідності до законодавства ЄС.

Відповідно до Всеохоплюючої стратегії імплементації законодавства у сфері санітарно-фітосанітарних заходів (СФЗ) до кінця 2021 року, Україна має адаптувати до національного законодавства понад 250 актів ЄС за напрямками державного контролю у сфері СФЗ, безпечності харчових продуктів та кормів, здоров'я і благополуччя тварин, здоров'я рослин тощо. На виконання зобов'язань, в рамках Угоди про асоціацію, на сьогодні Україною ратифікована понад половина актів ЄС у сфері СФЗ та, відповідним чином, гармонізовано національне законодавство.

На виконання Угоди про асоціацію, прийнято закони про приєднання України до Конвенції про спільний транзит та запровадження системи NCTS, запровадження програми авторизованого економічного оператора та захист прав інтелектуальної власності при митному оформленні товарів. Законом «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» запроваджуються європейські

транзитні правила, що дасть можливість підприємствам використовувати єдину митну декларацію та єдину гарантію для переміщення товарів від свого складу до складу контрагента.

Законом України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України» передбачено наближення митного законодавства України у сфері захисту прав інтелектуальної власності до стандартів та практики ЄС, підвищення рівня запобігання та протидії переміщенню через митний кордон України контрафактних та піратських товарів, прискорення митного оформлення оригінальних товарів.

Законом України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів» запроваджено програму авторизованого економічного оператора (АЕО), яка відповідає загальноновизнаним європейським та міжнародним стандартам.

Державну фіскальну службу України (ДФС) розділено на два самостійні органи та затверджено концептуальні напрями реформування та плани заходів з їх виконання. Державній податковій службі (ДПС) та Держмитслужбі вже передано відповідні повноваження від ДФС, обидві служби розпочали повноцінне функціонування.

Для створення єдиних підходів до механізму поділу, виділу, приєднання або злиття компаній розроблено проект Закону «Про акціонерні товариства». З метою імплементації положень Директиви 2006/43/ЄС та на виконання прийнятого Закону «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» затверджено Порядок перевірок з контролю якості аудиторських послуг. Продовжується робота у напрямку оновлення додатків до Угоди про асоціацію, стосовно законодавства про заснування та діяльність компаній і корпоративного управління.

Встановлено механізм визначення централізованих закупівельних організацій та умови їх діяльності, з метою імплементації до законодавства України ключових понять та базових елементів Директиви 2014/24/ЄС та Директиви 2014/25/ЄС. Прийнятий Закон України «Про концесію» дозволяє залучати приватний капітал до управління держмайном без приватизації (концесія) та сприяє модернізації інфраструктури та підвищенню якості суспільно значущих послуг.

З метою імплементації Директиви 2012/27/, було здійснено розрахунок національної мети з енергоефективності первинного та кінцевого споживання енергії в Україні у 2020 році. У рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства розпочато розроблення проекту Національного плану дій з енергоефективності на період до 2030 року. У 2019 році прийнято Технічний регламент енергетичного маркування водонагрівачів, баків-акумуляторів та комплектів з водонагрівача і сонячного обладнання.

Триває реформування податкової та митної систем: Державну фіскальну службу України розділено на два самостійні органи: Державну податкову службу та Державну митну службу. Прийнято зміни до низки актів законодавства з метою удосконалення структури управління у сфері державної митної та податкової політики. Ведеться робота з приєднання до міжнародної ініціативи з протидії ухиленню від сплати податків.

Затверджено Стратегію державної екологічної політики України на період до 2030 року, яка визначає основні стратегічні цілі екологічної політики держави, етапи реалізації державної екологічної політики та очікувані результати.

Певно, найбільш проблематичною слід визнати транспортну сферу, оскільки не прийнято жодного закону, не зважаючи на всі прагнення.

Досягнуто домовленості щодо початку консультацій для перегляду аграрної частини Угоди про асоціацію. У рамках Програми фінансування «Ukraine Indicative TEN-T Investment Action Plan Projects» розпочато реалізацію 39-ти проектів. У 2019 році продовжено здійснення послідовних кроків з метою інтеграції України у Єдиний цифровий ринок ЄС.

Прийнято цілу низку законів, які стосуються запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, розвитку екології, удосконалення банківського регулювання, захисту прав споживачів, розвитку гуманітарної політики, управлінню державними фінансами, розвитку інновацій, науки та технологій.

У 2019 році українські експортери використовували можливості 32 з 40 тарифних квот у ЄС, 11 з яких використані у повному обсязі та 2 використані більш ніж на 95 % (у 2018 році використовувались можливості в рамках 32 тарифних квот, у 2017 році – у рамках 29 тарифних квот, а у 2016 — у рамках 26 тарифних квот). Повністю використано тарифні квоти на кукурудзу, пшеницю, ячмінь, мед,

цукор, виноградний та яблучний соки, оброблені томати, оброблений крохмаль, вершкове масло, м'ясо птиці та крохмаль. У 2019 році було внесено зміни до Додатка I-A до Угоди про асоціацію в частині зміни зобов'язань Європейського Союзу щодо обсягів тарифних квот на м'ясо птиці в бік збільшення.

Кількість українських компаній, які здійснюють експорт товарів до держав-членів ЄС, надалі зростає. Так, якщо в 2014 році експорт до ЄС здійснювали 10 тис. компанії, у 2019 році їх кількість значно збільшилась і склала понад 14,5 тис. компаній. У 2019 році було видано більше 107 тис. сертифікатів EUR.1. З початку застосування, митними органами видано більше 330 тис. сертифікатів EUR.1. Збільшується і кількість орієнтованих на Європу експортерів, які отримали статус уповноваженого експортера та можуть експортувати до ЄС без оформлення сертифікату EUR.1.

Розвиток інфраструктури і євроінтеграція є ключовим пріоритетами Міністерства інфраструктури України, які один без одного просто неможливо уявити. Подальшепоглиблення співпраці між Україною та ЄС, що здійснюються на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції, сприятиме реалізації найкращих європейських стандартів у сфері інфраструктури. Варто відзначити, що за майже 30 років роботи укладено понад 200 міжнародних угод, велика частина з яких підписана та ратифікована з європейськими партнерами. Міністерство інфраструктури активно координує та виступає активним учасником інфраструктурних і транспортно-логістичних проектів і програм.

Запитання та завдання для перевірки знань:

8. Охарактеризуйте етапи формування стратегій економічного розвитку України із моменту набуття нею незалежності.

9. Перелічіть вектори згідно із Стратегією сталого розвитку «Україна-2020».

10. Назвіть цілі сталого розвитку України на період до 2030 року.

11. Сутність та основні риси пріоритетів розвитку України.

12. Охарактеризуйте структуру зовнішньоторговельного обороту товарів і послуг.

13. Проект «Східне партнерство» та Європейська політика сусідства.

14. Заходи щодо яких здійснюється надання допомоги ЄС.

15. Цілі асоціації України та ЄС.

16. Прогрес виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.
17. Використання тарифних квот ЄС Україною у 2017-2019 роках.
18. Загальні тенденції торгівлі та розвиток інфраструктури із інтеграцією України до ЄС.

Практичні завдання:

4. Охарактеризуйте розвиток торговельного партнерства України та ЄС за 2017-2019 роки.
5. Визначте можливі шляхи досягнення цілей сталого розвитку України до 2030 року.

Питання для самостійного вивчення:

10. Історичний генезис формування стратегій економічного розвитку України у радянський період.
11. Імплементация Угоди про асоціацію у сфері «Транспорт, транспортна інфраструктура, поштові та кур'єрські послуги».
12. Імплементация Угоди про асоціацію у сфері «Наука, технології та інновації, космос»
13. Імплементация Угоди про асоціацію у сферах «Фінансові послуги», «Управління державними фінансами», «Гуманітарна політика», а також «Захист прав споживачів».
14. Імплементация Угоди про асоціацію у сферах «Соціальна політика та трудові відносини», «Громадське здоров'я», а також «Фінансове співробітництво та боротьба з шахрайством».

Тести:

1. До стратегічних пріоритетів України у Посланні Президента «Концептуальні засади стратегій економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» не віднесено:

- а) передумов для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі;
- б) передумови вступу до Митного союзу СНД;
- в) забезпечення сталого економічного зростання;
- г) соціальна переорієнтація економічної політики?

2. Який вектор не відноситься до Стратегії сталого розвитку «Україна-2020»:

- а) вектор відповідальності;
- б) вектор розвитку;
- в) вектор безпеки;
- г) вектор вседозволеності?

3. За якою товарною групою відбулося найсуттєвіше збільшення обсягів експорту товарів з України у 2019 році:

- а) продукція АПК та харчової промисловості;
- б) мінеральні продукти;
- в) продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості;
- г) продукція металургійного комплексу?

4. За якою товарною групою відбулося найсуттєвіше зменшення обсягів експорту товарів з України у 2019 році:

- а) деревина, паперова маса та вироби з деревини;
- б) мінеральні продукти;
- в) продукція металургійного комплексу;
- г) продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості?

5. За якою товарною групою відбулося найсуттєвіше збільшення імпорتنих надходжень у 2019 році:

- а) продукція машинобудування;
- б) мінеральні продукти;
- в) деревина, паперова маса та вироби з деревини;
- г) продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості?

6. За якою товарною групою відбулося найсуттєвіше зменшення імпорتنих надходжень у 2019 році:

- а) продукція легкої промисловості;
- б) мінеральні продукти;
- в) деревина, паперова маса та виробів з деревини;
- г) продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості?

7. Найбільше відставання від графіку виконання своїх зобов'язань за Угодою про асоціацію простежується у сфері:

- а) державні закупівлі;
- б) енергетика;
- в) транспорт, транспортна інфраструктура, поштові та кур'єрські послуги;
- г) фінансовий сектор?

8. Які експортні квоти у Європейський Союз Україною використано у 2019 році не повністю:

- а) на мед;
- б) на кукурудзу;
- в) на цукор;
- г) на сіль?

9. Яка кількість вітчизняних компаній здійснила експорт до держав-членів ЄС у 2019 році:

- а) 12,5 тис.;
- б) 14,5 тис.;
- в) 16,5 тис.;
- г) 18,5 тис.?

10. Скільки сертифікатів EUR.1 станом на кінець 2019 року видано вітчизняним компаніям з початку застосування митними органами:

- а) 330 тис.;
- б) 380 тис.;
- в) 420 тис.;
- г) 480 тис.?

Термінологічний словник:

Міжнародний договір – угода між державами, що зазначається, як правило, у письмовій формі з різних питань їхніх взаємовідносин у політичній, економічній, митній та інших сферах співробітництва, на ґрунті добровільності і сукупної рівності.

Міжнародна економічна інтеграція – об'єктивний процес економічної взаємодії країн, що приводить до зближення господарських механізмів або об'єднання держав у єдину структуру на основі спеціальних угод та шляхом формування організаційних інституцій з метою більш ефективного ведення господарської діяльності, прискорення розвитку регіональних економік та підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку країн-членів інтеграційних угруповань.

Міжнародна технічна допомога – ресурси та послуги, що відповідно до міжнародних договорів України надаються донорами на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України.

Список літературних джерел:

11. Козак Ю. Г. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навчальний посібник / Козак Ю. Г., Ковалевський В. В., Захарченко О. В. та ін. – Київ: Аврор, 2011. – 262 с.

12. Стратегія «Україна – 2030»: вектор розвитку – інтеграція в ЄС. URL: <http://dialog.lviv.ua/strategiya-ukrayina-2030-vektor-rozvitku-integratsiya-v-yes/> (дата звернення: 20.02.2020).

13. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / за ред. д. е. н., проф. Д. Г. Лук'яненка. – Київ: КНЕУ, 2001. – 533 с.

14. Концептуальні засади стратегій економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України. від 30.04.2002. // Урядовий кур'єр від 04.06.2002. – № 100.

15. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. – №5/2015. – Офіційний вісник Президента України. – 2015. – № 2. – С. 14.

16. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. – №722/2019. – Офіційний вісник Президента України. – 2019. – № 21. – С. 17.

17. Кабінет Міністрів України опублікував Програму дій Уряду. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-oprilyudniv-programu-dij> (дата звернення: 10.02.2020).

18. Програма Кабміну: що пропонує уряд Шмигала. URL:<https://www.slovoidilo.ua/2020/04/03/stattja/polityka/prohrama-kabminu-proponuye-uryad-shmyhalya>(дата звернення: 08.04.2020).

19. Презентовано план зі створення півмільйона робочих місць. URL:<https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=6da53f20-d5c5-483a-a057-c712f9619e9f&title=PrezentovanoPlanZiStvorenniaPivmilionRobochikhMists>(дата звернення: 13.05.2020).

20. Уряд надав доступ до державної підтримки більшій кількості аграріїв. URL:<https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=868faf96-7c81-41bc-8e2b-8c7471a0e8d5&title=UriadNadavDostupDoDerzhavnoiPidtrimkiBilshiiKilnostiAgrariiv>(дата звернення: 13.05.2020).

21. Для забезпечення додаткового фінансування відновлення українських доріг Урядом затверджено умови залучення коштів Укравтодором, – Владислав Криклій. URL:<https://mtu.gov.ua/news/31751.html>(дата звернення: 20.02.2020).

22. Реформи в галузі авіатранспорту. URL:<https://mtu.gov.ua/content/reformi-avia-transportu.html>(дата звернення: 20.02.2020).

23. Про затвердження Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року: Постанова Кабінету Міністрів

України від 24 лютого 2016 р. – № 126. – Офіційний вісник України.– 2016. – № 18. – С. 404.

24. Реформи залізничного транспорту.
URL:<https://mtu.gov.ua/content/reformi-zaliznichnogo-transportu.html>(дата звернення: 20.02.2020).

25. Інформація про водний транспорт України.
URL:<https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html>(дата звернення: 20.02.2020).

26. Довідка «Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2019 році». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f65c0ef7-6705-4c45-a700-9781528a2209&title=DovidkazovnishniaTorgivliaUkrainiTovaramiTaPoslugamiU2019-Rotsi>(дата звернення: 24.03.2020).

27. Східне партнерство. URL:
<https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/shidne-partnerstvo>(дата звернення: 10.01.2020).

28. Фінансова підтримка та технічна допомога. URL:
<https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/finansova-pidtrimka-ta-tehnichna-dopomoga>(дата звернення: 12.01.2020).

29. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Офіційний вісник України – 2014 № – 75. – С. 83.

30. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ar-aa-implementation-2019-4.pdf>(дата звернення: 14.01.2020).

31. Розвиток інфраструктури та євроінтеграція. URL:
<https://mtu.gov.ua/content/rozvitok-infrastrukturi-ta-evrointegraciya.html>(дата звернення: 15.01.2020).

Навчальне видання

МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
Навчальний посібник

Автори:

Андрієнко Марія Михайлівна
Грущинська Наталія Миколаївна
Жаворонкова Галина Василівна
Князева Тетяна В'ячеславівна
Коваленко Наталія Василівна
Литвиненко Сергій Леонідович
Мізюк Світлана Георгіївна
Ороховська Людмила Анатоліївна
Сімахова Анастасія Олексіївна